

**AKDENİZ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ**

Ebubekir GÜLTEKİN

**PATERNALİST DEVLET ANLAYIŞI KAPSAMINDA GÜNAH VERGİLERİ
UYGULAMASI: DÜNYA ÜLKELERİ VE TÜRKİYE ÖRNEĞİ**

**Maliye Ana Bilim Dalı
Yüksek Lisans Tezi**

Antalya, 2024

**AKDENİZ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ**

Ebubekir GÜLTEKİN

**PATERNALİST DEVLET ANLAYIŞI KAPSAMINDA GÜNAH VERGİLERİ
UYGULAMASI: DÜNYA ÜLKELERİ VE TÜRKİYE ÖRNEĞİ**

Danışman

Doç. Dr. Derya YAYMAN

**Maliye Ana Bilim Dalı
Yüksek Lisans Tezi**

Antalya, 2024

Akdeniz Üniversitesi
Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğüne,

Ebubekir GÜLTEKİN'in bu çalışması, jürimiz tarafından Maliye Ana Bilim Dalı Yüksek Lisans Programı tezi olarak kabul edilmiştir.

Başkan : **Prof. Dr. Altuğ Murat KÖKTAŞ** (İmza)

Üye (Danışmanı) : **Doç. Dr. Derya YAYMAN** (İmza)

Üye : **Doç. Dr. Servet AKYOL** (İmza)

Tez Başlığı: **Paternalist Devlet Anlayışı Kapsamında Günah Vergileri Uygulaması:
Dünya Ülkeleri ve Türkiye Örneği**

Onay: Yukarıdaki imzaların, adı geçen öğretim üyelerine ait olduğunu onaylarım.

Tez Savunma Tarihi : 14/06/2024

Mezuniyet Tarihi : 11/07/2024

(İmza)
Prof. Dr.
Müdür

AKADEMİK BEYAN

Yüksek Lisans Tezi olarak sunduğum “**Paternalist Devlet Anlayışı Kapsamında Günah Vergileri Uygulaması: Dünya Ülkeleri ve Türkiye Örneği**” adlı bu çalışmanın, akademik kural ve etik değerlere uygun bir biçimde tarafımdan yazıldığını, yararlandığım bütün eserlerin kaynakçada gösterildiğini ve çalışma içerisinde bu eserlere atıf yapıldığını belirtir; bunu şerefimle doğrularım.

İmza

Ebubekir GÜLTEKİN

T.C.
AKDENİZ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TEZ ÇALIŞMASI ORJİNALLİK RAPORU
BEYAN BELGESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜ'NE

ÖĞRENCİ BİLGİLERİ	
Adı-Soyadı	Ebubekir GÜLTEKİN
Öğrenci Numarası	202152034003
Enstitü Ana Bilim Dalı	Maliye
Programı	Tezli Yüksek Lisans
Programın Türü	(X) Tezli Yüksek Lisans () Doktora () Tezsiz Yüksek Lisans
Danışmanın Unvanı, Adı-Soyadı	Doç. Dr. Derya YAYMAN
Tez Başlığı	Paternalist Devlet Anlayışı Kapsamında Günah Vergileri Uygulaması: Dünya Ülkeleri ve Türkiye Örneği
Turnitin Ödev Numarası	2412499782

Yukarıda başlığı belirtilen tez çalışmasının a) Kapak sayfası, b) Giriş, c) Ana Bölümler ve d) Sonuç kısımlarından oluşan toplam 138 sayfalık kısmına ilişkin olarak, 04/07/2024 tarihinde tarafımdan Turnitin adlı intihal tespit programından Sosyal Bilimler Enstitüsü Tez Çalışması Orijinallik Raporu Alınması ve Kullanılması Uygulama Esasları'nda belirlenen filtrelemeler uygulanarak alınmış olan ve ekte sunulan rapora göre, tezin/dönem projesinin benzerlik oranı;

alıntılar hariç % 16

alıntılar dahil % 16 'dır.

Danışman tarafından uygun olan seçenek işaretlenmelidir:

(X) Benzerlik oranları belirlenen limitleri aşmıyor ise;

Yukarıda yer alan beyanın ve ekte sunulan Tez Çalışması Orijinallik Raporu'nun doğruluğunu onaylarım.

() Benzerlik oranları belirlenen limitleri aşıyor, ancak tez/dönem projesi danışmanı intihal yapılmadığı kanısında ise;

Yukarıda yer alan beyanın ve ekte sunulan Tez Çalışması Orijinallik Raporu'nun doğruluğunu onaylar ve Uygulama Esasları'nda öngörülen yüzdelik sınırlarının aşılmasına karşın, aşağıda belirtilen gerekçe ile intihal yapılmadığı kanısında olduğumu beyan ederim.

Gerekçe: Tez çalışması benzerlik oranlarından da görüldüğü üzere orjinaldir.

Benzerlik taraması yukarıda verilen ölçütlerin ışığı altında tarafımcı yapılmıştır. İlgili tezin orijinallik raporunun uygun olduğunu beyan ederim.

04/07/2024

(imzası)

Danışmanın Unvanı-Adı-Soyadı
Doç. Dr. Derya YAYMAN

İÇİNDEKİLER

TABLolar LİSTESİ	iv
KISALTMALAR LİSTESİ	vi
ÖZET	vii
SUMMARY	viii
TEŞEKKÜR.....	xi
ÖNSÖZ	x
GİRİŞ	1

BİRİNCİ BÖLÜM

PATERNALİZM: PATERNALİST DEVLET ANLAYIŞI

1.1. Devlet Kavramı	5
1.1.1. Devletin Tanımı.....	6
1.1.2. Devletin Şekilleri.....	7
1.1.2.1. Monarşi	7
1.1.2.2. Cumhuriyet	8
1.1.3. Devletin Faaliyet Alanları.....	10
1.1.3.1. Liberal Devlet	10
1.1.3.2. Sosyal Refah Devleti	12
1.1.3.3. Neo-Liberal Devlet	13
1.1.3.4. Sosyalist Devlet	14
1.2. Paternalizm	15
1.2.1 Paternalizmin Tanımı.....	15
1.2.2 Paternalizme Taraf ve Karşı İddialar.....	17
1.2.3 Paternalizm Türler	20
1.2.3.1. Saf ve Saf Olmayan Paternalizm.....	21
1.2.3.2. Yumuşak ve Sert Paternalizm.....	21
1.2.3.3. Zayıf ve Güçlü Paternalizm.....	21
1.2.3.4. Yasal Paternalizm.....	22
1.2.3.5. Liberter Paternalizm.....	23
1.3. Paternalist Devlet Anlayışı	24
1.3.1. Toplum Sağlığına Zararlı Mallar.....	24
1.3.2. Erdemli Mallar - Erdemsiz Mallar.....	25

İKİNCİ BÖLÜM

GÜNAH VERGİLERİNE BAKIŞ

2.1. Verginin Tanımı ve Amacı	27
2.2. Günah Vergilerinin Tanımı	27
2.3. Günah Vergilerinin Özellikleri	30
2.4. Günah Vergilerinin Amacı	32
2.5. Günah Vergilerinin Tarihsel Gelişimi	34
2.6. Günah Vergilerine Taraf ve Karşı İddialar	36
2.7. Günah Vergilerinin Etkinliği	39
2.8. Mali Anestezi ve Günah Vergileri	42
2.9. Günah Vergilerinin Kapsamı	43
2.10. Sağlık Harcamaları ve Günah Vergileri	44
2.11. Literatür İncelemesi	45

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

DÜNYA ÜLKELERİNDE VE TÜRKİYE'DE

GÜNAH VERGİLERİ

3.1. Dünya Ülkelerinde Günah Vergileri	55
3.1.1. Amerika	55
3.1.2. İngiltere	58
3.1.3. İtalya	60
3.1.4. Fransa	61
3.1.5. Japonya	62
3.1.6. Danimarka	64
3.1.7. Meksika	65
3.2. Türkiye'de Günah Vergileri	66
3.2.1. Tarihsel Gelişimi	67
3.2.2. Günah Vergisi Olarak Özel Tüketim Vergisi Uygulaması	68
3.2.2.1. Özel Tüketim Vergisinin Özellikleri	68
3.2.2.2. Özel Tüketim Vergisinin Konusu	70
3.2.2.3. Özel Tüketim Vergisi Doğuran Olay	70
3.2.2.4. Türkiye'de Özel Tüketim Vergisinin Uygulaması	71
3.2.3. Günah Vergisi Olarak Katma Değer Vergisi Uygulaması	75
3.2.4. Türkiye'de Günah Vergilerinin Değerlendirilmesi	77

3.3. Dünya Ülkeleri ve Türkiye’de Uygulanan Günah Vergilerinin

Karşılaştırılmalı Analizi..... 82

SONUÇ ve TARTIŞMALAR 87

KAYNAKÇA..... 91

ÖZGEÇMİŞ 111

TABLOLAR LİSTESİ

Tablo 3.1	2011-2021 Yılları Arasında ABD’de Alkollü İçecek ve Tütün Vergi Gelirleri	57
Tablo 3.2	1985-2020 Yılları ABD Vergi Gelirlerinin ve Mal ve Hizmet Vergilerinin GSYH’deki Payı	58
Tablo 3.3	2012-2022 Yılları İngiltere Vergi Gelirlerinin ve Mal ve Hizmet Vergilerinin GSYH’deki Payı.....	59
Tablo 3.4	2012-2022 Yılları İtalya’da Vergi Gelirlerinin ve Mal ve Hizmet Vergilerinin GSYH’deki Payı	61
Tablo 3.5	2012-2022 Yılları Fransa’da Vergi Gelirlerinin ve Mal ve Hizmet Vergilerinin GSYH’deki Payı.....	62
Tablo 3.6	2012-2022 Yılları Japonya’da Vergi Gelirlerinin ve Mal ve Hizmet Vergilerinin GSYH’deki Payı.....	63
Tablo 3.7	2012-2022 Yılları Danimarka’da Vergi Gelirlerinin ve Mal ve Hizmet Vergilerinin GSYH’deki Payı	65
Tablo 3.8	2012-2022 Yılları Meksika’da Vergi Gelirlerinin ve Mal ve Hizmet Vergilerinin GSYH’deki Payı.....	66
Tablo 3.9	III Sayılı Listenin Güncel (A) Cetvelindeki ÖTV Oran ve Tutarları.....	71
Tablo 3.10	III Sayılı Listenin Güncel (B) Cetvelindeki ÖTV Oran ve Tutarları.....	74
Tablo 3.11	ÖTV’den Elde Edilen Gelirlerin Türkiye Merkezi Bütçe Gelirleri (2013-2023) İçerisindeki Yüzdeleri.....	78
Tablo 3.12	Türkiye’deki Alkollü İçkiler Üzerinden Alınan ÖTV Oranı ve Tutarları (2013- 2024).....	80
Tablo 3.13	Türkiye’de Sigara Üzerinden Alınan ÖTV Oran ve Tutarları (2013-2024).....	81
Tablo 3.14	Yıllar İtibarıyla Sigara ve Alkollü İçki İç Satışı Miktarları (2013-2023).....	82
Tablo 3.15	Dünya Ülkelerinde 2022 Yılı Alkollü İçeceklerde Hektolitire Başına Alınan ÖTV.....	83
Tablo 3.16	Dünya Ülkelerinde 2022 Yılı 1000 Sigara Başına Alınan ÖTV.....	84
Tablo 3.17	Dünya Ülkelerinde 2022 Yılı Toplam, Litre/kşi (15 yaş ve üzeri) Alkol Tüketimi.	84
Tablo 3.18	Dünya Ülkelerinde 2022 Yılı veya En Yeni Tarihli Toplam, 15+ Yaşındaki Nüfusun Sigara Kullanma Yüzdeleri.....	85

Tablo 3.19 Seçili Ülkelerde 2022 Yılı veya En Yeni Tarihli Aşırı Kilolu veya Obez

15+ Yaşındaki Nüfusun Yüzdesi.....86

KISALTMALAR LİSTESİ

AB	: Avrupa Birliği
ABD	: Amerika Birleşik Devletleri
GİB	: Gelir İdaresi Başkanlığı
GSMH	: Gayri Safi Milli Hasıla
GSYH	: Gayri Safi Yurtiçi Hâsıla
KDV	: Katma Değer Vergisi
ÖTV	: Özel Tüketim Vergisi
OECD	: Ekonomik Kalkınma ve İşbirliği Örgütü (Organisation for Economic Co-operation and Development)
MSA	: Ana Uzlaşma Anlaşması
TBMM	: Türkiye Büyük Millet Meclisi
TDK	: Türk Dil Kurumu
VAR	: Vektör Oto Regresyon

ÖZET

Baba devlet anlayışın bir gereği olarak ortaya çıkan paternalizm, devletlerin vatandaşlarına huzur ve güven ortamı sağlayabilmek adına otoritesini kullanmasıdır. Devletlerin özellikle negatif dışsallığı olan erdemsiz malların tüketimini azaltarak birey ve toplum sağlığına zararı olan ve kullanımının devamında toplumsal huzuru da bozabilecek alışkanlıkların tüketiminin önüne geçme arzusu paternalist devlet anlayışının bir gereğidir. Devletlerin paternalist özellikler sergileyerek, bağımlılık yapan ve sağlığa zararlı malların tüketiminin önüne geçebilme araçlarından birisi olan günah vergilerinin tanımlanması ve farklı ülkelerdeki uygulanış biçimlerinin karşılaştırılmasıyla neticesinde günah vergilerinin etkin olup olmadığının ortaya konulması bu çalışmanın amacıdır.

Günah vergilerinin farklı ülke uygulamaları gösterilerek, verginin sigara, alkol ve obeziteye neden olan ürünlerin tüketimini azaltıp- azaltmadığı değerlendirilmiştir. Çalışmanın sonucunda günah vergilerinin tek başına zararlı ürünlerin kullanımını ve tüketimini azaltmadığı, vergilerin diğer kamu politikalarıyla desteklenmesi gerektiği sonucuna ulaşılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Devlet, Paternalizm, Günah Vergileri,

SUMMARY

APPLICATION OF SIN TAXES WITHIN THE SCOPE OF PATERNALISTIC STATE CONCEPT: EXAMPLE OF WORLD COUNTRIES AND TURKEY

Paternalism, which emerges as the unity of the understanding of the father and the state is the maintenance of the authority of the state in order to maintain the permanent peace and trust environment. The desire to prevent the consumption of immoral goods, which are the special negative externality of images, is harmful to the health of the individual and society, and may subsequently disrupt social peace, is a requirement of the understanding of the paternalist state. This is a method of revealing whether the sin taxes of the day are effective or not, with the characteristics of sin taxes, which are one of the tools to prevent the consumption of goods that exhibit paternalistic characteristics and are harmful to health, and the rules of different types of application.

By showing the different practices of sin taxes in the country, it was evaluated whether the tax reduced the consumption of cigarettes, alcohol and obesity. As a result of the study, it was concluded that sin taxes alone do not reduce the use and consumption of harmful products and that taxes should be supported by other public policies.

Keywords: State, Paternalism, Sin Taxes,

TEŞEKKÜR

“Bulunur elbet, iyi bir hal üzerine kaybolan kişi”. İyi bir hal için emek veren tüm öğrencilere ve tüm öğretmenlere teşekkür ederim.

Al yanaklım, anacağızım, iki gözümün çiçeği; varlığına bin şükür ettiğim, her şeyden evvel iyi bir insan olmayı öğreten annem Fatma GÜLTEKİN’e milyon kere minnet duyarak, milyar kere sevgimi sunarak teşekkür ederim.

Babam Halil GÜLTEKİN’e, ailesi için yaptığı tüm fedakarlıklar için, iyi bir ailenin insanın en büyük serveti olduğunu gösterdiği için, vermiş olduğu tüm destekler ve katmış olduğu inanç için teşekkür ederim.

Bütün güzel sıfatları hak ettiğine inandığım, çocukluğumun kahramanı, bu yaşlarımın rol modeli; sanatı, edebiyatı ve Galatasaray’ı sevdiren; mavi pervazlı pencerelerden dedemin elma ağacına bakarak hayaller kurduğumuz, ismine layık bir ömür sürdüren canım ciğerim canözüm ağabeyim yeminli mali müşavir, bağımsız denetçi Onur GÜLTEKİN’e teşekkür ederim.

Çalışmamım her aşamasında bana destek olan, çalışmam boyunca yakın ilgisini eksik etmeyen, bilgi ve deneyimleriyle yol gösteren, güler yüzü ve çalışma motivasyonu ile bana güç katıp tüm soru ve sorunlarıma sabırla çözüm arayan kıymetli danışman hocam Doç. Dr. Derya YAYMAN’a teşekkür ederim.

Yaklaşık 10 yıldır akademiye, bürokrasiye, sanata ve spora dair birçok konuda beni engin bilgileriyle bilgilendiren, yüksek lisans yapmam için ilk fikri aşılayan, emeğin değerini emek vererek gösteren kıymetli hocam Prof. Dr. Altuğ Murat KÖKTAŞ’a teşekkür ederim.

Çalışmamda desteklerini esirgemeyen, farklı alanlardaki donanımı ve tecrübeleriyle akademik katkılar sunan kıymetli hocam Doç. Dr. Servet AKYOL’a teşekkür ederim

Bana ilk harfleri öğreten, İstanbul beyefendisi yakıştırmasının vücut bulmuş hali; ailemizin kıymetli dostu, ince ruhlu ve zarif kişilikli sayın Mehmet Kâmil TOKER’e; bana öğrettiği her bir harf ve yıllardır göstermiş olduğu nezaketin nişanesi olarak teşekkür ederim.

Gerek kariyer planlamamda gerekse sosyal ilişkilerimde engin bilgi ve tecrübelerinden yararlandığım, aynı mesleği paylaşmaktan onur duyduğum değerli üstadım sosyal güvenlik denetmeni ve iç denetçi Semih BİTİRMİŞ’e teşekkür ederim.

Çalışmam süresince zaman ayıramadığım, iyi veya kötü günlerinde yanlarında olamadığım, yine de varlığını unutmayarak motivasyonumu diri tutan, üzerimde manevi hakları olan tüm dostlarıma ayrı ayrı teşekkür ederim.

ÖNSÖZ

Paternalizmin bir gereği olarak devletler baba rolünü gerçekleştirebilmek adına çeşitli argümanlar kullanmaktadır. Bu araçlarla amaçlanan nihai hedef devletlerin yurttaşlarını koruyup, onların kendilerine eksik bilgi sebebiyle zarar vermelerinin önüne geçebilmektir. Bu doğrultuda başvurulan argümanlardan birisi de günah vergileridir. Vergilerin hem mali hem sosyal amacı olmakta, günah vergileri ise daha ziyade verginin sosyal amacına uygun olarak alınmaktadır. Birey ve toplum sağlığına zararlı mallara uygulanan vergiler artırılmak suretiyle malın fiyatı yükseltilip ulaşılmasını zorlaştırmak ve en nihayetinde tüketimini kısmak amacıyla kullanılan günah vergileri, farklı ülkelerde farklı şekillerde uygulanmaktadır. Bunun yanı sıra her ülkede aynı sonucu vermemektir. Zira, ülkelerin kendi demografik yapıları, mevcut ekonomik durumları konjonktüre göre hareket etmeyi gerekli kılmakta, bu durum da arzu edilen sonuçlara ulaşmayı güçleştirmektedir.

GİRİŞ

Klasik iktisadi anlayışın çok da geçerli olmadığı günümüzde devletler, birçok alanda olduğu gibi ekonomik ve sosyal alanların da baş aktörlerinden birisidir. Bu noktada devletler güvenlik, savunma, adalet gibi temel görevlerini yerine getirmenin çok ötesinde piyasaya çeşitli argümanlarla müdahale etmekte, birey ve toplum kararlarını günün gereklerine göre etkileyebilmektedir.

Değişen toplum dinamikleri, gelişen teknoloji ve özellikle internetin yaygınlaşmasıyla bireylerin ulus ötesi insanların sosyal ve ekonomik hayatlarından haberdar olmasına neden olmakta, bu durum ise vatandaşların devletlerine yükledikleri sorumlulukları artırmaktadır. Bu sorumluluklar artan nüfusla da birleştiğinde devletlerin harcama kalemleri fazlalaşmakta, daha önce harcama yapmadıkları alanlara harcama yapmaya başlayıp evvelce harcama yaptıkları alanlarda ise daha nitelikli hizmet sunmak adına daha fazla paraya ihtiyaç duymaktadırlar. Devletlerin gider kalemleri bu denli artarken gelirleri aynı oranda artmamakta, aradaki açığı ise iç veya dış kaynaklardan borç alarak, yeni vergiler salarak veya var olan vergilerin oranlarını artırarak telafi etmeye çalışmaktadırlar. Kamu harcamalarının finansmanı için borç almak kısa vadede nakit sağlamakla beraber uzun vadede yüksek faiz oranları ve döviz kurunun da etkisiyle devletleri ciddi bir borç yükü altına sokmakta, devletler ise özellikle dış borç alımına çok sıcak yaklaşmamaktadır. Yeni vergiler salınması veya var olan vergilerin oranlarının artırılması durumunda ise verginin ödeyicisi olan halk tarafından bu vergiler tepkiyle karşılanmakta, özellikle hükümetler yeniden seçilememe endişesiyle bu tepkilere de bir çözüm arayışı içerisine girmektedirler. Özellikle mali anestezi etkisi yüksek, fiyatın içerisine gizlenmesi sebebiyle vergi ödeyicisinin vergiyi öderken hissetmediği kalemlerde yapılan bir vergi artışı veya yeni vergi salınması yöntemiyle bu sorun bertaraf edilmeye çalışılmaktadır. Özellikle dolaylı bir vergi olan harcama vergilerinin mali anestezi etkisi yüksek olan yapısı ve vergiyi ödeyenler tarafından hissedilmiyor oluşu kamu harcamalarının finansmanında başvuru olan önemli bir gelir kalemidir.

Alınan vergilerin mali amaçlarının yanı sıra sosyal amaçları da bulunmaktadır. Devletler vergilere sadece kamu harcamalarının finansmanını gerçekleştirmek için başvurmamakta aynı zamanda vergilerin sosyal etkilerini de gözeterek vergi politikalarını şekillendirmektedirler. Bu noktada devlet-birey ilişkisinin çok yoğun olduğu günümüzde paternalist bir bakış açısıyla değerlendirilen devlet, “Baba Devlet” görevini gerçekleştirmek adına yurttaşlarına zarar verip nihayetinde toplum sağlığına da olumsuz etkileri olan ve erdemsiz mallar olarak nitelendirilen, sigara, alkol ve obeziteye neden olan ürünler gibi negatif dışsalılık yayan mal ve hizmetlerin tüketimini engellemek veya hiç değilse tüketimi kısmak için birtakım politikalar geliştirmektedir. Bu politikaların bir kısmı yasal prosedürlerden oluşurken önemli bir kısmı ise mali araçların kullanılmasıyla gerçekleşmektedir. Bu noktada vergiler mali amacından ziyade sosyal bir gerekçe ile alınmaktadır. Vergiler aracılığıyla devletler yurttaşlarına zarar veren tütün ve tütün ürünleri, alkol ve kumar gibi mal ve hizmetlerin üzerine koyduğu vergilerle veya var olan vergi oranlarını artırarak bu tür malların maliyetini artırmak suretiyle vatandaşlarını ve toplumu kötü alışkanlıklardan korumayı, bununla beraber gelir sağlamayı amaçlamaktadırlar. Böylece devletler paternalist bir eda ile hareket etmiş baba görevini yerine getirerek yurttaşlarını korumuş olacaktır. Literatürde günah vergileri olarak isimlendirilen bu tür vergiler dini bir terminolojiyi çağrıştırıyor olsa da esasen dinin yasak

etmediği alanlarda da uygulama alanı bulup çeşitli dinler tarafından günah olarak addedilen eylemlerle ilgili değildir.

Günah vergileri her ne kadar geçmişte çeşitli dinlerin günah olarak nitelendirdiği eylemlerin önüne geçmek amacıyla alınıp devletlere de gelir sağlayan bir vergi olsa da ilerleyen zamanlarda farklı amaçlarla alınmaya başlamış ve günümüzde hala devam eden bir vergidir. Geçmişten günümüze tarihsel süreç içerisinde oldukça farklı alanlarda başvuru günah vergileri özellikle son yıllarda dünyada ve Türkiye’de artan bağımlılık yapıcı ve zararlı alışkanlıkların önlenmesi için başvurulmaktadır. Özellikle sigara, alkol ve obeziteye neden olan ürün ve hizmetlerden alınan bu vergiler ayrıca sigara vergisi, alkol vergisi ve obezite vergisi gibi isimlerle anılmaktadır.

Ülkelerin kendi iç dinamikleri, geçmişten günümüze taşıdıkları kültürel yapıları, ekonomik durumları ve sosyal yapıları gereği farklı ülkelerde farklı uygulama alanı ve biçimi olan günah vergileri Türkiye’de özellikle bir çeşit dolaylı bir harcama vergisi olan Özel Tüketim Vergisi ve Katma Değer Vergisi ile uygulanmaktadır. 1985 yılında uygulanmaya başlayan KDV ve 2002 yılında ÖTV ile Türkiye’de özellikle tütün ve tütün ürünleri, alkol ve alkol ürünleri vergilendirilerek fiyatı artırılıp, artan fiyatın etkisiyle tüketimini kısmak ve ayrıca kamuya gelir sağlamak amaçlanmıştır. Farklı ülkelerde şekerle tatlandırılmış gıdalar obeziteye neden olduğu, yüksek emisyon oranlarına sahip araçların çevreyi kirlettiği gibi gerekçelerle de bu tür ürünler üzerinden vergiler alınmaktadır.

Günah vergilerine başvurulmasının bir diğer amacı ise; bağımlılık yapan ve sağlığa zararlı olan ürünlerin kullanımının uzun sürede kalıcı sağlık problemlerine yol açacağı ve bireylerin sağlık sıkıntıları ile başvuracağı sağlık hizmet sunucularının finansmanlarını yine devletin sağlayacak olmasıdır. Öte taraftan bireyler de uzun vadede ekonomik olarak olumsuz etkilenecek ve bu olumsuzluk toplumsal dinamikleri de olumsuz etkileyecektir.

Yapısı gereği dolaylı ve mali anesteziye uygun olup toplamaları kolay olan bu tür vergiler görece daha az tepkiyle karşılaştığından, devletler amacı dışında da bu tür vergilere başvurabilmektedir. Bu minvalde, bireylerin kendisi için doğru olanı tercih edemeyecek olduğu ve devletlerin onlar adına karar vermesi gerektiğini düşünen kişilerce savunulan günah vergileri, devletlerin her finansman ihtiyacı doğduğunda başvurdukları veya kişilerin kararlarını etkileyerek onları kendi çıkarları doğrultusunda yönlendirebilecekleri gerekçeleriyle de karşı çıkmaktadır. Bu çalışma ile bu iki görüş arasında bir sekans sağlanmak amaçlanmış ve görüşler çeşitli nicel araçlarla desteklenmiştir.

Bu çalışmanın ilk bölümünde devlet kavramı ve paternalizm üzerinde durulmuştur. Devlet kavramı, yurttaşların kamu yönetimindeki etkinliği ve devletin ekonomi içerisindeki yoğunluğu gözetilerek devlet şekilleri ve faaliyet alanları kapsamında ele alınmış; bu ayrım demokrasi ve monarşi gibi devlet şekillerinin; liberalizm ve sosyalizm gibi faaliyet alanlarının günah vergilerinin uygulanmasında etkisinin olup olmadığı, etkisi varsa ne gibi etkilerinin olduğu ortaya koymak amaçlanmıştır. Paternalizm ve paternalist devlet ise doğrudan günah vergileri ile ilişkili olup, toplum sağlığına zararlı mallar ve erdemli-erdemli mal ayrımı paternalizmin gerekliliğinin belirlenmesi adına ifade edilmiş, paternalizmin farklı tanımları yapılarak paternalizme taraf ve karşı iddialar sıralanmış ve paternalizm türlerine değinilerek birinci bölüm tamamlanmıştır.

Çalışmanın ikinci bölümü ise günah vergilerine ayrılmıştır. Literatür taraması yapılarak günah vergileri ile ilgili evvelce yapılmış çalışmalar sunulmuş, günah vergilerinin ayrıntılı

tanımları yapılarak, özellikleri, amacı, tarihsel gelişimi anlatılmıştır. Günah vergilerine taraf ve karşı olan iddialar sıralandıktan sonra günah vergilerinin etkinliği üzerinde durulmuştur. Özellikle dolaylı vergilerden oluşan günah vergileri mali anestezi kavramı ile ilişkilendirilip neleri kapsadığı belirtildikten sonra sağlık harcamaları ile ilişkisi belirtilerek ikinci bölüm de sonuçlandırılmıştır.

Çalışmanın üçüncü bölümünde ise günah vergilerinin uygulamaları ele alınmıştır. Her ne kadar globalleşen dünyada devletler özellikle vergisel anlamda bir bütünlük sağlamak isteseler de ülkelerin geçmişten günümüze değin oluşturdukları kültürel yapıları, mevcut ekonomik durumları gibi sebeplerle bu bütünlük her zaman sağlanamamaktadır. Çeşitli göstergelerle seçili ülkelerin günah vergileri uygulamaları karşılaştırılarak; sigara, alkol ve obeziteye neden olan ürünlerin tüketimindeki değişimin ilişkilendirilmesi ve uygulanan günah vergilerinin sosyal bir amaca hizmet edip etmediği ortaya konulması amaçlanmıştır.

BİRİNCİ BÖLÜM

PATERNALİZM: PATERNALİST DEVLET ANLAYIŞI

Paternalizm, “Latince” baba gibi davranmak ya da başka birine çocukmuş gibi davranmak anlamına gelen “pater” sözcüğünden gelmektedir. Felsefî ya da hukukî anlamda bir kişinin, kendi rızası olmadan başka bir kişinin iyiliği için hareket etmesidir. Dolayısıyla amacı hayır olduğu ve araçları zorlayıcı olması nedeniyle kavramın tanımı tartışmaya açıktır. Paternalistler özgürlükleri pahasına başka insanların çıkarlarını ön planda tutarlar. Paternalistler, adına hareket ettikleri başkalarından daha akıllıca kararlar verebileceklerini düşünmektedirler. Bu düşünceleri kendilerini bilge görmeleri ya da diğer insanların aptal olduğu varsayımına dayanmaktadır. Bazı durumlarda bu düşünceleri küstahlık olarak algılanabilir. Bazı durumlarda ise, küçük çocuklar veya beceriksiz yetişkinler üzerindeki paternalizm durumunda olduğu gibi iyi bilgiye de dayanabilir. Bazen paternalist rolü isteksizlerin üzerine kalabilir; sözcüğümü kendimizi bilinçsiz ya da ileri derecede geri zekalı bir akrabamızın koruyucusu ya da vekili konumunda bulabiliriz.

Paternalizm, çocuk yetiştirme, eğitim, terapi ve tıp gibi yaşamın her alanında, insanların başkaları üzerinde güç sahibi olduğu bir cazibedir. Devlet, vatandaşlarını korumak için hareket ettiğinde onların iyiliğini gözetmektedir. Ancak bu korumayı çoğu zaman ceza hukuku prensiplerini kullanarak yapmaktadır. Başka bir deyimle vatandaşların iradesine aykırı olarak, zorlayıcı bir şekilde yapmaktadır.

Hangi eylemlerin suç sayılabileceği, hangi eylemlerin devletin işi olmadığı, insanın kendine zarar vermeye, farklı olmaya ya da hatalı davranmaya ne kadar hakkı olabileceği şeklindeki sorular paternalizmin gündeme getirdiği sorulardır. Ceza hukukuna göre genelde yasaklanan, ancak bazı yazarlar tarafından zararsız olduğu düşünülen eylemler şöyle belirtilebilir;

- Kask olmadan motosiklete binmek,
- Kumar oynamak,
- Fuhuş,
- Pornografi,
- Eşcinsellik,
- Esrar satmak,
- Masaj,
- Saç şekillendirme,
- Cankurtaran olmadan sahilde yüzmek,
- Çok eşlilik,
- İntihara yardım etmek,
- İntihar,
- Zorunlu bir sigorta veya emeklilik planına katılmak
- Bir kadavraya kötü muamele etmek,
- Fahiş faiz oranlarıyla borç vermek
- Bir işçiye asgari ücretten daha az ücret ödemek,
- Düello yapmak,
- Şantaj,

- Küfür
- Saldırgan davranışlar,
- Halk plajlarında çıplak durmak.

Bir demokraside ceza hukukundaki paternalizm, bir dereceye kadar öz-paternalizm olarak yorumlanabilir. Şayet, tefecilik ve kumara karşı yasaları "biz" yaptıysak, o zaman "biz" yalnızca kendimizi dizginlemiş oluyoruz. Ancak bu yasaları öz-paternalizm olarak meşrulaştırmadan önce, demokrasimizi doğru mu yoksa basmakalıp bir şekilde mi tanımladığımızı sormalıyız. Vatandaşları kendilerinden koruyacak yasalar, temsili olmayan bir grup, sınıf veya blok tarafından yapıldıysa ya da seçim süreci, seçim sonuçları gerçek toplumsal rızayı temsil etmeyecek şekilde çarpıtıldıysa, o zaman rızaya dayalı benlik ile daha az ilgileniyor olabiliriz. Bu olasılığı gözden kaçırmak, paternalizmin en itiraz edilebilir özelliklerinden birine göz yumarak paternalizmi haklı çıkarmak anlamına gelir.

Eğer yasama organı kasksız motosiklet kullanımını yasaklamak istiyorsa, bunun paternalist veya paternalist olmayan bir gerekçesi olabilir. Eğer eylemin kendine yönelik olduğuna inanıyorsa, bu paternalist bir davranıştır; kamu suçlaması iddiasını kabul ederse paternalizmden kaçınır ve zarar ilkesine göre hareket eder. Paternalistin yaptığı paternalizm olmadan yapmanın birçok başka yolu vardır: özellikle zararın tanımını genişletmek ve geçerli rızanın tanımını daraltmak. Ancak bu gerçek paternalizm lehinde ve aleyhindeki argümanları boş kılmaz. İlk olarak, bu argümanlar genel adalet teorimizi ifade etmeye yardımcı olur; örneğin, bir eylem yalnızca yetkin bir şekilde rıza gösterenlere zarar veriyorsa, buna hoşgörü gösterilmesi gerektiğini açıklığa kavuşturur. İkincisi, burada rasyonelleştirme özgürlüğümüzü abartmamalıyız. Paternalizm ancak zarar verme ve rıza kavramlarını yeterince modüle ettiğimizde paternalizmin olmamasına dönüşebilir. Bu bazen üzücü derecede kolay olsa da en azından çoğu zaman bir sofistlik, aşırı basitleştirme veya kendini kandırma egzersizidir (Gray, 1999:632-635).

Paternalizm toplumsal refahı artırmayı amaçlar, ancak bu fikir sıklıkla küçümsenerek karşılanır. Kişisel tercih ve özerklik haklarına dayanan argümanlar, bunların her birimize açıkça fayda sağladığı ve toplum için önemli toplam kazanımlar sağladığı durumlarda bile, seçim mimarisindeki en incelikli girişimler dışında her şeyi engeller (Hannikainen, Cabral, Machery ve Struchiner; 2017:257).

1.1. Devlet Kavramı

Paternalizm ve günah vergileri kavramları ele alınırken, bahse konu her iki kavramın da “devlet” ile yakından ilgili olması sebebiyle, evvelce devlet ve devleti oluşturan unsurları ele almak, devletin faaliyet alanlarını belirleyip devlet şekillerine değinmek gerekmektedir. Öyle ki çalışmanın temelini oluşturan “günah vergileri” her şeyden önce bir vergi olup “vergi” ise, hukuki cebir kullanma hakkına sahip bir otorite tarafından, kanuni esaslara uyularak gerçek ve gerçek olmayan kişilerden, geri ödenme vaadi verilmeyip özel bir karşılık da sunulmadan kamusal hizmetlerin finansmanını sağlamak adına toplanan devletin gelir kalemlerinden birisidir (Taylar, 2012:437). Verginin tanımında belirtilen bu unsurlardan özellikle cebir kullanılarak ve karşılık vaadi olmadan toplanabilmesini çeşitli ayrıcalıklara sahip bir oluşumun gerçekleştirebileceği aşıkardır. Mevcut durumun muhafazası ve uygulanmasında gücünü meşru bir şekilde kullanabilen devlet bahse konu ayrıcalıklara sahiptir (Borcan, Olsson ve Putterman, 2014:6). Çalışmanın bu bölümünde devlet kavramı ele alınıp; tanımı, unsurları ve faaliyet alanları üzerinde durulacaktır.

1.1.1. Devletin Tanımı

İnsanlar devlet olgusu ile günlük hayatlarında sürekli karşılaşmaktadırlar. Bu durum devleti oluşturan insan topluluklarının devlet ile bir etkileşim içerisinde bulunmasını gerekli kılmakta, bu etkileşiminin sonucu olarak da devletler insanların yaşam biçimlerine, tercihlerine, kararlarına doğrudan veya dolaylı olarak müdahale etmektedirler. Bu müdahale salt sosyal hayata ilişkin olmayıp ekonomik alanda da kendisini göstermektedir. Devletin sosyal ve ekonomik hayatta almış olduğu tedbir ve atılmış olduğu adımlar ile birlikte toplumu oluşturan bireyler arasında birlik ve dayanışma sağlanması amaçlanarak, adalet duygusu zedelenmeden özgür ve eşit bir şekilde yaşamın gerçekleşmesi hedeflenmektedir (Tümerkan Albayrak ve Birinci, 2017:66). Gelişen ve dönüşen dünyada devletler artık çok daha geniş coğrafyalarda ve kurumsal ortamda düzenleyici bir rol üstlenmesinden kaynaklı olarak, devletlerin kendisini oluşturan bireylerin hayatlarına müdahalesinin gerekliliği, meşruluğu ve yöntemleri; günümüzde her zamankinden fazla tartışılmaya başlanmıştır (Moran, 2002:391). Sosyal bilimciler ilk devletlerden günümüze değin bu tartışmanın odağına devleti koyarak bir devlet tanımı yapmaya çalışmış ve devlet olgusuna farklı açılardan yaklaşmışlardır. Öyle ki insanlık tarihi kadar geçmişe götürebileceğimiz devlet olgusunun genel kabul görmüş tek bir tanımının olmaması, bir fikir birliğine varılamaması nedeni ise, devletin mahiyetine atfettikleri farklı fikirlerdir (Özer ve Kartal, 2023:165).

George Jellinek'in "üç unsur teorisini" kullanarak Devlet'in tanımını yapan Gözler, bu üç unsuru "insan," "toprak" ve "egemenlik" olarak belirtmiş ve devleti, sınırları belirli bir alan üzerinde yaşayan belirli bir insan topluluğunun bir araya gelerek ortaya çıkardığı varlık olarak tanımlamıştır (Gözler, 2020:4). Devletin kurucu unsurlarını içeren bu tanıma benzer şekilde Akbulut, devleti, merkezde mevcut bir idari teşkilatla bağı olarak yaşayan insanların oluşturduğu, siyaseten teşkilatlanmış ve belirli bir toprağı olan birlik şeklinde ifade etmiştir (Akbulut, 2015:161). Bir diğer tanıma göre ise; her ne kadar yasal gelenekler ve siyasetin bir sonucu olarak hükümet yapıları farklılık gösterse de devlet, tek bir hükümetin yönetimi altındaki siyasi bir topluluktur (Steiner, 2016:127). Devleti siyasi bir oluşum olarak gören bir diğer tanıma göre ise devlet, siyasi olarak organize edilmiş bir birim olarak insan bireylerinden oluşan topluma denir (Willoughby, 1918:192). Devleti sadece hükümet mekanizmasıyla sınırlı tutmayarak daha geniş bir tanım yapan Burnham, devletin salt hükümet mekanizmasını değil aynı zamanda sivil toplumun (basın, sendikalar, kilise, kitle kültürü) tüm yönlerini kapsadığını belirtmiştir (Burnham, 1994:2). Öte yandan devlet kavramının geniş anlamda yorumlanmayarak yapısal veya araçsal olarak ifade edilmesinin bir ehemmiyetinin olmadığı, devletin idari organizasyonla sınırlı olduğu fikri de mevcuttur (Li, 2002:140).

Literatürde çok sayıda devlet tanımının olması ve bu tanımların tam olarak birbiriyle aynı anlamları taşıyamamasıyla ilgili olarak Titus, radikal olarak sınıflandırılabilir yalnızca birkaç yazarın dahil edildiği "devlet" teriminin üstünkörü bir incelemesinde, en az yüz kırk beş farklı tanımın ortaya çıktığını ve bu tanımların yarısından fazlasının genel olarak uyum içerisinde olmadığını belirtmiştir (Titus, 1931:45).

Günümüzde en benimsenen devlet tanımlarının özünde "meşruluk" vardır. Meşruluk, devletin vatandaşları tarafından ahlaki veya normatif düzeyde onaylanması olup; bir devlet, vatandaşları tarafından siyasi gücü haklı olarak elinde bulunduran ve kullanan kişi olarak kabul edildiği ölçüde daha meşru olur. Devletler bu meşruluğun nesnesi olarak da anayasaları, politikacıları, yargıçları ve yasaları kullanırlar (Gilley, 2006:500-501). Devleti bu minvalde ele alan görüşe göre; devletin üstün olduğu, fakat bu üstünlüğün devlet kontrolünde hiçbir

sınırlama olmadığı anlamına gelmediği; üstünlüğün varsayılan bir yargı alanı içerisinde devletin kanun yapma, uygulama ve yaptırım konusunda bir rakibinin bulunmadığı anlamına geldiği belirtilmektedir (Buchanan, 2002:690). Devleti, kendi yönetiminin ve kendi düzeninin uygulanmasında fiziksel gücün meşru kullanım hakkında sahip ve zorunlu bir siyasi örgüt olarak tanımlayan Sheehan da yapmış olduğu devlet tanımının odağına meşruluğu koyarak, yapılan/yapılacak fiziki müdahalenin, halk nezdinde de kabul edilebilir olduğunu ifade etmiştir (Sheehan, 2003:11). Gelişen dünyaya ayak uydurur şekilde dönüşerek modern devlet olarak nitelendirilen devletlerde de meşruluk algısı mevcudiyetini sürdürmektedir. Modern devletlerin sahip olduğu fiziksel özellikleri üç başlıkta açıklayan Akdoğan, bu üç başlığı; “meşru şiddet tekeli”, “egemenlik” ve “sınırların ortaya çıkışı” olarak belirtmiş ve meşru şiddet tekeli, eğer bir toplumda şiddet veya fiziksel gücün kullanılması zorunluluğu doğmuşsa, bu gücün sadece devlet tarafından kullanılabilmesi ve bu durumun da meşru olacağı şeklinde açıklamıştır (Akdoğan, 2011: 75-86).

Aristoteles, devletin temel unsurlarını, topluluk ve bağımsızlık olarak açıklamış, devletin ise bu bağlamda kendi varlığını geliştirme konusunda mutlak özgürlüğe sahip örgütlü bir toplumsal grup olduğunu ifade etmiştir (Nunez, 1964:255). Zabunoğlu, insan ve ülke unsurlarını devletin öncül ve nesnel unsurları olarak; devletin iktidarını ise kurucu unsur olarak nitelendirmiştir (Zabunoğlu, 1973: 73-144).

Bu tanımlardan hareketle devleti oluşturan unsurları şu şekilde sıralamak mümkündür:

- ülke,
- insan topluluğu,
- hukuki teşkilat,
- egemenlik ve
- bu egemenliği kullanan bir iktidar.

Egemenlik ise, devletin, kendi alanı içerisinde, kendisine karşı gelebilecek oluşumları engellemek, iktidarını başkaca odaklarla paylaşmayı reddetmesine sebep olan ve devlet içerisinde yine bizatihi devletin kendisinden daha yüksek bir güç bulunmadığını gösterecek bir argümandır (Ormanoğlu, 2018:248).

1.1.2. Devletin Şekilleri

Devletin çeşitli tanımlarından sonra paternalist devlet anlayışının tam olarak açıklanabilmesi adına devletin faaliyet alanlarının belirlenmesi gerekmektedir. Bu faaliyet alanının tespiti, devletin şekillerinin ne olduğuyla yakından ilgilidir. Devlet şekilleri ise iki ana başlıkta tasniflenmektedir. Bunlardan ilki devlet şekillerini monarşi-cumhuriyet olarak, ikincisi ise üniter devlet-karma devlet olarak tasniflemektedir. Bu çalışmada bu ayrımlardan cumhuriyet-monarşi kavramları üzerinde durulacak ve sonrasında devletin faaliyet alanları açıklanacaktır.

1.1.2.1. Monarşi

Türkçede “hükümdarlık”, “krallık”, “sultanlık”, “padişahlık” gibi kelimelerle de ifade edilen “monarşi, etimolojik olarak, tek kişinin yönetimi anlamına gelmektedir” (Gözler, 1999:52). Aristo’nun devlet yönetim şeklini altı başlıkta incelediğini ve bu başlıklardan birisinin de monarşi olduğunu ifade eden Aktan ise, devleti oluşturan bireylerin menfaatleri adına tek bir kişinin egemenliği elinde bulundurduğu yönetim şeklinin monarşi olduğunu belirtir (Aktan, 2016:3). Bir başka tanıma göre, devleti yöneten kişiye, devleti yönetme görevi veraset yoluyla intikal ediyorsa, bahse konu devletin yönetim şekli monarşidir (Gözler,

2020:105). Bu tanıma benzer şekilde monarşinin her çağda hikayeli bir tarihinin olduğunu belirten Gerring vd., ilk yazılı metinlerde hükümdarların genellikle unvanlarını aynı aile içinde nesilden nesile aktardıklarını belirtir (Gerring vd., 2020:2). Bütün hükümetlerin temelinde monarşi olduğunu belirten bir diğer görüşe göre monarşi, insan yönetiminin doğal varsayılan biçimidir (Starkey, 2005:216). Bir diğer tanıma göre ise monarşi, yasal egemenliğin halkın değil, bir monarkın olduğu bir devlet biçimidir. Bu nedenle monarşilerde yargı kararları halk adına değil, kral veya kraliçe adına alınır. Monarşilerde hükümdarlar seçilmez, ancak kalıtsal kuralların bir sonucu olarak iktidara gelirler. Onlar, kamu bağışlarıyla bazen de özel gelirlerle yaşayan geniş bir kraliyet ailesinin parçasıdır (Daniels, 2016:6).

Genellikle monarşiler mutlak monarşiler ve anayasal monarşiler olarak sınıflandırılır, ancak bu sınıflandırma esas olarak iktidarın sahip olduğu yetkilere dayandığından, aralarındaki fark kategorik türden ziyade derecelidir. Bir başka ifadeyle mutlak monarşilerde tek elci bir güç söz konusudur ve bu tek elci güç kurallar belirleyip uygulama yetisine sahiptir (Biber, 2008:58). Öte yandan mutlak monarşide mutlak egemen bir güç söz konusudur. Egemen güç ise herhangi bir sınırlamaya tabi olmayan, süreklilik gösteren gücün geri alınması mümkün olmayan iktidardır (Ay ve Uçar, 2015:198). Anayasal monarşilerde ise hükümdar yetkilerinin önemli bir kısmını korur, ancak demokratik kurumlarla bir arada yaşar (Ankar, 2020:3). Diğer bir deyimle, meşruti monarşi, hükümdarın yetkilerini kullanırken, halk tarafından seçilen parlamento ile yetkilerini paylaştığı monarşi çeşididir.

Monarşilerde değişen dünya düzeni gereği döneme uygun bir şekilde değişim göstermiş, dahası çoğu ülkede yok olmuştur. Mevcudiyetini sürdüren ülkelerde ise belirtilen özelliklerin çoğu başkalaşıma uğramış olup, daha demokratik bir hale bürünmüştür. Öyle ki, monarşi anti-demokratik bir yönetim şekli olabileceği gibi demokratik bir yapıda da olabilir. Zira, Hollanda, Belçika, Japonya, Danimarka, Norveç gibi parlamenter monarşi ile yönetilen ülkelerin yanı sıra yazılı bir anayasasının dahi bulunmadığı İngiltere, demokratik bir siyasal yönetime sahiptir (Kara, 2019:222).

Her toplumsal kurum tarihsel zorunluluğun bir ürünüdür ve değişen tarihsel koşullar altında söz konusu kurum otomatik olarak geçerliliğini kaybeder ve geçerliliğini yitirir. Modern çağın gelişi ve onun daha da hızla gelişmesine sebep olan liberal fikirlerin varlığı, Sanayi Devrimi ve Sanayi Devrimi'nin getirdiği ekonomik değişiklikler ve en önemlisi iki dünya savaşının yol açtığı siyasi çalkantılar; bir yönetim biçimi olarak monarşiyi büyük ölçüde tarihin tozlu sayfalarına atmıştır (Grand, 2023:2).

1.1.2.2.Cumhuriyet

İmparatorlukların sona ermesi, monarşilerin batışı ve Fransız Devrimi'nin gelişmesi neticesinde yeni arayışlar doğmuş ve bu arayışların tezahürü olarak Cumhuriyet fikri ortaya çıkmıştır. Cumhuriyet fikrinin ortaya çıkışına sebep olan arayışlar, kendiliğinden, monarşik yönetimin aksi istikametinde gelişmiştir. Bu dönemde eski çağlardaki antik cumhuriyetlere bakıldığında, cumhuriyet düzenini ortaya çıkarmak adına hâkim olan düşünceler, daha somut bir zemine oturmuştur (Güner, 2006:43).

Monarşi ile cumhuriyetin birbirinden ayrıldığı noktalar ve bu ayrımın ölçütleri ise tartışmalı bir konudur. Her iki kavramı da birbirinin zıttı şeklinde tanımlayan görüşlerin savunucuları, iktidar sahibinin iktidarı seçimle mi zor kullanarak mı elde ettiği önem arz etmeksizin, monarşi ile yönetilmeyen her ülkenin devlet şeklinin cumhuriyet olduğunu belirtir (Gözler, 2020:105).

Oliinyk ise günümüzde 200 ülkenin 160'ının demokratik cumhuriyetçi bir hükümet şeklini benimsediğini ve dolayısıyla cumhuriyetin dünyada egemen bir devlet yönetimi olduğunu belirtir. Cumhuriyeti monarşiden ayıran temel özellik ise, devletin en yüksek organlarının belirli bir süre için halk tarafından seçilmesi, bu organların görevlerini anayasa ve diğer kanunlara göre yerine getirerek, kanuna aykırı eylemler gerçekleştirmesi halinde çeşitli hukuki, siyasi ve ahlaki müeyyidelerle karşılaşmasıdır (Oliinyk, 2020:44).

Cumhuriyet kelimesi dilimizde Arapçada'daki "cumhur" kelimesinden tezahür etmiştir. "Cumhur" kelimesi ise halk topluluğudur. Cumhuriyet, halka ait anlamına gelen "cumhuri" kelimesinden türetilmiştir. Hasılı cumhuriyet, halka ait şey demektir (Gözler,1999:52). Halka ait olmadan kasıt ise halkın siyasal karar alma sürecinde söz sahibi olmasıdır. Bu anlam Latince'de *res publica* ile uyum içerisindedir. Latince 'de genel anlamı "şey, nesne" olan "Res" kelimesi tek bir anlam ile kullanılmamakta; hukuk alanında, askerlikte, edebiyatta farklı anlamlara gelmektedir. Bununla birlikte "res publica" ise her ne kadar farklı anlamları da olsa esasen halkın kontrolündeki siyasi yönetim anlamına gelmektedir. Görüleceği üzere cumhuriyet kelimesi farklı dillerde ortak bir anlam kökenini paylaşmaktadır (Kutlu, 2023:470).

Cumhuriyet kavramı için literatürde çok sayıda tanım yapılmakla beraber, yapılan bu tanımların odağında her ne kadar cumhuriyet ve demokrasi kavramları birbirine yakın anlamlara gelse de birbirinden ayrıştığı, dolayısıyla farklı kavramlar olduğu fikri vardır. Bir diğer deyişle cumhuriyet kavramı açıklanırken her ne kadar demokrasi kavramından da yararlanılsa da esasen birbirinden farklı kavramlar olduğu ve birbiri yerine kullanılmaması gerektiği belirtilir. Öyle ki, cumhuriyeti; milletin egemenliğinin yine kendi iradesine göre belirlendiği, egemenliği bizzatıhi milletin belli süreler için tercih ettiği temsilciler eliyle kullandığı devlet şekli olarak ifade eden Kutlu, demokrasi ile cumhuriyetin karıştırılmaması gerektiğini, her iki kavramın da birbiriyle alakalı ve iç içe olsa da birbirinin aynısı olmadığını ifade ederek yasama ve yürütme organının halk tarafından seçilen İngiltere, İsveç, Norveç gibi ülkelerde demokrasi olduğunu, ancak devlet yönetimi piramidinin en tepesindeki kralın seçimle değil saltanat usulüyle gelmesi sebebiyle cumhuriyet olmadığını belirtir (Kutlu ,1999:833).

Bir diğer görüşe göre cumhuriyet ve demokrasi her ne kadar birbirinden farklı kavramlar olsa da birbirinin zıttı değil birbirini tamamlayan kavramlardır. Cumhuriyetin demokrasiyi veya demokrasinin cumhuriyeti ne ölçüde tamamladığı sorusunun cevabı ise cumhuriyetin içeriğindeki demokratik değerlerin fazlalığı ya da azlığına göre belirlenir. Demokratik değerler cumhuriyet kavramının içerisinde ne kadar fazla yer ederse bu iki kavramı benzer, hatta özdeş olarak nitelendirmek mümkün olmaktadır (Nişancı ve Güner, 2022:438).

Çok geniş bir halk katılımı ile gerçekleşen cumhuriyet seçiminin gerekli olmakla beraber tek başına yeterli olmadığını belirten Polat, halkın bu seçimi aynı zamanda özgür bir ortamda yapabilmesini de öncülemiş ve böylesi bir cumhuriyet anlayışının demokrasiyi de kapsayan bir cumhuriyet olduğunu ifade etmiştir. Öte taraftan, devlet biçimi olan cumhuriyetin çeşitlerinin de üzerinde durmuş, bu çeşitliliğin saptanabilmesi için ilk olarak seçimin kimler tarafından yapıldığının belirlenmesinin gerekli olduğunu söylemiştir. Eğer toplumun çok küçük bir kısmı egemenlik hakkını kullananları belirliyorsa "oligarşik cumhuriyetten" çoğunluğu belirliyorsa "halka dayalı cumhuriyetten" bahsedilebilir (Polat, 2007:98). Maddox'da benzer şekilde cumhuriyet ve demokrasi terimlerinin birbiri yerine kullanılmasının kesinlikle yanlış olduğunu belirtmiştir (Maddox, 1993:9). Tüm bu tartışmaların uzağında kalan Shomaker, hem cumhuriyetin hem de demokrasinin kaynağının halk olduğu konusunda fikir birliğinin

mevcudiyetini belirtmiş, her iki kavramın da meleklerin yanında olduğu diğer bir ifadeyle iyi, tercih edilesi olduğunu ifade etmiştir (Shomaker, 1966:85).

Cumhuriyeti açıklayan bir diğer görüşe göre ise halk, yöneticilerini seçimle kendi belirleyip, belirlenmiş yöneticileri kendi denetlemekte, yapılacak her türlü işlemin ve bu işlem için gerekli yetkinin kaynağı halk olmakta, halk üstün otorite olarak kabul edilmektedir. Bu sebeple halk tarafından seçilen yöneticilerin kendi menfaatlerini öncülememeleri, halkın menfaatlerini korumaları gerekir, aksi halde yönetici konumunda bulunanların isteklerini zoraki bir şekilde halka kabul ettirme durumu söz konusu olur ki bu durumda cumhuriyetten bahsetmek mümkün olmamaktadır (Çetinoğlu, 1986:804).

1.1.3. Devletin Faaliyet Alanları

Devletin faaliyet alanından kasıt; ekonomik sistem içerisinde devletin üstleneceği rolün ne olacağı, hangi ölçüde ekonomiye müdahale edip-etmeyeceği ile ilişkilidir. Bu konuya ilişkin olarak ortaya atılan görüşlerin temel odak noktası, savunmuş oldukları fikirlerin uygulanmasıyla beraber ekonomide sürdürülebilir bir etkinliğin sağlanacağı şeklindedir.

Devletin ekonomik sisteme müdahalesini açıklamak için ortaya atılmış çeşitli iktisadi düşünceler vardır. Bunların bir kısmı piyasa mekanizmasının etkinliğini savunurken, bir kısmı devletin ekonomideki ağırlığının sürdürülebilir bir etkinliği sağlayacağını belirtmektedir. Bu iki uç noktanın arasındaki görüşler ise hem devletin bizzatı kendisini hem de piyasa mekanizmasının bir arada iktisadi ortamda beraber olabileceğini belirtmektedir.

Günah vergileri, ileride de açıklanacağı üzere, devletin ekonomiye, bir şekilde de insanların karar alma özgürlüklerine müdahalesiyle alınan bir vergi olması sebebiyle, devletin ekonomi içindeki payıyla ilgili görüşlerin öz olarak verilmesi yerinde olacaktır. Müdahalecilik kavramı, iktisat ilmi içerisinde hatırı sayılır bir yer işgal etmesinden kaynaklı olarak iki uç noktada konumlanan liberal görüşü savunan iktisat kuramcılarının, sosyalist düşüncüyü benimseyen iktisatçılara kadar piyasada devletin ekonomide ne ölçüde yer alması gerektiği konusunda derin tartışmalar mevcuttur. Çalışmanın bu bölümünde bu tartışmalardan hareketle devletin ekonomideki yerini açıklayan görüşlere yer verilecektir.

1.1.3.1. Liberal Devlet

Siyasi bir kavram olarak 18.yüzyılda ortaya çıkan liberalizm en güçlü dönemlerini 20.yüzyılın ilk çeyreğinde yaşamıştır. Özgürlük kavramı etrafında odaklanan liberalizm; kişi özgürlüğü, siyasi kurum özgürlüğü ve din ve inanç özgürlüğü hakları üzerinde durmuştur. Günümüzde ise bu haklar içerisinde kişi hakları ön plana çıkmış olmakla birlikte serbest teşebbüs ve serbest ticari görüşleri savunan ekonomik liberalizmden ve kişinin dogmatik düşünceleri eleştirebilme hakkına sahip olması anlamına da gelen dini yönüyle liberalizmden söz etmek de mümkündür. Kapitalizm ise liberalizmle iç içe olan bir kavram olup, bireylerle birlikte üretici birimlerin kişisel çıkarlarını gözeterek kar güdüsüyle ekonomik eylemlerde bulunduğu, her türlü mal ve hizmetin alım satımına imkân tanıyan ideolojik bir sistemdir (Ökmen, 1998:73).

Yaklaşık bin yıllık bir dönemi ifade eden Orta çağın bu süre zarfında elde ettiği bilgi birikimi bu çağın sonlarına doğru ekonomik ve sosyal hayatta değişimlerin yaşanmasına neden olmuştur. Bu dönemde Batı toplumlarında kilise ve feodal yönetimler etkinliğini yitirmeye başlamış; bilimsel gelişmeler hız kazanırken bir yandan da ideolojik değişimler yaşanmaya başlamıştır. Bu değişimler günümüz kapitalizminin atası olarak görülen ticari kapitalizmin ve

ticari kapitalizmin doktrini olan merkantilizmin ortaya çıkmasına ortam hazırlamıştır (Aydemir ve Güneş, 2006:137). Üretim ve ticarete özgürlük anlayışının artmasıyla birlikte merkantilizm de zamanla ekonomik liberalizme evrilmiştir. Makineleşme ve ekonomik liberalizm ise bir araya gelerek kapitalizmin ortaya çıkmasını sağlamıştır (Çalışkan, Akçetin ve Akçetin, 2013:17).

Liberalizmi, klasik liberalizm ve refah liberalizmi olarak ikiye ayıran Lomasky, klasik liberalizmi -ki modern hali liberteryenizmdir-, kişilere ait olan tüm hakların negatif nitelik taşıdığı şeklinde tanımlamaktadır (Lomasky, 2007:27-28). Öte yandan refah liberalizminde, bireylere müdahale edilmeme sebepleri ne ise aynı gerekçelerle, bireyler, başkalarının yardımını hak etmektedir.

Liberalizmi kişi üzerinden açıklayan görüş, liberal sistem içerisinde yaşayan kişinin, hayatında karşılaştığı her unsuru akıl süzgecinden geçirdiğini, bireysel bir ideal özerklik anlayışı içerisinde olduğunu ifade eder (Erdoğan, 2021:32). Benzer şekilde organik teoriye karşı bir görüş olarak var olan liberal bakış açısına göre, devlet, sadece zor kullanma hakkına sahip bir unsur olarak tanımlanmakta, zor kullanma tekeli uygulamaların dışında görev atfetmemektedir. Bir diğer deyişle liberal devletin kendisini ortaya çıkaran bireylerin amaçları dışında herhangi bir amacı bulunmamakta, devlet, doğal hukuka bağlı olmakla yetinmektedir. Bu yönüyle liberal düşünce, devleti gece bekçisi olarak kabul etmektedir (Biber, 2008:61). Liberal devlet anlayışı; bireycilik, özgürlük, piyasa ekonomisi ve sınırlı devlet olarak dört temel unsurda ifade edilmiştir (Tayyar ve Çetin, 2013:112-113);

- *Bireycilik*: Kişinin haklarını toplumun haklarından yukarıda gören ve ayrıca var olan bütün değerlerin bireyden geldiğini kabul eden, toplumsal hayat içerisinde bireyin her şeyden üstün olduğunu kabul eden siyasi ve toplumsal görüştür. Liberalizm ise bahse konu bireyin siyasi olarak özgür olması gerektiğini savunur.
- *Özgürlük*: Liberal düşünürler fikirlerini özgürlük merkezli olarak kurgulamışlardır. Zira özgürlük, hoşgörü ve özel hayat gibi başkaca unsurların, anayasacılık gibi kurumsal yapılaşmanın da özünü oluşturmaktadır. Liberalizmin özgürlük anlayışı, bireylerin kendileri dışında bir etki olmaksızın davranabilmesini ifade eder. Birey, kendisine müdahale edilmediği ölçüde özgürdür.
- *Doğal düzen*: Ortak amaçlardan ziyade tarafların karşılıklı faydaları amacıyla uzlaşmasını ifade etmektedir. Genel yasalar çerçevesinde işleyen toplumu oluşturan bireyler, var olan doğal yapı içerisinde en üst mutluluğa erişirler. Bireylerin mutluluğa erişmesini engelleyen şeylere karşı doğal düzenlemeler ortaya çıkar.
- *Sınırlı devlet*: Bireycilik anlayışına sahip liberaller, bireyin üstünde konumlanmış siyasi iktidar anlayışını reddeder. Liberallerin devlet anlayışına göre devlet, bireylerin özgürlüklerini ve toplumun rızasını gözetmelidir. İktidarın bozucu olduğunu, mutlak iktidarın ise mutlak suretle bozucu olduğu fikrini benimseyen liberalizm, iktidarın sınırlanması gerektiğini ifade eder.

Klasik öğretinin bakış açısını yansıtan “laissez faire laissez passer” ifadesinin yerini, 19.yüzyılın sonlarına doğru liberalizm kavramı doldurmuş olup, liberalizm; serbest ticareti, üretim araçlarında özel mülkiyeti, düşünce ve basın özgürlüğünü savunanları ifade eder hale gelmiştir (Tayyar ve Çetin, 2013:109). Bu bakış açısına uyumlu bir şekilde liberal ekonomik politikalar, ekonomik karar alma süreçlerini, piyasanın bizatihi kendisine bırakmış olup, ürün veya hizmetlerin arz-talebe göre ortaya çıkacak fiyatlar nezdinde belirlenmesi gerektiğini kabul etmektedir. Bu minvalde liberal politikaların hâkim olduğu iktisadi konjonktürde fiyatlar,

Üretim, tüketim, üretici ve tüketici davranışları fiyatları göre şekillenecek ve iktisadi karar alıcılar kendileri için ek verimli olan düzeyde girişimlerini serbestçe yapacaklardır (Erdut, 2004:12).

Klasik liberaller, bireylerin kendi tercih ettikleri biçimde hayatlarını idame ettirmelerine cevaz verilmesi gerektiğini, diğerk kişilerin ve otoritelerin ise sadece gerekli durumlarda sınırlamalarda bulunabileceğini savunur (Butler, 2018:11). Klasik liberalizmin siyasi boyutu ise sınırlı devlet anlayışını, güçler ayrılığını, kanunların üstünlüğünü ve dinsel hoşgörüyü savunur (Tayyar ve etin, 2013:110).

Liberaller, doğal haklar üzerine yoğunlaşarak çok sınırlı bazı haller dışında devlet müdahalesini ahlaki olarak yanlış bulmakta, bireysel özgürlüğü önceleyen ve piyasa mekanizmasına inanan ampirik liberaller ise zorlama eyleminin bireysel özgürlüğü koruma amacı gibi özel durumlarla sınırlı olması gerektiğini savunmakta, düzenin sağlanması için özel kontratların tanınması ve rekabetçi piyasaların teşvik edilmesi dışında devlet müdahalesinin olmaması gerektiğini belirtmektedirler (Savaşan, 2022:134).

1.1.3.2. Sosyal Refah Devleti

21. yüzyılda iyiden iyiye gelişen kapitalizm ve kapitalist ekonominin beraberinde getirdiği sanayileşmenin doğal bir sonucu olan sorunlar, bireyler arasındaki güvensizlik duygusu ve artan eşitsizlik; siyasal hakların da gelişmesiyle devletin bu negatif durum karşısında müdahale etmesi gerektiğinin kabulüyle ortaya çıkan refah devleti, kişileri ve onların ailelerini toplumsal sorunlara karşı koruyan, sosyal güvenlik imkanları tanıyan, toplumu oluşturan fertlere temel sosyal hizmetler açısından belli standartlar sunarak asgari bir gelir güvencesi de veren devlettir (Durdu, 2009:41). Piyasa ekonomisinin başarısızlıklarını ortadan kaldırma ve yetersizliklerini giderme amacı taşıyan sosyal refah devletinde, erdemli malların varlığı ve yeniden dağılım gibi gerekçelerle devlet müdahalesi gereklidir (Gökbunar ve Kovancılar, 1998:252). Artan oranlı vergileme, sosyal güvenlik sistemleri, sağlık sistemleri, işsizlik sigortaları gibi araçlara başvurarak kamu kaynaklarını etkin bir şekilde kullanıp toplumun sosyal ihtiyaçlarını sağlama amacı taşıyan sosyal refah devleti, sosyal politikalar güderek bir refah misyonu yüklenmiştir (Kurşun ve Rakıcı, 2016:136).

Yoksulluğın ortadan kaldırılması, işsizliğın azaltılması, eğitim reformu ve daha fazla fırsat eşitliği talebiyle hem sosyal hem de ekonomik değişiklikleri kapsamak için kullanılan refah devleti, kavram olarak ilk defa 1940'lı yıllarda İngiltere'de ortaya çıkmıştır (Briggs, 1961:221). 1941 yılında milletvekili olan ve İngiltere'de sosyal güvenlik sistemine yönelik olarak çalışma yapması istenen Sir William Beveridge, bir rapor hazırlayıp bu raporda da modern refah devletinin ilkelerini vurgulamıştır (Süleymanoğlu, 2016:273).

Devletin piyasaya müdahale etmemesini savunan liberal politikalar 1929 Dünya Ekonomik Bunalımından sonra yerini ekonomik ve sosyal düzenin sağlanması adına devletin önemine vurgu yapan politikalara bırakmış ve zaman içerisinde toplumsal hayattaki değişime uyumlu olarak eğitim, sağlık hizmetleri, sosyal güvenlik gibi konuları da kapsayan sosyal refah anlayışının sağlanması için devletin ekonomiye müdahale etmesinin gerekliliği yaygın olarak kabul grmştir (Ersöz, 2005:768).

Temel olarak üç özelliği bulunan refah devletinin en belirgin özelliği, müdahalecilik özelliğidir. Bunun bir gereği olarak piyasada bir başarısızlık durumu mevcutsa, bu durum karşısında sorunları giderecek önlemler almaktadır. İkinci özelliği düzenleyici bir rol üstlenmesidir. Düzenleyici bir rolü bulunan devlet sosyal yardımlara başvurarak, işçiler için

yoksulluğun önüne geçecek bir asgari ücret belirleyecek düzenleme işlevini yerine getirir. Üçüncüsü ise gelirin yeniden dağıtımıdır (Yaşa, 2018:149).

Refah devlet anlayışının birincisi, daha dar anlamda olup devletin vatandaşları adına sınırlı bir sorumluluğunun mevcudiyetini, bir diğer ifadeyle gece bekçisi devlet modelini ifade ederken, ikincisi ise, devletin tüm vatandaşlarına, en azından ortalama bir yaşam sürmesini sağlamasının, devletin asli görevi olduğunu kabul etmektedir (Gümüş, 2018:36).

Bazı yazarlar refah devletini, vatandaşlarının ihtiyaçlarını en asgari düzeyde sağlayan veya belli başlı ihtiyaçlarda asgari standartları gerçekleştiren devlet olarak ifade ederken bazıları da yürütülen sosyal politikaların başkaca amaçlara da hizmet edebileceğini savunur (Durdu, 2009:41). Önemli olan bir başka unsur da refah devletinin kapsamı arttıkça devletin mali büyüklüğünün de artmasıdır. Öyle ki refah devletinin kapsamı genişledikçe devletin üstlenmiş olduğu sosyal harcamalar artmakta, bu durum da vergi ödemekle yükümlü kişilerin yükünü artırmaktadır. Bu durum da nihayetinde hem gelirleri hem de giderleri daha büyük bir devleti ortaya çıkarmaktadır. Sonuç olarak devlet daha fazla refah devleti haline büründükçe aynı zamanda gelir ve giderlerinin de benzeri oranda arttığı da göz önüne alındığında daha da büyük bir devlete dönüşmektedir (Gümüş, 2018:36).

1.1.3.3. Neo-Liberal Devlet

Neoliberalizm, İkinci Dünya Savaşı bitimiyle beraber Chicago Üniversitesi'nin Ekonomi Bölümü'nde ortaya çıkmasına rağmen uzun yıllar gündemde yer edinemeyip 1980'lerin başlarında Amerika Birleşik Devletleri ve İngiltere'nin benimsemesiyle devlet, toplum, ekonomi ve pazar arasındaki ilişkileri düzenlemede merkezi bir rol üstlenen akımdır (Özbay, 2010:104).

1973 yılında Şili'de uygulamaya konulup daha sonra dünyaya yayılan ve neoliberalizm olarak tanımlanan yaklaşımda, kamu mallarının ve hizmetlerinin özelleştirilmesi, devlet müdahalesinin azaltılması, yabancı yatırımcılara ve yatırımlara yönelik engellerin kaldırılması, ticari faaliyetlerin tamamen piyasaya bırakılıp emeğin kontrolünün azaltılması gerektiği vurgulanır. Bir diğer ifadeyle neoliberalizm, ekonomiyi de kapsayacak şekilde insani tüm alanların ve hatta günlük yaşamın bizatihi kendisini dahi bir meta olarak görür ve her şeyin finansallaşması gerektiğini savunur (Çelik, 2012:189).

Neoliberal devlette rekabet en üst düzeye çıkarılmış olup, serbest ticaretin ekonomik kuralsızlaştırma yoluyla elde edildiği, kamu varlıkları özelleştirilen, sosyal refah alanlarında devlet etkisinin büyük ölçüde azaltıldığı, insani hizmetlerin şirketleştirilmesiyle parasal ve sosyal politikaların olduğu radikal bir serbest piyasadır (Sugarman, 2015:104).

Sosyal bilimciler tarafından çoğunlukla deregülasyon, serbestleşme ve özelleştirme olarak üç ana uygulama ilkesi etrafında şekillendirilerek işlerlik kazandırılan neoliberalizm (Ören, 2015:156), bir yandan refah devleti ve sosyal demokrasiye dönük ekonomik ve siyasi tepkilerin bir sonucuyken, diğer yandan daha genellenmiş bir pratik olgudur. Bu reaksiyon ve pratik ise farklı coğrafyalarda değişik şekillere bürünerek birbirinden farklı ifade biçimleri doğurmakta, yani dünya ölçeğinde neoliberalizm hem her yerde olmakta hem de zamana ve mekâna göre farklılıklar göstermektedir (Eşki, Uğuz ve Çalışkan, 2022:15).

Neoliberal ekonomi, kendi kurum ve kurallarıyla dünya geneline yayılırken, bu durum beraberinde ekonominin de zorunlu olarak küreselleşmesine neden olmuştur. 1990'lara gelindiğinde ise kapitalizm ulus-devlet sınırını aşmış, emek piyasasını esneterek ucuz işgücü

elde etmeye başlamış, finansal sermaye ise maddi üretim çevrelerinden ve siyasal otoriteden ayrılmıştır (Duman, 2014:19). Zira neoliberalizmi eşitsizliğin hem nedeni hem de kaynağı olarak görüp, neoliberalizmin herkesi ve her şeyi sömürecek bir meta olduğunu belirten Demir ve Koç (2022)'a göre bu akım biçimsel eşitliği savunup kurumsal ve fırsat eşitliğini savunmamaktadır. Toplumsal sorunları bireyin kendi sorumsuzluklarına indirgeyen neoliberal yönetim anlayışı, temel sorunları bir irade eksikliği gibi göstererek sunduğu çözüm önerileri sınıfları veya ücret kategorilerine değil, performans üzerinden bireye bağlıdır (Gambetti, 2007: 27).

Neoliberal politikaların küresel bir hale gelip güç kazanması, hem dünya kaynaklarının adil bir şekilde kullanılmayıp hem de yatırımların adil bir şekilde yapılmamasına neden olmuştur. Güdülen sosyal politikalar sermaye sahipleri tarafından gelişmeye engel olduğu gerekçesiyle eleştirilmiş, bu eleştirilerle birlikte çok uluslu şirketler ülkelerin sosyal güvenlik sistemlerini ve refah devleti uygulamalarının maliyet arttırıcı etkisi olduğunu sorgulamaya başlamış ve bu sorgular sermaye sahiplerinin lehine sonuçlanarak en nihayetinde sosyal politikaların daralması ve yoksulların üzerindeki baskının artmasına neden olmuştur (Orhun ve Şimşek, 2021:3771). Aynı zamanda neoliberalizm, tam istihdamın korunması yerine neredeyse sadece enflasyonu ortadan kaldırmaya yönelik bir para politikası benimsemekte, sosyal korumaya ve özgürlüğe karşı sistematik saldırı benimsemektedir (Dumenil ve Levy, 2001:588).

1.1.3.4. Sosyalist Devlet

Sosyalizm fikirleri, sıradan insanların her şeyi kapsayan piyasalar, totalleştirici bireycilik doktrinleri, kapitalist mülkiyetin insan onuru üzerindeki gücü ve piyasa başarısı ile insani değerler arasındaki denklemler hakkındaki yaşanmış deneyimlerle gelişmiştir (Ross ve Ross, 1994:439). Sosyalizm, üretim araçlarının toplumsal veya ortak mülkiyetini ifade eder (Lessnoff, 1979:594). Bu yüzden güç ve üretim ilişkileri arasındaki uyumun yeniden tesis edilmesi gerektiğini belirten sosyalizm, devletin sönmülmesinin¹ vurgulamaktadır (Ayubi, 1992:89). Öyle ki sosyalist devlet; ekonomik eylemlerin merkezi bir otoriteye planlandığı, özel mülkiyetten ziyade kamusal veya kolektif mülkiyet anlayışının hâkim olduğu, üretilen mal ve hizmetlerle birlikte fiyatların da merkezi bir planlama bürosu tarafından belirlendiği devlettir (Aktan, 2011:196). Ayrıca sosyalist devlet anlayışındaki uluslararası hukukta, halkların ve devletlerin bağımsızlığına ve egemen eşitliğine önemli yer vermekte, bununla birlikte sosyalist devlet bir arada yaşama ilkesine aykırı bir eylem olacağı gerekçesiyle, saf sosyalist uluslararası hukuk oluşturulmasını talep etmemektedir (Dordevic, 1956:284). Bir hukuk sisteminin sosyalist devletin meşrutiyetine katkıda bulunabileceği yollardan bazıları, devletin bu hukuk sistemini sosyalist olmayan davranışları bastırmak için kullanmasını daha da zorlaştırabilir (Michalowski, 1995:68).

Sosyalizmin en belirgin özelliği bütün üretim mallarının devletin elinde olması ve öte taraftan işçi sınıfının iktidara sahip olarak devlet yönetimine hâkim olmasıdır (Aktan ve Özkıvrak, 2008:22). Öte yandan sosyalist devlet tüm parçaların ortak bir hedefe doğru uyum içinde hareket ettiği yekpare bir varlık değildir; farklı çıkarlara ve yapısal çatışmalara sahip kişi ve kuruluşlardan oluşur. Bu tür çatışmalar ise üretimin artmasına katkıda bulunmaktadır (Fehérváry, 2009:428).

¹ Devletin sönmülmesi kavramı, Friedrich Engels tarafından ortaya atılmıştır. Sosyalizmin gerçekleşmesi durumunda devletin hukuki cebri olmadan toplumun kendi kendini yönetebileceği noktaya geldiğinde, devletin tarihsel görevini tamamlamış olacağı ve varlığının sona ereceğini belirten Marksist bir kavramdır.

Kurashvili (1990) ise sosyalizmin üç temel özelliği olduğunu belirtir. Ona göre bu üç temel özellikten ilki, üretim araçlarının kamu mülkiyetinde olmasıdır. Her ne kadar kooperatif ve bireysel mülkiyet de söz konusu olsa da özel mülkiyet söz konusu değildir. İkinci özellik, devletin kamu mülkiyeti üzerinde tasarrufta bulunarak ekonomide öncü rol olmasıdır. Üçüncü özelliği ise, sosyalist devlet içerisindeki maddi ve entelektüel malların sermaye ve emeğe göre değil, neredeyse tamamen emeğe göre dağıtılmasıdır.

Literatürde sosyalist devletin nüfusun ihtiyaçlarının ve tüketiminin yapısını etkilemek ve gelişimini sağlamak adına düzenlemeler yaparak yöntemler geliştirip, bu şekilde insanların refahının iyileştirilmesi ve sosyo-ekonomik sorunların giderilmesini sağlayan, gelişmiş sosyalist toplumların karakteristik özelliği olduğunu belirten görüşler mevcuttur (Rimashevskaya ve Shatalin, 1977:47). Ancak bu görüşler, sosyalist yaklaşımın güttüğü refah için yürütülen uygulamaların, sınıfsal olarak özde kapitalist güruhun çıkarları doğrultusunda hareket ettiği ve bunu yaparken de toplumsal yaşamı kontrol altında tuttuğu, esas gayesinin kapitalist sistemin sürekliliği olup, refah yoluyla işçiden ziyade işgücü potansiyelinin güvenceye alındığı gerekçesiyle eleştirilmektedir (Gün Çıngı, 2021:429).

1.2. Paternalizm

Devlet, toplumsal refahla birlikte toplumsal huzuru da sağlayabilmek için çeşitli kanunlar koyar ve bu kanunlar çerçevesinde ülkeyi yönetir. Toplumsal refahı ve huzuru sağlamak için paternalist özellikler sergileyen devletin atmış olduğu bu adımlar sosyal devlet olmanın bir sonucudur.

1.2.1. Paternalizmin Tanımı

Soyut bir kavram olan devletin dahi literatürde pek çok tanımı varken paternalist devletin de tek bir tanımı bulunmamakta, farklı görüşlere sahip pek çok sosyal bilimci kendi görüşlerine göre farklı paternalist devlet tanımı yapmaktadır. Paternalizm, Latince baba anlamına gelen “Pater” kavramından gelmektedir. Karşı tarafın rızası olmaksızın “baba en iyisini bilir” felsefesiyle çocuk için kararlar alması paternalizmin özünü oluşturmakta, bu kararlar alınırken de çocuğun iyiliği gözetilmektedir. Modern zamanlarda ise paternalizm, başkasının iyiliği adına onun kabulü olmadan ebeveynlerin çocuğa yaptığı gibi davranmak anlamına gelmektedir. Paternalist eylemler neticesinde bireysel özgürlük ve özerklik sınırlanır. Özerkliğe yapılan müdahaleler ise zorlama, ihmal, manipülasyon ve aldatma şeklinde ortaya çıkabilir (Aydın, 2017:154).

Paternalizmin sıklıkla erkek egemen terimlerle ifade edilip pederşahilik gibi sıfatlar yüklenerek açıklanmaya çalışıldığı görülmektedir. Bu olgu ataerkillikten türeyip kişinin babası tarafından korunup karşılığında ise sadakat ve itaat etmesi gerektiği şeklinde kabul görmüştür. Fakat bu davranışlar toplumdan topluma farklılık arz etmektedir. Zira, her toplumda akrabalık ilişkilerine yüklenen anlamlar ve paternalist ilişkilerle gerçekleşmesi muhtemel görevler birbirinden farklıdır (Gözlü ve Yılmazcan, 2020:235).

Köksal (2014:103)’a göre paternalizm, daha ziyade ast ve üst arasındaki görev ve sorumlulukları belirleyen bir kavram olup bu tür toplumlarda ast ile üst arasındaki ilişki bir evlâdın ebeveynleriyle, ebeveynin evlâdıyla olan ilişkisine benzemektedir. Üst olan anne babanın ast olan evlada karşı üst olan devlet mekanizmasının vatandaşına karşı görevi; onları koruyup yönlendirmek, onlar için iyiliğine olduğuna inandıkları kararlarda yol gösterip onlar adına karar vermektir, bunun karşılığında beklenen ise evlâdın ebeveynlerine, vatandaşın devlet mekanizmasına karşı itaat edip bağımlılık göstermesidir. Siyasi bir ilke olarak bir yandan

Fayda sağlamayı amaçlayan bir yandan da zararı engellemeyi arzularak başkaları üzerinde kullanılan iktidar veya otorite olarak ifade edilen paternalizm (Buyrukoğlu vd., 2016:17) makro ölçekte ülkelerin, mikro ölçekte ise örgütlerin yönetim ve işleyişleriyle ilgili olan kültürel değerlerden birisidir (Gürcan, 2021:45).

Paternalist bir düşünceyle bireye veya topluma müdahalede bulunan kişi veya kurum, bireyin kendi kararlarını alabilme konusundaki fikirlerini hiçe sayarak birey için en iyi olanı kendisinin bildiği iddiasıyla davrandığından, karşısında bulunan ferdin bireysel özerkliğini ihlal ettiğini belirten Aydın (2021:9) bu müdahalenin farklı şekillerde ortaya çıkabileceğini belirtir. Bunlar; zorlama, karşıdakinin onayını almama, karşıdakinin tercihindan farklı olarak kendisi karar verme, karşıdakini, kendisi için iyi olanı bilemeyecek kadar yetersiz görme, iyi niyetli ve yararlı olma arzusu, aile havası oluşturularak başkalarının hayatına müdahalecilik.

Aktan (2021:72) ise paternalizm kavramını daha genel bir perspektiften incelemiştir. Ona göre, aile reisi olan babanın veya annenin veya ebeveyn olarak her ikisinin, bir din kurumunun başındaki din adamının, bir klan veya kabilede şef olan kişinin; aşiret reisinin, küçük veya büyük olmasının bir önemi olmaksızın devlet olarak isimlendirilen bir örgütün başında bulunan han, kağan, sultan, imparator vb. kişilerin tebaaları üzerindeki otoriteyi sürdürebilmek ve kendilerine sadık olmalarını gerçekleştirebilmek için tebaayı koruyup himayesi altına alması gerekmektedir. Bu hiyerarşik yapı paternite, peterschi, paternalizm vs. olarak ifade edilir -ki tüm bunların ortak noktası taraflar arasında bir hiyerarşinin mevcudiyeti- ve bir taraf koruma hizmeti sunarken, karşılığında sadakat bekler. Paternal ilişkide, taraflardan birisinin diğerinden daha güçlü olduğu ve bu gücün kendisine, karşı tarafa müdahale etme hakkını verdiği fikri söz konusudur (Saylık, 2021:127).

Paternalist yönetim anlayışını “emredici paternalizm”, “yol gösterici paternalizm” ve “yol açıcı paternalizm” şeklinde üç kategoride inceleyen Altıntaş ve Mercan (2021: 170) a göre; “emredici paternalizmin”; devletin kişiler adına almış olduğu kararların bazı bağlayıcı yaptırımlara bağlı bulunduğunu, “yol gösterici paternalizmin” devletin güttüğü amaçlar doğrultusunda kişilerin karar almasında yönlendirerek etkilemeye çalıştığını ve son olarak da “yol açıcı paternalizmin” ise devletin bireyler için neyin iyi neyin kötü olduğunu bilmesine rağmen yasaklamalarla, teşviklerle veya engellemelerle kişinin tercihlerinin etkilenmeye çalışılmadığını ifade eder. “Yol gösterici paternalizm” ve “yol açıcı paternalizm” arasındaki fark da budur, yani birinde devlet kişinin alacağı kararları etkilemeye çalışırken, diğerinde böyle bir amacı bulunmamaktadır.

Bir kişinin hareket özgürlüğüne, sadece baskı altındaki kişinin refahına, iyilik ve mutluluğuna, ihtiyaçlarına, çıkarlarına ve değerlerine atıfta bulunan nedenlerle haklı görülen paternalizm, bir diğer ifadeyle kişinin özgürlüğüne kendi iyiliği için yapılan müdahale biçiminde şekillenen paternalizm anlayışında, bazı durumlarda, iyiliği söz konusu olan kişi sınıfı ile özgürlüğü kısıtlanan kişi sınıfı her zaman aynı değildir (Dworkin, 1972:65). Paternalizm için yapılmış tüm tanımlarda bireyin iyiliği vurgulanmakta ve bu iyilik için meşrulaştırılan zorlama ve müdahale eylemleri ön plana çıkmaktadır (Arıcı vd., 2021:327).

Fotion’a (1979:197) göre paternalizmin zorunlu olan koşulu ise babanın (ister devlet ister kurum ister birey olsun) çocuğun menfaati için hareket etmesidir. Ancak babanın zorlayıcı davranması elzem değildir. Babanın zorlayıcı tutumu olabilir veya olmayabilir. Bu tanımın dar bir paternalizm tanımı olduğunu ve genişletilmesi gerektiğini belirterek, vatandaşlara polis ve askeri koruma sağlamanın paternalist model çerçevesinde değerlendirilemeyeceğini, çünkü bu hizmetin bir kişinin bu hizmeti tek başına sağlamasının beklenemeyeceğini belirtir. Vermiş

olduğu bir başka örnekte ise ilaç, kimyasal madde ve gıda üreticileri üzerinde yapılan düzenlemeler de paternalist bir eylem olarak kabul edilmez. Zira, bu uygulamalar bireyin yeteneklerinin çok ötesinde uzmanlık, kaynak ve zaman gerektirir. Devletin tanımı yapılırken “baba” sıfatına başvurulur. Yaygın kullanım şekli olan “devlet baba” paternalist bir söylemin tezahürüdür (Suveren, 2014:140). Paternalizm, siyasal toplumdaki ilişkileri tamamlama amacı gütmekten ve siyasal toplumu emsaller toplumu olarak algılanmasını zorlaştırmasından dolayı, liberal demokrasiyle bağdaşmaz (Önderman, 2011:64).

Görüleceği üzere paternalizmin tek bir tanımı olmayıp paternalizm kavramı birbirinden farklı, fakat birbirine yakın ifadelerle açıklanmıştır. Paternalizmin temelinde kişinin iyiliğinin gözetilmesi yatmaktadır. Özellikle “baba”, “baba devlet” vurgusunun hâkim olduğu paternalizm anlayışında, bir babanın evladını koruma içgüdüğü ile onun iyiliği adına kendisinin rızasının alınıp alınmadığına bakılmaksızın kararlar alınması söz konusudur. Günümüzde sosyal refah devletin gelişmesinde paternalist akımların etkisinin büyük olduğunu belirten Küçüköğlu vd. (2018:448) bireylerin ve toplumun kendi ihtiyaçlarını gideremeyeceği durumlarda devletin müdahale ederek baba edasıyla bahse konu ihtiyaçların giderilebileceğini ifade etmiştir. Keza sosyal refah devleti piyasadaki mevcut başarısızlıkları gidermeyi, gelir dağılımında adaleti sağlamayı amaçlamaktadır.

Paternalist devlet anlayışı içerisinde beşerî sermaye önemli olup; devlet bireylerin sağlık, eğitim, adalet gibi fonksiyonlarını koruyup, zarar görmesini engelleyen düzenlemeler yapan ve erdemli malların üretiminde etkin olan bir yapıdadır (Buyrukoğlu vd., 2016:18). Öte yandan paternalist anlayışı bireyin iyiliği için gerçekleşmesinden dolayı savunanlar olduğu gibi bu iyi için yapılan müdahaleyi, bireyin özgürlüğüne zeval getirmesi ve kendi kararını kendine bırakmaması gibi nedenlerle eleştirip karşı çıkanlar da vardır. Bu minvalde paternalist devlet anlayışına taraf ve karşı iddialara yer verilecektir.

1.2.2. Paternalizme Taraf ve Karşı İddialar

Literatürde paternalizmi savunan ve paternalizme karşı gelen farklı görüşler olduğu gibi her iki uçtaki bu görüşler de tek bir sebeple birbirinden ayrılmamakta; farklı fikir adamlarının farklı perspektiften ele aldığı paternalizm kavramı yine farklı temellere dayanılarak savunulmakta veya karşı gelinmektedir.

Paternalizmi yasal paternalizm tanımı kapsamında ele alan ve yasal paternalizmi bireylerin iyiliği için isteseler de istemeseler de kendilerine verilen zarardan korumak için onları kendi çıkarları doğrultusunda yönlendirmek için devlet baskınının meşrulaştırıldığı şeklinde tanımlayan Feinberg (1971:105) devletin çoğu zaman vatandaşların kendilerini tanıdığından daha fazla tanıdığını ve bireylerin çıkarlarının kalıcı koruyucusu olarak devleti gördüğünü ifade eder. Bu bakış açısıyla paternalist anlayışı olumsuz görmemekle beraber yetişkinlere çocuk muamelesi yapılmasının zamanla çocuk gibi olacaklarını, kendileri için seçim yapma hakkından mahrum bırakılan bu insanların çok geçmeden rasyonel muhakeme ve karar verme gücünü kaybedeceklerini de ilave eder. Zira çocuklara dahi belli bir noktadan sonra çocuk muamelesi yapılmaması gerekmekte olup, aksi takdirde hiçbir zaman sorumlu bir yetişkinin bakış açısına ve yeteneğine sahip olamayacaklardır.

Carter (1976:134) paternalist politikaların meşruiyetini iki ön koşula bağlamaktadır. Bunlardan ilki; hakkın sahibinin belirli koşullar altında müdahaleye önceden rıza göstermesi - ki bu durum ön onay olarak isimlendirilmiştir, ikincisi ise; sonraki onay olarak da isimlendirilen hakkın sahibinin müdahaleye sonradan onay vermesidir. Ön onay durumunda iki kişinin var

olduğu varsayılır ve taraflardan birisi diğerine sigara almaktan kaçındığını, fakat çok da kararlı olmadığını belirterek kendisinin sigara satın almasını engellemesinden memnun olacağını belirtir. Daha sonra diğer taraf sigara almasını engeller. Bu durum normalde kişinin eylem özgürlüğü hakkının ihlali anlamına gelse de kişi evvelce müdahaleye izin verdiğinden belirtilen koşullarda müdahale haklıdır. Bu hak başta müdahaleye rıza gösterilmesinden kaynaklı olarak yapılan itirazlardan da bağımsızdır. Fakat her ne kadar evvelce verilmiş olan bir rızaya dayanarak bir müdahale gerçekleşse de bu müdahalenin insani müdahale görme hakkı gibi birçok ahlaki sınırları vardır. Sonraki onay durumunda ise taraflardan birisinin hareket özgürlüğü kapsamında değerlendirilen intihar etme eylemini engelleyen diğer kişiye müdahale sonrası yapılan taktir, müdahaleye açıkça rıza gösterildiğini ifade eder. Dolayısıyla, olaydan sonra söz konusu eyleme ilişkin müdahale edilmeme hakkını devretmiş olur. Bu örneklerden hareketle Carter, paternalizmin meşruiyetini, rızanın mevcudiyeti ile ilişkilendirmektedir.

Paternalizme yönelik çağdaş felsefi yaklaşımların çoğu paternalizme karşı bir önyargı içermektedir. Bu önyargının temelinde ise zarar ilkesi altında meşrulaştırılmak istenilen müdahaleler yer almaktadır. Öyle ki pek çok paternalist müdahalenin, baskı altındaki failin iyiliğini veya refahını desteklediği varsayılrsa da bu durumun faydadan daha ağır basan dezavantajlar ortaya çıkardığı kabul edilir (Husak, 1981:27).

Çeşitli filozoflara göre çeşitli açılardan paternalizmin sorunlu olduğunu belirten Sankowski (1985:1) bu sorunların çağdaş filozoflar tarafından da kişinin kendi iyiliği için özgürlüğe yapılan müdahalelerle ilgili olduğunu ifade eder.

Mahowald (1980:342) ise paternalizme ilişkin görüşlerini formülleştireyerek ifade etmektedir. Buna göre evvelce paternalizmin üç farklı tanımını yapan Mahowald'a göre paternalizm; kişinin kendi iyiliği için özgürlüğüne müdahale, bireylerin kararlarının bozulduğu durumlarda kendilerine zarar vermelerinin önlenmesi ve son olarak insanları kendi çıkarları için zorlamak olarak tanımlanmaktadır. Bu tanımlardan her biri paternalizm üzerine kişiler üzerindeki iki farklı iddiayı içermektedir. İlki; kişilerin özgürlüklerinin (L) engellendiği, ikincisi ise; kişilerin iyiliğinin veya çıkarlarının (I) gözetildiğidir. Bu denklemde $I > L$ ise paternalizm savunulur ve buna “aksiyoner bakış” diyebiliriz; diğer durumda yani $L > I$ ise paternalizm hiçbir zaman meşrulaştırılamaz ve bu duruma “radikal bakış” diyebiliriz.

Aktan (2021:198) ise yasal paternalizmi kesin bir dille reddetmeyip, paternalizmin hukukilik ve özgürlük ilkeleri kapsamında olması ve haklılaştırma ve meşruiyet ilkelerinden uzaklaşmaması gerektiğini vurgulamaktadır. Aksi halde patolojik paternalizmden kaçınılamaz. İddiasını örneklerle destekleyen Aktan, motosiklete binerken kask kullanma zorunluluğunun meşru bir yasal paternalizm olduğunu, fakat hayatın başka alanlarında da devlet müdahalesinin mevcudiyetinin her ne kadar yasal bir paternalizm özelliği taşısa da meşruiyetinin sağlam olmadığını, bugün fahiş fiyatlar için mücadele eden devletin ertesi gün artan fiyatları bahane ederek pazar-manavları teftişe tabi tutan paternalist anlayışın sağlıklı olmadığını, patolojik olduğunu belirtir.

Devletlerin bireylerin iyiliği için özgürlüklerinin sınırlandırılmasının yanlış olduğunu belirten bir diğer düşünür olan Marneffe (2006:68) bununla birlikte paternalist görünen bazı hükümet politikalarının aynı zamanda ahlaki açıdan kabul edilebilir olduğu belirtir. Fakat kendisinin paternalizme karşı tavrının temelinde esasen paternalist olmayan ve çoğunluğun paternalist olduğuna inandığı için desteklediği politikaların mevcudiyeti yer almaktadır. Bir diğer ifadeyle paternalizme karşı genel nefret, görünüşte paternalist düzenlemelerin görünürdeki makullüğüyle uzlaştırmayı amaçlamasından kaynaklanmaktadır. Marneff'in (2006:68) paternalizme karşı bir diğer eleştirisi ise devletlerin kişilerin kendi iyiliği için

özgürlüklerini kısıtlarken onlara çocukmuş gibi davranmaları ve kendilerinin tamamen olgun bir yetişkine dönüşmesini engellemesidir.

Alıcılara karşı yapılan eylemlerin sadece alıcısına fayda sağladığı durumlarda paternalist olduğu yönündeki düşüncenin yanlış olduğunu belirten fikirlere göre ise yapılan eylemler alıcısına fayda sağlarken paternalist olduğu gibi alıcıya fayda sağlayamama durumunda ise tolerans gösterilmesi gerekmektedir. Yapılan eylemlerin alıcının iyiliği niyetiyle yapılmış olması, sonuçtan bağımsız olarak paternalisttir. Önemli olan niyettir (Herskey, 1985:172).

Birks (2018:162) ise yapılan müdahalenin, müdahalede bulunan kişiye faydası ne olursa olsun özerk eylemlerle ilgili olarak kişinin benliğine müdahale etmenin yanlış olduğu düşünülen her şeyin yanlış olduğu yönündeki yaygın düşünceye karşı olduğunu belirtir. Ona göre, bu görüş ancak bir kişinin ilgili eylemlerine müdahale ile ötekiyle ilgili eylemlerine müdahaleye ilişkin nedenler arasında anlamlı bir fark olması durumunda makul olabilir. Aksi halde bir müdahale türünün mutlak olarak yasaklanması, diğerinin de mutlak olarak yasaklanması anlamına gelecektir -ki böylesi bir düşünce yanlış olacaktır. Öyle ki, paternalize edilen kişinin kendisini öldürme kararı vermesini engelleyen bir müdahale, standart bir paternalizm durumu olabilirken, bir katilin başka bir kişiyi öldürmesini önleyen bir müdahalede de aynı durum söz konusu değildir.

Paternalizmin genellikle bir kişinin hareket özgürlüğüne müdahale olarak nitelendirildiğini ve bu müdahalenin gerekçesinin hareket özgürlüğü kısıtlanan kişinin iyiliği için olması olarak ifade edilen görüşün, paternalizmi çok dar anlamda yorumlayan bir görüş olduğunu belirten Buchanan (1978:371) eğer bir hükümet halka yalan söylüyorsa veya ondan bilgi saklıyorsa ve politikasının iddia edilen gerekçesi, bizzat kamunun yararına olması ise, bu politika da paternalisttir demektedir.

Paternalist müdahaleleri ahlaki argümanlarla açıklayan görüşe göre ise yapılan müdahaleler insanların refahını artırmak için değil, sadece onları ahlaki açıdan daha iyi insanlar haline getirmek için yapılmaktadır. Bir uyuşturucu bağımlısını bağımlılığından kurtulmaya zorlamak, bağımlı yaşamını yenisine tercih ettiği varsayımıyla onun için daha iyi olmayabilir, ancak ahlaki gerekçelerle yapılacak müdahale sonucu onun yeni yaşamının yine de daha iyi olduğu düşünülür. Benzer şekilde hayat kadını olarak yaşamak ahlaki açıdan alçaltıcıysa, o zaman kişinin bu mesleği yapmasının engellenmesi, onun ahlaki açıdan aşağılayıcı bir yaşam sürmesini de engeller (Dworkin, 2005:319).

Yapılacak müdahalenin kişinin fiziksel veya manevi iyileşmesi adına veya kişinin kendi iyiliği için yapılmış olmasının yeterli bir gerekçe olmadığını ifade eden Arneson (1980:470) uygar bir toplumun herhangi bir üyesi üzerinde, kendi isteği dışında, haklı olarak iktidarın kullanabileceği tek amacın, başkalarına zarar verilmesini önlemek olduğunu belirtir.

Paternalizmin her zaman çeşitli tehlikelere yol açtığını ve paternalizmin kötü ideallerin hizmetine sunulduğunda açıkça çarpıklaşarak iyi bir amaç için kötü araçlara başvuracağını belirten görüşe göre; bir kişinin özgürce iyiyi seçip kötüyü reddetmesi, bunu yaparken zorlanılmasından daha arzu edilir bir durumdur. Tüm bunlara rağmen hükümet paternalist bir gaye adına hareket edecekse, bunu belirli bir işlevin, bu işlevi yeterince yerine getirebilecek en alt düzeydeki topluluk tarafından yerine getirilmesi gerektiği ilkesi olarak tanımlanan yetki devri ilkesine uygun bir şekilde gerçekleştirmelidir (Wolfe, 1994:639).

Archard (1990:41) başkalarının refahını teşvik etme görevi olduğunu, fakat bununla birlikte en azından standart anti-paternalist yaklaşıma göre başkalarının seçimlerine saygı duyma görevimiz de olduğunu belirtir. Fakat, insanların tercihlerine her zaman ve her yerde tartışmasız bir şekilde saygı gösterilmediğini belirten Goodin (1993:232), bireysel özgürlük ilkelerine en çok bağlı olanların bile, belirli durumlarda başkalarının, insanları kendilerinden korumak için müdahale etmesinin, bir kişi için neyin iyi olduğuna dair kendi yargılarını zorla o kişinin kendisinininkinin yerine koymasının son derece uygun olduğunu kabul eder.

Yapılan bir eylem manipülasyon içeriyorsa, manipülasyon, rasyonel olmayan etkileme araçlarının kasıtlı olarak kullanılmasını da içermekte ve bu araçlar hedefin kararını kötü yönde etkilemektedir. Tercihleri şekillendiren paternalizm de bu alanda genellikle iki nedenden dolayı manipülatif değildir. Bu tür eylemler bazen insanları kendi davranışlarıyla ilgili nedenlerin gücünü takdir etmeye teşvik ederken öte yandan aynı zamanda her durumda bir kişinin karar verme sürecini etkileyebilecek önyargılara dayanır (Hanna, 2015:643).

Cornell (2015:1336) paternalizmle ilgili olarak keskin bir söylemde bulunmayıp paternalizmin olaya ve duruma göre kabul edilebilir veya edilemez olduğunu belirtmiştir. Ona göre, paternalizme yönelik tartışmaların çoğu yapılan eylemlerin zorlayıcı olup-olmadığı yönündedir. Fakat yapılan eylemin zorlayıcı olması, ona göre, paternalizmi suçlamak için yeterli değildir. Zorlamaya odaklanmak yanlıştır, çünkü daha zorlayıcı politikalar daha az paternalist olabilir ve bunun tersi de geçerlidir. Öte yandan yapılan söylemlerin, kişinin geleneksel olarak kendi kontrolünde olan bir konuyu en iyi bilmediğinin söylenmesi gibi her zaman saldırgan bir tutum ile yapılmaması gerektiğini ifade ederek bir ifadenin yanlış mı yoksa saldırgan mı olduğunun belirlenmesi gerektiği üzerinde durur. Dolayısıyla “*senden daha iyi biliyorum*” cümlesinin her zaman bir hakaret olmadığı gibi paternalizm de her zaman yanlış değildir. Bu cihetle hem paternalizmin saygısız ve yanlış olduğu yönündeki fiili varsayımı, hem de birçok bağlamda paternalizmin aslında itiraz edilemez olduğu fikrini eleştirir.

Bir kişinin sağlığını veya yaşamdaki mükemmelliğini olumsuz yönde etkileyen herhangi bir tercihin paternalist olarak engellenmemesi gerektiğini savunan Zamir (1998:240) bu fikrini bir kişinin özgürlüğü azaltılırsa hiçbir koşulda toplam refahın artamayacağı savı ile destekler. Toplam refah miktarını artırmak adına bile kişisel özgürlüğün veya özerkliğin ihlal edilmemesi gerekmektedir.

Scoccia (1990:324) paternalizmin, kişinin reddettiği asli değerleri empoze ettiği zaman kişinin özerkliğini de ihlal ettiğini ve bu değerlerin daha yeterli veya tam bir rasyonellik anlayışına göre gerekli olup-olmadığının önemli olmadığını ifade eder.

Görüleceği üzere paternalist anlayış ile müdahaleleri savunan görüşler olduğu gibi karşı çıkan görüşler de vardır. Her iki uçtan uzak, belirli koşullar altında belirli müdahaleleri kabul ederek paternalizmi savunan kişiler, bu koşulların gerçekleşmemesi durumunda müdahaleyi doğru bulmamaktadırlar. Paternalizme karşı çıkan görüşlerin çoğu, kişinin özgürlüğüne müdahale edilmesinin hangi koşulda olursa olsun doğru olmadığını savunmakta, bu kişilerin kendi kararlarını verebilecek yetide olduklarını ifade etmektedirler. Öte taraftan paternalizm savunucuları ise devletin bir baba edasıyla kişiyi kendisinden daha fazla düşünüp, onun için daha iyiyi arzuladıklarından müdahaleyi yerinde bulmaktadır.

1.2.3. Paternalizm Türleri

Paternalizm türleri özelliklerine göre farklı sınıflandırmalara tabi olmuştur. Bu sınıflandırmalardan bazıları aşağıda belirtilmiştir.

1.2.3.1. Saf ve Saf Olmayan Paternalizm

Saf ve saf olmayan paternalizm ayrımında kıstas, kişinin kendisini zarardan koruması veya kişinin başkasını zarardan koruması şeklindedir. Buna göre saf paternalist müdahalede insanların özgürlükleri, sadece insanların iyiliği ve yararı adına sınırlandırılır ve bu müdahalenin sonuçlarından sadece o insanlar etkilenir (Bal, 2014:68). Saf paternalizm söz konusu olduğunda bir kişinin iyiliği için başka birisinin özgürlüğünün kısıtlanmasına asla izin verilmez. 18 yaşından küçük bireylere sigara satışının yasaklanması, can kurtaran olmayan yerlerde yüzme bilmeyenlerin havuza girmesinin yasak olması saf paternalizme örnektir. Burada tüm ülkede sigara satışı yasak değildir veya tüm ülkede havuza girmek yasak değildir. Sigara satılmayarak 18 yaşından küçükler korunmakta veya can kurtaran olmayan yerlerde havuza girmenin engellenmesiyle yüzme bilmeyenler korunmaktadır. Bu korumadan diğer insanlar olumlu veya olumsuz etkilenmemektedir.

Saf olmayan paternalizm durumunda ise sadece korunan kişilerin özgürlüğü veya özerliği ihlal edilmez; daha geniş bir kitle müdahale kapsamı içerisindedir. Bir diğer ifadeye göre bir grup insanın refahını korumanın tek yolu daha geniş bir grubun özgürlüğünün kısıtlanmasıdır (Aydın, 2021:14). Örneğin kapalı alanlarda tütün ve tütün ürünlerinin kullanımı, kullanan-kullanmayan ayrımı gözetmeksizin herkes için geçerlidir veya alkol satışının tüm ülkede yasaklanması saf olmayan paternalizme örnektir. Kumar oynayan kişilerin refahı düşünülerek kumarın tümüyle ve herkes adına yasaklanması, emniyet kemeri kullanımının zorunlu olması gibi alınan kararların toplumdaki herkesi kapsadığı için saf olmayan paternalist müdahale örneklerindendir.

1.2.3.2. Yumuşak ve Sert Paternalizm

Yumuşak paternalizm, yalnızca gönüllü olmayan, kendine ilişkin müdahaleyi içerir (Hanna, 2012:423). Yumuşak paternalizmin temel varsayımı, uzun vadeli gerçek ve kısa vadeli gerçek tercihler arasında ayırım yapmak mümkündür. Kısa vadeli gerçek tercih, anormallikleri nedeniyle taraflı olabilir, ancak, gerçek tercihlere saygı duyulur (Kirchgässner, 2015:5). Amaç ise bu iki tercih arasındaki farkların aşılmasıdır. Ayrıca yumuşak paternalizmde kişiye kendi kararlarını verme olanağının verilmesi çok önemlidir.

Yumuşak paternalist politikaları iki iddiaya dayanır (Schnellenbach, 2016:141). Bunlardan ilki gerçek insanların karar verme şeklinin onların seçim davranışlarını etkilemek için bir miktar avantaj sağladığı, ikinci ise bunun ilgili bireylerin gerçek çıkarlarına uygun olacak şekilde sistematik olarak yapılabilmesidir. Yumuşak paternalizmi kabul eden devletlerde paternalizme tabi kişilerin büyük oranda rızaları gözetilmekte sert paternalizmde ise rıza söz konusu olmamaktadır (Buyrukoğlu vd. 2016:17).

Sert paternalizm tamamen gönüllü tercihlere müdahale etmek için zorlamayı kullanan paternalizmdir (Scoccia, 2008:355). Yumuşak ve sert paternalizm arasında iki belirleyici fark vardır. Yumuşak paternalizm yetkili kişilerin özerk kararlarına kesinlikle saygı duyar ve kişisel eğilimin sınırlarını yapılandırırken bireyin özerkliğini ve hareket özgürlüğünü sağlama hedefine yönelir (Fateh-Moghadam ve Gutmann, 2014:386).

1.2.3.3. Zayıf ve Güçlü Paternalizm

Zayıf paternalizm, bireyin kendi iradesiyle arzulamayacağı bir eylemi gerçekleştirmesini engellemek adına bu davranıştan bireyin zarar görmesini engellemek ve korumak için veya yarar sağlaması adına başkaca birisinin müdahale etmesi anlamına gelir

(Aydın, 2017:157). Örneğin kumar bağımlısı bir kişinin maaşının, kişinin eşine verilmesi böyle bir durumdur. Anne babalar da çocuklarını büyütürken paternalist tavırlar sergileyerek çocuklarının bazı davranışlarını kısıtlayıp engelleyebilmektedirler. Söz gelimi ecza kutusundaki ilaçları içmesini engelleyerek, balkon korkuluklarından sarkmalarının önüne geçerek çocuklarının iyiliğini düşünüp hareket ederler. Bu çocuklar büyüdüğünde ebeveynlerinin bu kısıtlayıcı tavırlarına onay vereceği kabul edilir.

Zayıf paternalizmde amaç ve araç ilişkisi önemlidir. Kişinin amacı ile örtüşmeyen bir aracı olması durumunda buna müdahale edilir (Bal, 2014:68). Örneğin, seyahat edecek birisine amacının (öncelikli tercihinin) rahatlık mı güvenlik mi olduğu sorulur. Şayet amacı güvenlikse, emniyet kemeri takmaya zorlanabilir, ancak, amacı rahatlıktan yanaysa, kemer takmak için zorlanamaz. Öbür taraftan güçlü paternalizmde ise kişilerin amaç ve hedeflerinde bir muğlaklık olabileceği, nihayetinde doğru amacı tercih edemeyebilecekleri fikrinden hareket ederek, onlar adına doğru amacın belirlenmesi gerektiği vurgulanır. Güçlü paternalizm söz konusu olduğunda kişinin amacı rahatlık da olsa, emniyet kemeri takmaya zorlanabilir.

Güçlü paternalizm fikriyatını benimsemiş yöneticiler, çalışanlarıyla, yüksek lider-üye ilişkisi kurmakta, zayıf paternalizm inancına sahip yöneticilere kıyasla da işlerinden duydukları tatmin daha yüksek olmaktadır. Paternalizmi benimsememiş çalışanlar, çalışma alanlarına, sadece sözleşme üzerine kurulu ve ekonomik olarak bakarlar (Köksal, 2014:111).

1.2.3.4. Yasal Paternalizm

Paternalizmin siyaset kurumuna ait bir fikir olduğunu öne süren Singh (1982:84) belirli koşullar altında hukuk kurumu aracılığıyla ifade edilen paternalizm türünü ise yasal paternalizm olarak isimlendirmiştir. Ogus'a göre (2010:62) yasal paternalist bir politika birey veya bireylerin seçimlerini akılcıca kullanamayacağı ve bunun sonucunda kendilerine zarar verebileceği gerekçesiyle hukukun bireysel tercihi geçersiz kılmaya çalıştığı bir politikadır. Yasal paternalizm, yasanın, en azından bazen, insanları (a) kendi istekleri dışında (b) kendi iyilikleri için hareket etmelerini gerektirmesi ve bu şekilde onları kendi eylemlerinin istenmeyen sonuçlarından koruması gerektiği görüşüdür (Hospers, 1980:255).

Bir diğer görüşe göre yasal paternalizm; fiziksel, ruhsal veya ekonomik zararların önlenmesi gerektiği durumlarda getirilecek yasak ve emirlerin muhatabın iradesi dışında getirilse bile tedbirin uygulandığı kişinin lehine bir yasağın veya yasal düzenlemenin her zaman iyi bir neden olduğunu ileri sürer (Valdes, 1990:174).

Sosyal refah devletinin bir gereği olarak savunulan yasal paternalizm, devletin özellikle yoksullar lehine yasalar yaparak onları koruyup gözetmesi anlamında kullanılır (Aktan ve Bahçe, 2015 :51). Feinberg'e göre (1971:124) yasal paternalizm ilkesi, bireyleri kendilerine verdikleri zararlardan korumak veya isteseler de istemeseler de onları kendi çıkarları doğrultusunda yönlendirmek için devlet baskısını meşrulaştırır. Öte taraftan yasal paternalizmin zayıf ve güçlü versiyonlarının olduğunu belirten Feinberg, zayıf paternalizmin neredeyse bağımsız bir ilke olmadığını, "başkasına zarar verme" ilkesine göre kabul edilebilir olduğunu, yasal paternalizmin güçlü versiyonunda ise devletin, bir kişiyi kendi isteği dışında tamamen gönüllü seçim ve taahhütlerinin bile zararlı sonuçlarından korumakta haklı olduğunu ifade eder.

Kişî ve toplum menfaatine olma düşüncesi, devletin kişî özgürlüğünü ortadan kaldıracak kararlar alarak uygulamalar yürütmesine meşruiyet kazandırır. Yasal paternalizmin ise ana

kaynağı hukukiliktir. Yasal paternalizmin ahlaki olarak kabul edilebilmesi de haklılaştırma ve meşruiyet ile açıklanır (Aktan, 2021:188).

Çeşitli bilişsel önyargılar yalnızca bireysel karar vericilere değil aynı zamanda rıza göstermeyen üçüncü taraflara da maliyet yükleyebildiklerinden, yasal paternalizm açısından çeşitli karar alma önyargılarının önemine ilişkin ayrıntılı hale gelen farkındalıklar tam olarak açık değildir. Öyle ki söz konusu düzenlemeyi tamamen paternalist olarak düşünmek artık uygun olmayabilir (Wright, 2016:37).

1.2.3.5. Liberter Paternalizm

2017 Nobel Ekonomi ödülü kazanan Richard H. Thaler tarafından literatüre kazandırılan liberter paternalizm, bireyin vazgeçme veya devam etme hakkını elinden almayan, karar vericinin bireye seçim hakkını da vererek karar almasını ifade eder (Özdemir, 2022:39)

Seçim özgürlüğünü benimseyen liberaller paternalizmi desteklememektedir. Zira paternalistler de sınırsız seçim özgürlüğüne karşı bir tavır takınmaktadır. Bu doğrultuda geleneksel görüşe göre liberaller paternalist anlayıştan, paternalistler de liberal anlayıştan hoşnut değildir. Bu geleneksel durumun ötesinde özgürlükçü paternalizm kavramı ise fikri terim açısından çelişkili gibi görünmektedir (Sunstein ve Thaler, 2003:1160).

Seçim özgürlüğünü koruyan ancak hem özel hem de kamu kurumlarına insanların refahlarını artıracak yönlere yönlendirme yetkisi veren bir yaklaşım olan özgürlükçü paternalizm esasen bu çelişkinin uzağında bir kavramdır. Öyle ki, insanların aksi yönde bir karar vermediği sürece geçerli olacak düzenlemelerin ortaya konulması halinde, bir tür paternalizmin ortaya çıkması muhtemeldir. Bu durumlarda amaç, rastgele, keyfi veya zararlı etkilerden kaçınmak ve uygun şekilde tanımlanmış, insanların refahını artıracak bir durum ortaya çıkarmak olmalıdır (Thaler ve Sunstein, 2003:179).

Her ne kadar paternalizm anlayışı bir miktar zorlama içeriyor olsa da liberter paternalizm de zorlama söz konusu değildir. Özgürlükçü paternalizm anlayışında kişiler istediklerini yapabilmek ve arzu etmedikleri düzenden vazgeçebilme hakkına sahiptirler. Burada amaç, seçme özgürlüğünün korunduğu ve yasal bir baskı unsuru olmaksızın bireylerin karar alma süreçlerinde birtakım yönlendirmelerle daha iyi ve etkin kararlar almalarını sağlamaktır (Mercan ve Altıntaş, 2019:16)

İnsanların istedikleri seçeneği yapmakta özgür olduğu ve arzu ettikleri zaman tercihlerinden vazgeçebileceği özgürlükçü paternalizm anlayışına göre karar vericiler seçimlerinde tamamen serbesttir. Herhangi bir seçeneğin yasaklanmadığı özgürlükçü paternalizm anlayışında müdahaleci olmayan; zayıf ve yumuşak paternalizm fikri hakimdir (Aktaş ve Kaya, 2023: 37-38).

Karar verici statüsündeki devlet, vatandaşları olumlu bir davranışa yönlendirmek veya toplumun korunması adına dürtme uygulamalarından yararlanmaktadır. Bu davranışın dürtme olarak nitelendirilebilmesi için kişi tercihinin özgür bırakılması gerekmektedir. Bu noktada, kişi tercihinin serbest bırakıldığı ve dürtme uygulamasının devlet eliyle veya aracılığıyla yönetilmesine liberter paternalizm veya bir diğer isimle özgürlükçü paternalizm denilmektedir (Ökten, 2023:1553).

1.3. Paternalist Devlet Anlayışı

İnsanlar geçmişten günümüze bir birikimin sonucu olarak ortaya çıkmış belli bir kültürel ve toplumsal yapının içerisinde dünyaya gelirler. Aynı yapı içerisinde de yaşamlarını sürdürüp ölürlər. Bu toplumsal yapı içerisindeki bireylerin doğdukları ilk günden hayatlarının son gününe kadar tabi oldukları bir kurallar bütünü ve bir kısmı doğuştan bir kısmı ise zaman içerisinde kazanılan hakları vardır. Devlet ise kişilerin sahip oldukları hakları koruyan ve kendisini oluşturan bireylerin tabii oldukları kurallar bütününe resmileştiren bir kurumdur.

Kişileri huzur ve güven ortamı içerisinde yaşatma gayreti içerisinde olan devlet, bu durumu otoritesini kullanarak gerçekleştirmektedir. Otoritenin ortaya çıkışı ve gerekli oluşu ise paternalizm ile yakın ilişki içerisinde. Zira otorite kavramından devletin hem toplumu huzur ve barış ortamı içerisinde yaşatma düşüncesi hem de düzen ve istikrarı beraberinde getirirken baskıcı bir hale de bürünme ihtimali olduğu anlaşılmaktadır (Buyrukoğlu vd., 2016:16).

Kabaca, bireylerin seçim veya hareket özgürlüğüne, yine bireyin iyiliği için müdahale etmek şeklinde ifade edilebilen paternalizm (Reamer, 1983: 256), bireylerin menfaatlerini düşünmesinden kaynaklı olarak onun için iyiyi tercih edeceğinden; bu iyi, tüketilen mal ve hizmetlerde de kendisini göstermektedir.

1.3.1 Toplum Sağlığına Zararlı Mallar

Sağlık, sadece hastalık veya sakatlığın bulunmaması olmayıp, ruhsal ve mental iyiliği de kapsamaktadır. Bir diğer ifadeyle sağlıklı olma hali için sadece fiziken bir sorunun bulunmaması yeterli olmayıp, aynı zamanda, sağlıklı zihin ve ruhun da mevcut olması gerekmektedir (Başol ve Işık, 2015:3). Zararlı maddelerin kullanımı ise kişiyi hem fiziken hem de ruhen yıpratmaktadır. Fakat zararlı alışkanlıklar kişiye her ne kadar fiziksel ve ruhsal tahribatlar veriyor da olsa, birey ve çevre özelliklerinin etkileşimi neticesinde madde kullanımını, duygusal ve davranışsal sorunlardan uzaklaşmanın yollarından birisi olarak gören bireyler, bu alışkanlıklarından vazgeçmemektedir (Gökler ve Koçak, 2008:101).

Öte yandan geçmişten günümüze gerçekleşen sosyal değişimler, tıp teknolojisindeki gelişmeler ve iletişim alanındaki ilerlemeler, bireylerin, tedavinin yanı sıra hastalıklardan korunma düşüncelerinin de gelişmesine neden olmuştur. Bununla birlikte yaşanan bu gelişim, hastaların, hastalıklarını ve tedavi yöntemlerini anlayabilmesi için sağlık okur-yazarlığını önemli kılmaktadır (Sezgin, 2013:76).

Sağlık okur-yazarlığının yeterince yaygınlaşmamış olmasının sağlık hizmetlerinden yararlanma ve sağlık hizmetlerinin maliyetlerinde artma, yaşam kalitesinde azalma, ölüm, tedavide uyumsuzluk gibi sonuçları olmaktadır (Balçık vd., 2014:325). Yeterli teknik bilgiye sahip olmayan bireyler ise sağlık okur-yazarlığı konusunda bilinçli olmayıp, sağlığa zararlı malları tüketmeye devam etmekte ve dahi bahse konu malların, sağlığını tehdit ettiğinin bilincinde dahi olmamaktadır. Bu nedenle sağlığa zararlı malların tüketilmemesi, en azından azaltılması adına devlet, bir baba edasıyla vatandaşlarını düşünerek, onlar adına paternalist politikalar gütmekte hem bireylerin sağlığını ve ekonomisini hem de kendi mali çıkarlarını korumayı amaçlamaktadır.

Ülkemizle birlikte dünyada da zararlı alışkanlıklar hızla yayılmakta, bu zararlı alışkanlıkların kullanımına bağlı olarak hem bireyler hem de toplum maddi ve maddi olmayan tahribatlarla karşılaşmaktadır. Bireysel ve toplumsal sağlığı tehdit eden alkol, sigara, uyuşturucu vb. bağımlılık yapan alışkanlıkların yaygınlaşması bireyleri ekonomik olarak

yıpratmakla beraber ülke ekonomisine de çeşitli maliyetler yüklemektedir. Devletler ise, vatandaşlarının haklarını koruyup yükümlülüklerinin çerçevesini çizirken paternalist bir tavır sergileyeceklerinden (Buyrukoğlu vd., 2016:16), bu zararlı alışkanlıkların kullanımını engelleyecek, en azından azaltacak tedbirler almaktadır.

Ekonomik ve sosyal birçok fonksiyonu bulunan devlet, birey ve toplum arasındaki ilişkileri düzenleyen baş aktör olmasından sebep toplum içerisinde süregelen hayatta bireyleri farkına varamadıkları tehlikelerden koruma veya bireysel ya da sosyal faydanın gözetilmesi hususunda baba ya da koruyucu görevini yerine getirmekte ve refah seviyesini en üst seviyeye taşımayı arzulamaktadır. Bu arzunun gerçeğe dönüşebilmesi adına kişi ve toplum sağlığına zararlı mal ve hizmetlerinin tüketimini kısıltabilmek için birtakım müdahaleci eylemler geliştirmekte, güttüğü bu politikalarla birlikte bireyin farkında olmadığı maliyetlerin veya kötülüklerin önüne geçilebileceği öngörülmektedir. Bir kısmı mali araçlarla gerçekleşen bir kısmı da yasal prosedürleri kapsayan bu politikaları paternalizm kapsamında değerlendirmek mümkündür (Kavaklı, Demir ve Çelikay, 2020:55).

1.3.2 Erdemli Mallar-Erdemsiz Mallar

Paternalist devlet vurgusu dahilinde erdemli (merit) ve erdemsiz (demerit) mallar önemli bir yer kaplamaktadır. Bu doğrultuda, erdemli mallar; hem bireysel açıdan hem de toplumsal olarak çeşitli özellikleri bulunan, önceliği olan veya diğer mal ve hizmetlere göre üstünlüğü bulunan vazgeçilmez nitelikli mal ve hizmetlerdir (Akdoğan, 2011:50). Bir diğer tanıma göre erdemli mallar, tüketici tercihlerinin tam ve doğru olarak belirlenemediği zaman, olması gerekenden az tüketilen, bu sebeple kamusal müdahale gerektiren mallardır. Bu tür mallara örnek olarak; zorunlu aşılamaya, okullarda bedava süt dağıtımına, emniyet kemeri kullanımının zorunluluğu verilebilir (Yıldırım ve Akyol, 2022:474).

Pozitif dışsal etkileri bulunan erdemli mallar, bir yandan bireylerin doğrudan doğruya faydalarını artırırken, bir yandan da toplumsal faydayı olumlu etkilediğinden, devletler bu tür malların üretilmesini ve tüketilmesini çeşitli yöntemlerle desteklemelidir (Yüceci, 2015:117). Pozitif dışsallığı bulunan, fakat aynı zamanda eksik üretilip-tüketilen bu tür mallardaki bu tercih çarpıklığının nedeni, bireylerin yeterli bilgiye ve gelire sahip olmaması, fayda-maliyet analizi yapamamaları ve akılcı davranışlar sergileyememeleridir (Uğur, 2020:370).

Tüketilmesi durumunda negatif dışsallık yayarak sosyal maliyete neden olan mallara ise erdemsiz (demerit) mallar denilmektedir. Bu nedenle devlet, erdemsiz malların hem tüketilmesinin hem de üretilmesinin önüne geçebilecek politikalar yürütebilmektedir (Kayalıdere ve Mastar Özcan, 2019:548). Erdemsiz mallar talep esnekliği düşük, bir diğer ifadeyle bağımlılık yapıcı özelliği bulunan mallar olmasından kaynaklı olarak tüketici, tüketim tercihlerinde değişiklik yapmakta zorlanmaktadır (Canbay, 2017:2).

Tüketicilerin kendileri adına doğru tüketim kararı alamadıklarını değerlendiren paternalist devlet anlayışı, bu görüş doğrultusunda erdemsiz malların tüketiminin bireye ve topluma vereceği zararı en aza indirecek tüketim düzeyine geriletmeyi hedeflemektedir (Koç ve Koç, 2020:213). Tüketimle birlikte üretimi de negatif dışsallığa neden olan erdemsiz malların tüketimini azaltmak adına devletler tüketiciden vergi alırken, üretimini gerçekleştirerek çevreyi tahrip eden üreticiye de idari ve mali yaptırımlar uygular (Buyrukoğlu ve Çetintaş, 2023:79).

Görüleceği üzere kişiler pozitif dışsallıkları bulunan, kendilerine faydaları ürünlerin tüketiminde çok da istekli bulunmamakta, talebin az olması sebebiyle de arz da aynı ölçüde az

olmaktadır. Bunun aksine sağlığa zararlı maddelerin kullanımından ise vazgeçmemektedirler. Bu şekilde bir tercih çarpıklığı söz konusu olmakta ve kişilerin sağlığını düşünen devlet de bir baba edasıyla kendisini oluşturan vatandaşlarının sağlığını ve ayrıca kendi maddi çıkarlarını düşünerek politikalar geliştirmektedir. Bu doğrultuda pozitif dışsallığı bulunan erdemli malların üretimini ya kendisi yapmakta ya da çeşitli kolaylıklar sunarak teşvik etmektedir. Öte yandan negatif dışsallığı bulunan erdemsiz malların tüketimini kısılabilmek için de bu tür mallara yüksek vergi koymakta, verginin yanı sıra çeşitli sosyal politikalar geliştirmektedir. Bu şekilde devlet, baba rolünü yerine getirerek eksik bilgi, düşük gelir gibi nedenlerle kendisi için doğru tercihlerde bulunamayan vatandaşlarını koruyacaktır.

İKİNCİ BÖLÜM

GÜNAH VERGİLERİNE BAKIŞ

Özellikle son yıllarda gerek Türkiye’de gerekse dünyada birey ve toplum sağlığına zararlı ürünlerin kullanımı artmakta, buna bağlı olarak da bireyler hem ekonomik olarak yıpranmakta hem sağlıklarını tehlikeye atmaktadırlar. Bireylerin ekonomilerinin ve sağlıklarının bozulması, uzun vadede, toplumsal bir soruna dönüşmekte ve bunun önüne geçmek isteyen devletler ise bir dizi önlemler almaktadır. Devletler almış oldukları tedbirlerle kişilerin sağlığına zararlı olan, toplum ahlakını bozduğuna inandığı ürünlerin kullanımını ortadan kaldırmayı, hiç değilse azaltmayı amaçlamaktadırlar. Devletlerin bu amaçlarına uygun olarak seçmiş oldukları araçlardan birisi de günah vergileri olarak isimlendirilen vergilerdir. Çalışmanın bu bölümünde vergilerin tanımı yapılarak amacı belirtilecek, günah vergilerinin tanımı yapıp, özellikleri belirtildikten sonra günah vergilerinin amacına, tarihsel gelişimine değinilecek ve günah vergilerine taraf ve karşı iddialar sıralanarak etkinliği üzerindeki görüşlere yer verilecek, mali anestezi ve sağlık harcamalarının günah vergileri ile ilişkisi ele alındıktan sonra literatürde yer alan çalışmalar belirtilecektir.

2.1. Verginin Tanımı ve Amacı

Devlet ile vatandaş arasında kuvvetli bir bağ olan vergiler devletin vazgeçemeyeceği önemli bir gelir kaynağıdır. Vergiler olmadan bir devletin görevlerini yerine getirmesi ve halkın siyasal bir topluluk haline gelmesine imkân yoktur (Kayan, 2000:80).

Vergi, kamu giderlerinin finansmanı adına devletin egemenlik gücüne dayanarak tek taraflı olarak, kişilerin gelir ve mallarından karşılıksız olarak zorla aldığı ekonomik bir değerdir (Beşel, 2015:2).

Devletlerin vergilere başvurmasının iki amacı bulunmaktadır. Bunlar devletlerin harcamalarını finanse etmek üzere başvurmasının gerekçesini oluşturan mali amaçlar ve ekonomik kaygıların ötesinde sosyal ilişkileri düzenlemek şeklinde belirtilen verginin sosyal amacıdır.

Kamu harcamalarını karşılamak için yeterli geliri sağlamak şeklinde ifade edilen verginin mali amacı, devletin vergilemedeki en temel amacını oluşturur (Yıldırım, 2020:196).

Günümüzde vergiler fiskal amacının yanında sosyal ve siyasi amaçlarla da kullanılmaktadır. Gelir dağılımının düzenlenmesi amacıyla istisna ve muafiyetlerin uygulanması, ayırma prensibi, artan oranlı tarifelerin kullanılması ve asgari geçim indirimi gibi yöntemler verginin sosyal amacı ile ilgilidir (Demir ve Gülten, 2013:270)

2.2. Günah Vergilerinin Tanımı

Toplumların geçmişten günümüze değin yaşanmışlıkların bir birikimi olarak ortaya çıkan kültürlerin, inandıkları dinin temel öğretilerinin veya toplum yapıları gibi birçok unsurun etkisiyle toplumdan topluma farklı günah tanımları yapılabilmektedir. Türk Dil Kurumu (TDK)’na göre ise, günah “dini bakımdan suç sayılan iş, davranış veya vebal” anlamına gelmektedir.

Vergiler ise kamunun gelir kalemlerinden birisi olmasının yanı sıra maliye politikasının bir aracı olarak devletin yürüttüğü sosyal politikaların gerçekleştirilmesine yönelik olarak

başvurulan bir araçtır (Didinmez, 2021:301). Bu minvalde, toplumların günah olarak nitelendirdiği eylemlerin engellenmesi, sadece dini olarak günah sayılan eylemlerin değil, aynı zamanda, bireye ve topluma zararlı ürünlerin kullanımının önüne geçilebilmesi adına da vergilere başvurulabilmekte, böylece vergi, maliye politikasının bir aracı olarak kullanılmaktadır. Devletler bu tür vergilere başvurarak, kişinin sağlığını ve ekonomisini korumayı; sağlığı bozulan kişilerin devlete yüklediği maliyetlerin önüne geçmenin yanı sıra ayrıca devlete gelir sağlayarak toplumsal huzuru sürdürmeyi amaçlamaktadır. Bu doğrultuda günah vergilerinin literatürde birçok tanımı bulunmakta, ancak genel olarak, toplumların günah olarak kabul ettiği veya bağımlılık yapan zevklerin bir bedeli hem insana hem çevreye zararı olan insan eylemlerinin vergilendirilmesi olarak tanımlanabilmektedir (Ayrangöl ve Yelman, 2017:277).

Günah vergisi terimi dini bir anlam taşıyor gibi bir algı uyandırır da dinsel bakımdan vergilendirme çok da anlamlı değildir. Zira dini bakımdan günah olarak kabul edilen eylemlerin yapılmaması esastır ve bunun da vergi yoluyla engellenmesi veya azaltılması dini inançla bağdaşmamaktadır. Günah vergileri terimi içerisinde yer alan günah kavramı daha ziyade ekonomik bir anlam taşımakta, ekonomik olarak ise günah kavramı zararlı ve bağımlılığa neden olan, negatif dışsal sonuçlara yol açan faaliyetleri kapsamakta; vergileme ile bu tür zararlı faaliyetlerin kısılması, tüketiminin düzenlenmesi veya azaltılması amaçlanmaktadır (Canbay, 2017:2).

Günah vergileri geleneksel olarak bağımlılık yapan ürünlerle sınırlıyken, günümüzde, bu alan genişleyerek, farklı ülkelerde günah vergisinin kapsamına; obeziteye neden olan gıdalar, çevresel kirlenme ve sağlık sorunları gibi negatif dışsallıkları olan erdemsiz mal ve hizmetler de dahil olmuştur (Buyrukoğlu vd. 2016:55).

Sağlık bakım maliyetleri veya kirlilik şeklinde dışsallıklar ortaya çıkarabilen sigara, alkol, sağlıksız yiyecekler ve enerji bakımından verimsiz dayanıklı mallar gibi “günah mallarının” aşırı tüketimini caydıran vergilere günah vergileri denir (Allcott vd., 2019:1558).

Tutarsız tercihlere sahip tüketiciler zaman geçtikçe olumsuz sağlık etkilerine neden olan malları daha fazla tüketebilmektedir. Tüketimdeki bu çarpıklığı önlemek için günah vergileri kullanılır (Kotakorpi, 2008:95). Günah vergileri aracılığıyla bu tür malların tüketimi caydırılıp toplumsal refah da artırılabilir. Bu mantık sigara ve alkole uygulanan vergilerin kabul edilmesinde ve ABD şehirlerinde şekerle tatlandırılmış içeceklerde geçerli vergilerin son zamanlarda artırılmasında rol oynamıştır (Lockwood ve Taubinsky, 2017:1). Alınması nispeten kolay olan ve yasama organlarının, seçmenlerin öfkesini uyandırmadan gelir artırmaya olanak tanıyan günah vergileri; içkiyi, sigarayı veya kumarı yasaklamak isteyen savunucu gruplar tarafından da desteklenmektedir (Johnson ve Meier, 1990:577).

Hükümetin otoyol iyileştirmelerini, tıbbi bakımı ve benzin, alkol, tütün ve ateşli silahların bazı sonuçlarıyla mücadele eden kanun uygulama çabalarını finanse etmek gibi hedeflenen amaçlar için kullanacağı gelirleri artıran günah vergileri, vergilendirilen malların tüketimini caydırmayı, böylece bazı potansiyel müşterilerin kirliliğe, trafik sıkışıklığına, yaralanmaya ve sağlık sorunlarına katkıda bulunmasını engellemeyi hedeflemektedir (Hines, 2007:50).

Günah vergileri için hem paternalist hem de paternalist olmayan motivasyona izin veren birleşik bir yaklaşım benimseyen Wang vd. (2019:1), paternalist görüşü, günah mallarının sağlık üzerindeki zararlı etkilerine ilişkin bireysel bilgisizlikle ilişkilendirirken, paternalist

olmayan görüşü mali dışsallıklara dayandırır. Zira günah malları sadece bireysel sağlığı değil aynı zamanda kamu fonlarını da etkilemektedir. Aşırı alkol talebi, yaralanma ve kronik hastalıklara neden olmakta, hastaneye kaldırılmayı ve acil servislere yapılan ziyaretleri artırarak mali yükü artırmaktadır. Böylece bireyler sağlıksız malların olumsuz etkilerini fark etseler bile günah vergileri ile motive edilebilir.

Üniter bir vergilendirme kategorisi olmaktan ziyade birim veya hacim üzerinden alınan tüketim vergileri şeklini alabilen veya fiyatların belirli bir yüzdesine dayalı olarak satış vergileri olarak uygulanabilen ürün/hizmet vergileri olan günah vergileri, doğrudan tüketicilere yönelik değildir. Üreticiler, toptancılar ve perakendecilerin de dahil olduğu ticaret zincirini etkilemektedir (Blum, 2012:2).

Dışsallık ve içsellik gibi iki gerekçe ile başvurulmuş günah vergilerinde dışsallıklar, tüketicilerinin olumsuz sağlık davranışlarının sosyal maliyetlerini hesaba katmadığı ve verginin bu maliyetleri içselleştirmeyi amaçladığı anlamına gelirken; kendini kontrol etme sorunları şeklindeki içsellikler, insanların, sağlıksız beslenmenin kendilerine getireceği uzun vadeli sağlık maliyetlerini yeterince takdir etmedikleri anlamına gelir. Bu noktada ise günah vergileri öz kontrolü düşük olan tüketicilerin anlık maliyetlerini artırarak uzun vadeli faydalarını takip etmelerine yardımcı olduğu gibi böyle bir vergi, öz kontrolü düşük olan bireylerin düzeltici kazanımlar sağlaması durumunda refahı iyileştirici bile olabilir (Schmacker ve Smed, 2020:2).

Günah vergileri, ekonomik ve sosyal sonuçları bakımından diğer özel tüketim vergilerinden farklıdır ve yasal olmakla beraber yaygın olarak tüketilen, fakat toplum tarafından uygun görülmeyen erdemsiz mallara getirilen ve bu tür malların tüketimini kısıtlayan, olumsuz dışsallığı azaltmayı amaçlayan bir vergidir (Turan ve Yurdakul, 2009:2). Rao ve Wang’a göre (2022:1), günah vergilerinin veya toplumun zararlı olarak kabul ettiği belirli mallara uygulanan tüketim vergilerinin, tüketimi kısıtlamak ve geliri artırmak gibi değişken hedefleri vardır. Piyasa başarısızlığı gerekçesi tek başına günah vergilerine başvurmada yetersiz olduğu için politika yapıcı, piyasa başarısızlığı ile paternalizmi harmanlayarak güçlü bir gelir artırma hedefindedir ve bu durum günah tanımının genişlemesi için siyasi kılıf sağlar (Hoffer vd., 2014:48).

Uygulamada günah vergilerini artırarak erdemsiz malların ortaya çıkardığı negatif dışsallıkların, oluşan sosyal fayda ile telafi edileceği düşüncesinin hakimdir. Günah vergileri, tütün mamullerinden tuzu, cipsi, şekerli sodaları da içine alan zararlı alışkanlıkları ve obeziteye neden olan şekerleme ve dondurma gibi sağlıksız veya istenilmeyen gıdaların tüketimini azaltarak gelir elde etmek üzere alınan özel tüketim vergileridir. Sosyal fayda ile telafi edilen negatif dışsallıklar mükelleflerce daha az tepkiyle karşılanacağından, özel tüketim vergisine diğer vergilere nispetle daha çok başvurulur. Böylece özel tüketim vergisinin sınırları, ürün çeşitliliği ve oranları günden güne genişlemektedir. (Orkunoğlu Şahin ve Yereli, 2018:170)

O’Donoghue ve Rabin (2006:1825) ise günah vergilerinin, kendi hesaplarına göre çok fazla tüketebileceği yağlı gıdalar gibi sağlıksız ürünler üzerinden alındığını belirtir.

Haavio ve Kotakorpi (2011:575)’ye göre ise tüketiciler zamanla tutarsız tercihlere sahip olduklarından bu tür ürünleri daha çok tüketir. Tüketicilerin öz kontrol sorunları yaşadığı durumlarda zararlı malların tüketimindeki çarpıklıkları düzeltmek için günah vergilerine başvurulur.

Literatürde birden fazla tanımı yapılan günah vergileri, öz olarak, devletlerin alkol, sigara ve obeziteye neden olan gıdalar gibi birey ve toplum sağlığına zararlı olan malların

tüketiminin önüne geçilmesi veya hiç değilse azaltılmasının yanı sıra devlet bütçesine gelir katmak amacıyla başvurulmuş bir çeşit tüketim vergisidir. Devletler günah vergilerine başvurarak sağlığa zararlı malların tüketimini azaltarak hem bu tür malların yol açtığı hastalıkların maliyetinden kurtulacak hem de bu tür mallar kullanan bireylerin toplumsal huzuru bozmasının önüne geçerek paternalist bir tavır ile baba rolünü yerine getirecektir. Öyle ki, düşük ve orta gelirli ülkeler ile yüksek gelirli ülkeler arasındaki günah vergisi uygulamaları ve sonuçları açısından farklılık olsa da bu tür vergilerin uygulanması tüketim kalıpları ve refah üzerinde önemli bir etkiye sahiptir (Miracolo vd., 2021:791).

2.3. Günah Vergilerinin Özellikleri

Vergilerin mali ve mali olmayan amaçları vardır. Verginin mali amacı, devlet bütçesine maddi getiri sağlamakken, mali olmayan amacı ise devletin paternalist özellikler göstererek vergiyi bir sosyal politika aracı olarak kullanmasıdır. Günah vergilerine önceleri sadece büyüme ve gelir ortaya çıkarma amacıyla başvurulurken, günümüzde, negatif dışsallıkları olan malların içselleştirilmesinde de kullanılmaktadır (Buyrukoğlu vd., 2016:19).

Yoksulların zenginlere nispeten gelirlerinden daha fazla pay alan herhangi bir vergi, azalan oranlı vergidir. Gündelik mallara uygulanan neredeyse tüm dolaylı vergiler azalan oranlı vergilerdir. Buna karşın yoksul insanların satın almadığı lüks mallara uygulanan vergiler ise genellikle artan oranlıdır, fakat bunlar çok azdır. Gıda, alkol, tütün ve alkolsüz içecekler yapılan harcamalar, düşük gelir gruplarının hane halkı harcamalarının büyük bir kısmını oluşturur ve bu nedenle fiyattaki herhangi bir artış, yoksul insanların üzerinde daha büyük bir etkiye neden olur. Buna ilave olarak şekerli içecekler, tütün, alkol gibi mallar söz konusu olduğunda düşük gelir grubundaki insanlar sadece gelirlerinin daha büyük bir kısmını bunlara harcamakla kalmıyor, aynı zamanda mutlak olarak bu tür mallara daha fazla para harcıyor. Bu tarz ürünler üzerindeki herhangi bir günah vergisi ise iki kat azalandır (Snowdon, 2018:8).

Erdemsiz malların özelliklerini taşıyan günah vergisinin konusunu oluşturan mal ve hizmetlerin talep esnekliği düşük olduğundan düzenleyici vergilerle yapılan müdahale bu tür malların tüketimini kısma konusunda etkili değildir. Düzenleyici vergiler tüketimi, sadece talep esnek olduğu sürece azaltabilir. Fakat sigara alkol gibi bağımlılık yapan mallara olan talep bütün gelir düzeylerinde fiyat değişimlerine karşı esnek değildir (Torun ve Ekinci, 2014:26).

Amaçlarına göre dört tür günah vergisi vardır. Bunlardan ilki, vergilerin asıl amacına uygun olarak kamu gelirlerini artırmak için başvurulmuş günah vergileri, ikincisi negatif dışsallıkların içselleştirilmesi ile ilgili olarak Pigovian² günah vergileri, üçüncüsü vergi mükelleflerinin ön yargılarını kaldırarak tepkilere neden olunmadan başvurulmuş günah vergileri ve son olarak tek bir amaca bağlanmayıp birden fazla amaç doğrultusunda alınan karma günah vergileridir (Perkins, 2014:174).

Günah vergisine konu olan malların temel özelliği, bu tür malları kullanan bireylerin kendisine zarar vermesidir. Günahkâr davranışlar anlık olarak veya uzun vadede kişinin sağlığının zayıflamasına neden olurken, bu tür malların özel ve sosyal maliyetleri arasında toplumun aleyhine oluşacak fark vergi olarak alınmaktadır (Turan ve Yurdakul, 2009:3).

Literatürde tüketimi kısıtlayıcı vergi, tüketimi düzenleyici vergi gibi isimlerle de anılan günah vergilerinin temel dayanak noktası insan sağlığına ve çevreye zarar veren tüketim

² Pigovian vergi kavramı Arthur Cecil Pigou tarafından ortaya atılmıştır. Emisyon veya kirlilik vergisi de denilen bu vergi negatif dışsallıkların topluma olan etkisini azaltmak veya ortadan kaldırmak için uygulanan vergilerdir.

alışkanlıklarına bir bedel yüklemesidir. Böylece hem bu tür malların kullanımı sonucu zarar gören bireylerin zararları bertaraf edilmek hem de gelir elde edilmek amaçlanmaktadır (Sandalcı ve Sandalcı, 2018:2).

Günah vergileri yasaklayıcı bir vergi olmayıp, daha ziyade esnekliği düşük olan ve keyif verici, alışkanlık ve bağımlılık yapan talebin cezalandırılması olarak görülmektedir. Bir başka ifadeyle bireyin şahsının değil davranışın cezalandırılması söz konusudur (Eroğlu ve Egeli, 2018:70).

Günah malları genellikle alkole bağlı şiddet ve pasif içicilik gibi olumsuz dışsallıkları barındırır ve bu tür mallar bireylerin kendi kendini kontrol etme veya gecikmiş sağlık maliyetlerini tam olarak fark edememelerini nedeniyle sıklıkla tüketilmektedir. Bu dar görüşlülük de günahkâr tüketicilerin ortak özelliğidir (Cheng ve Chu, 2017:2).

İlk uygulandığı dönemlerde dini temellere dayanan bir yapıda olan günah vergileri, günümüzde daha çok ekonomik ve sosyal amaçlar gözetilerek alınmakta ve kapsamı da hükümetlerce her geçen gün genişletilmektedir (Orkunoğlu Şahin ve Yereli, 2018:173).

Geçmişten günümüze kadar tarihin birçok döneminde başvuru günah vergilerinin birden fazla toplanma amacı bulunmaktadır. Her ne kadar günah vergilerine başvurulmasının amacının toplum sağlığını koruyup refahını artırmak olduğu ileri sürülse de asıl amaç, devletin bu vergileri bir finansman kaynağı olarak kendi çıkarları için kullanmalarıdır. Zira çıkarılan yasalar, konulan yasaklar ve bu tür mal ve hizmetlerden alınan vergiler, tam olarak tüketimi sonlandırmada başarılı olamamıştır (Özbek, 2021 :43).

Hiçbir ülkenin vergi sisteminde günah vergisi isminde bir vergi olmasa da günah vergileri negatif dışsallığa neden olan, birey ve toplum sağlığına zararlı bazı mal ve hizmetler üzerinden alınan özel tüketim vergisinin ironik bir ifadesidir (Akkaya ve Aktuğ, 2021:10).

Günah vergileri, birçok davranışsal iktisatçı tarafından savunulan paternalist bir politikanın örneğidir (Berg, 2018:365).

Günah vergilerini, kaynakların satın alınmasından veya tüketilmesinden elde edilen devlet geliri olarak tanımlayan Lorenzi (2004:60) günah vergilerinin ve günah vergilerinin üzerinden alındığı mal ve hizmetlerin taşıdığı özellikleri şu şekilde sıralamıştır;

- Tüketiminde talep esnek değildir. Başka bir deyimle, davranıştaki küçük bir değişiklik önemli miktarda vergi geliri otaya çıkaracak, ancak, davranışı ortadan kaldırmayacaktır.
- Davranış, bağımlılık yapıcıdır.
- Davranış, kendine veya bireye zarar verici olabilir.
- Günahkâr davranışlar, kötü sağlık veya obezite gibi ani veya uzun vadeli kişisel olumsuz sonuçlara yol açar.
- Davranış olumsuz dışsallık ortaya çıkarak diğer insanlara zarar verir.
- Bu tür davranışlar toplumsal olarak istenmeyen davranışlardır.
- Ürün veya hizmetin tüketimi endişe uyandırmakta veya genel olarak sosyal açıdan arzu edilen davranışlara aykırı olup sosyal refah açısından işlevsizdir.
- Günah vergileri cezalandırıcı olmakla birlikte, zorunlu olarak yasaklayıcı değildir.

Günah vergilerinin tabanı ve oranları belirlenirken çeşitli aktörler rol oynamaktadır. Bu aktörlerin her birisi kendi çıkarlarını gözeterek hareket etmekte, bu durum ise çıkar çatışmalarına yol açmaktadır. Günah vergilerinin aktörleri başlıca dört grupta ele alınıp incelenmiştir. Bu aktörler şunlardır (Johnson ve Meier, 1990: 578-582):

Dini Gruplar: Bireyin sigara, içki ve kumar gibi yasal zararlı malların kullanımına ilişkin tutumunu birçok faktör etkiler, ancak din muhtemelen en önemlisidir. Alkole, tütün kullanımına ve kumara yönelik tutumlar dini öğretilere göre şekillenmekte; kimi anlayışa göre bu alışkanlıklar sert bir şekilde eleştirilmekte kimi anlayışlarda ise hoşgörüyle karşılanmaktadır. Bu durumda dinin günah saymadığı veya hoşgörüyle yaklaştığı zararlı ürünler daha düşük günah vergileriyle vergilendirilirken, aksi durumda yüksek vergi oranları tercih edilmelidir.

Endüstri: Üreticiler minimum maliyetle maksimum kar beklentisi içerisindeyler. Sigara, alkol gibi ürünlere getirilecek bir vergi, ürünün fiyatını yükseltecek ve talebi düşürecektir. Özellikle belli ürünlere dayalı endüstrilerde günah vergileri düşük olmalıdır.

Bireyler: Bazı vergiler diğer vergilere nazaran daha az belirgindir. Mali yanılısama olarak anılan bu durumda bireyler almış oldukları ürünün fiyatına eklenen verginin farkına varmazlar. Bu yüzden ortalama bir vatandaş muhtemelen günah vergisi oranlarıyla ilgilenmez.

Karar Alıcılar: Seçilmiş yetkililer yeniden seçilmek istedikleri için seçmenlerinin taleplerini karşılamaya çalışırlar. Bu nedenle her ne kadar daha geniş bir tabana sahip oldukları için satış, gelir ve emlak vergileri günah vergilerinden daha fazla gelir sağlasa da günah vergileri, özellikle diğer büyük vergilerle karşılaştırıldığında daha az görünür olduğundan, artan günah vergilerinin seçmenleri kışkırtma olasılığı daha düşüktür.

Günah vergilerinin özelliklerine bakıldığında; negatif dışsallığı olan, tüketilmesi durumunda birey ve toplum sağlığına zararlı olan malların tüketiminin engellenmesi, en azından azaltılması amacıyla başvurulmuş, devletin bir baba edasıyla vatandaşların refahını gözeterek gelir elde etme amacı yanı sıra verginin sosyal yönünün de ön plana çıktığı bir tür tüketim vergisidir. Kişiler bağımlılık yapan malları tüketmeleri sonucu kısa süreli bir haz elde etmekte, bu haz uzun vadede ciddi sağlık sorunları ve maddi kayıplara neden olmaktadır. Bu noktada paternalist eda ile devletler vatandaşların kısa süreli hazlarından ziyade uzun vadede sağlığını düşünüp maddi kayıpların önüne geçmeyi arzulamaktadır. Bu doğrultuda başvurulmuş vergiler dolaylı bir şekilde alındığından kişiler vergilere daha az tepki göstermektedir.

2.4. Günah Vergilerinin Amacı

Tüketimin tarihi, ilk insandan günümüze değin uzanmaktadır. Yıllar içerisinde de tüketim kavramı çok farklı şekillere bürünmüş ve tüketim evvelce hayatın devamı için bir eylemken, günümüzde, hayatın bir parçası haline gelmiştir. İnsanlar geçmişte ihtiyaç duydukları mal ve hizmetleri tüketirken zamanla tüketmenin bizzatı kendisi ihtiyaç haline dönüşmüş, yaşamak için tüketmek yerine tüketmek için yaşamak anlayışı hâkim olmaya başlamıştır (Samırkaş Komşu ve Akboz, 2019:15). Bu tüketim gerçekleşirken de geleneksel iktisadi düşünce bireyin “homo economicus” olduğu üzerine durur. Öyle ki, zevkin maksimum zahmetin ise minimum olduğu, en yüksek fayda/kar ve en düşük zarar olarak maddesel tatmin arzu eden “homo economicus” (Madi, 2015:146); kendi çıkarları doğrultusunda düşünen bireycilik anlayışına sahip, en iyi sonucu elde etmeye çalışan davranışı optimize etme arzusu taşıyan, mevcut bilgiyi doğru bir şekilde işleyen, tam rasyonellik ve tercihlerin dışsal olduğu evrensel özellikler taşıyor (Urbina ve Ruiz-Villaverde, 2019:65-67). Fakat bireyler tüketimi esnasında her zaman kendisi için en iyi olanı seçemeyebilir.

İktisadi analizin temel varsayımlarından birisi de rasyonel davranıştır. Fakat bazı tüketicilerin davranışları gözlemlendiğinde rasyonel davranışlar sergilemekten uzak bir tutum sergiledikleri görülmektedir. Rasyonel olması beklenen bireylerin beklenenden farklı ve

rasyonel olmayan davranışlarının, bireyin değerlendirme hatalarından kaynaklandığı öne sürülmektedir. Bu hataya neden olan etken ise bireyin salt sınırlı ölçüde rasyonel davranmasına cevaz veren zihni yapısıdır (Davut, 1997:169).

Sağlığı göz ardı ederek rasyonel davranmayan bireylerin miyop davranışları olduğunu belirten Cheng ve Chu (2017:2) miyop davranışları yanlış tüketim planlarına sağdık kalanlar olarak tanımlayarak, bu tür davranışlarda bulunan bireylere optimal politika bileşimi tasarruflara sübvansiyonlar ve günah vergileri getirilmesini önerir. Böylece günah vergileri vasıtasıyla yanlış tüketim planlarına sahip bireylerin tüketiminin önüne geçerek, miyop derecesinin azaltılması ve sağlık yatırımlarının artması amaçlanmaktadır. Günah vergileri, tüketimin anlık ve gelecekte maliyetini artırır ve aşırı tüketimi azaltır (Schmacker ve Smed, 2020:3).

Negatif dışsallığı olan, birey ve toplum sağlığına zararlı malların tüketimi paternalist devlet anlayışını kabul eden devletlerce birey ve kamu sağlığını korumak adına birtakım tedbirlerle engellenmek istenmektedir. Alkol ve sigara gibi erdemsiz malların tüketimini kısmak amacıyla yüksek vergiler alınmakta, bu vergiler verginin mali amacına uygun olarak devlet tarafından kamu harcamalarının finansmanında kaynak olarak kullanılmaktadır. Bu tür vergilere istikrarı, gelir dağılımında adaleti ve kaynak dağılımında etkinliği sağlamak amacıyla başvurma yanısıra toplum sağlığını koruyarak toplumsal refahı artırmak güdüsüyle de başvurulmaktadır (Buyrukoğlu ve Çetintaş, 2023:80).

Günah mallarının yoksullar tarafından daha sık kullanıldığını belirten Allcott vd. (2019:1559) düzeltici bir verginin zenginlere göre yoksullara daha fazla fayda sağlayacağını ileri sürmektedir.

Devlet kavramı, toplumsal hayata geçişle birlikte daha da önemli bir hal almıştır. Güvenlik, adalet, diplomasi gibi toplumsal ihtiyaçların doğuşu devletin ortaya çıkmasına neden olmuştur. Devletlerin kurulması ile beraber kamu harcamaları ve bu harcamaların finansmanı gündeme gelmiş, devlet-maliye ilişkisi ortaya çıkmıştır. Bu andan sonra vergiler kamu finansmanının önemli bir aracı olmuştur (Köktaş ve Gölçek, 2016:387). Anlatılan bu durum verginin mali amacını yansıtmaktadır. Devletler verginin mali amacı yanında sosyal amacını da gözeterek vergilere başvururlar. Günah vergilerine başvurulmasıyla birlikte hem kamu harcamalarının finansmanı sağlanmış olacak hem de birey ve toplum sağlığına zararlı malların tüketimi engellenecektir.

Yüctürk (2015, 15-19), tüketilmesi kanunlara aykırı olmamanın yanı sıra yaygın olarak da tüketilen, fakat toplum tarafından uygun görülmeyen erdemsiz mallar üzerinden alınan; bireyleri tüketimden vazgeçirerek tüketimi azaltarak olumsuz dışsallığı da azaltmak amacıyla başvuru günah vergileri ile birey ve toplum sağlığına zararlı mal ve hizmetlerin yaygın kullanımı engellenerek toplum tarafından yaygınlaşmasının önüne geçmenin amaçlandığını ifade eder. Ona göre, bağımlılığa neden olan zararlı malların tamamen yasaklanması demokratik bir devletin başvuracağı bir eylem olmayıp, ayrıca tamamen yasaklama, zararlı malların ticaretinin yasadışı yapılmasına neden olabilir. Öte yandan bu tür malların üretimi ve kullanımı tamamen kontrol dışı bırakılırsa bu sefer de birey ve toplum sağlığının bozulup suç oranlarının artması durumuyla karşılaşılabilir. Bu nedenle bağımlılık yapan zararlı ürünlerle mücadele etmek için dünyada en etkin yöntem bu tür mallar üzerinden alınan vergileri artırarak fiyatlarını artırıp tüketimden caydırmak ve henüz bu tür zararlı alışkanlıklar edinmemiş bireylerin böylesi alışkanlıklar edinmesinin önüne geçmektir.

2.5. Günah Vergilerinin Tarihsel Gelişimi

Gelir elde etme amacı dışında kişilere ve topluma olumsuz etkileri olan mal ve hizmetlerin kullanımının engellenmesi veya azaltılması maksadıyla başvurulmuş günah vergileri çok eski tarihlere dayanmaktadır. Tarihsel olarak günah vergileri, tarihin farklı dönemlerinde farklı ülkelerde karşımıza çıkmakta ve günah vergilerine ülkelerin çeşitli dinamiklerine göre farklı şekillerde başvurulmaktadır. Birey ve toplum sağlığına zararı olan ve negatif dışsallığı da bulunan mallardan vergi alınması fikri neredeyse insanlık tarihi kadar eskidir.

Günümüzden yaklaşık 4000 yıl önce Çin’de toplumu sarhoşluktan korumak için bazı kanunların uygulamaya konulması ve çeşitli düzenlemelerin yapılmış olması; bunun ötesinde pirinç şarabının mucidinin cezalandırılması günah vergilerinin ilk örnekleri olarak kabul edilmektedir. Daha sonra çeşitli antik medeniyetlerde benzeri uygulamalara başvurularak alkol tüketimini azaltmak veya kontrol altına almak adına çeşitli düzenlemeler yapılmıştır (Ayrangöl ve Yelman, 2017:277).

Kötü alışkanlıkları veya diğer istenmeyen faaliyetleri vergilendirmeye yönelik çabalar, Püritenlerin Amerikan sömürge dönemlerinde israfı engelleme çabalarına atfedilmiştir, fakat günah vergileri Püritenlerden önceye dayanmaktadır. Öyle ki, papaların dini projeler için fon toplamak amacıyla fahişelerden vergi aldığı bildirilmektedir. Örneğin Papa X. Leo, çıkarlarını finanse etmek için binlerce kayıtlı fahişeden vergi almıştır. Papa II. Clement, fuhuş yapmaktan suçlu olan her kişiyi, ister ölümden ister hayattayken mülklerini elden çıkarırken yarısını bir manastıra devretmeye zorladı. Bu tür vergiler 16.yüzyılın ortalarına kadar devam etti. On ikinci yüzyılda, evlenmeden önce karısını reddeden nişanlı bir koca, bu tür davranıştan dolayı para cezasına çarptırılılabiliyordu (Lorenzi, 2004:60).

ABD’de ise günah vergisi yalnızca devletin gelirini artırmak için değil, aynı zamanda zararlı tüketim mallarının tüketimini de azaltmak için 1791 yılında, Alexander Hamilton tarafından Pensilvanya eyaletinde konulmuştur (Talbot ve Pienaar, 2012:1281).

Hollanda’da 16. ve 17. yüzyıllarda bira, şeker, tuz ve alkollü içecekler üzerinden alınan özel tüketim vergileri diğer Avrupa ülkelerine de Hollanda’dan yayılmıştır. Hollanda’nın bu tür ürünler üzerine koyduğu özel tüketim vergilerini takip eden Almanya da başarılı sonuçlar elde edince İngiltere de bu tür vergileri İngiliz kolonilerinde uygulamaya başlamıştır. İngiltere’de ilk ÖTV, 1643 yılında parlamentoda kabul edilmesinin ardından yürürlüğe girmiştir. Bahse konu ilk özel tüketim vergilerine ordunun maddi ihtiyaçlarının temini için başvurulmuştur (Aktuğ ve Polat, 2016: 177).

Barış zamanındaki mali açıklar da günah vergilerini tetiklemektedir. Her ne kadar sonrasında viski isyanı çıkmış olsa da 1791’de George Washington, yeni başlayan ABD hükümetinin borç sorununu çözmenin bir yolu olarak viskiye vergi getirmiştir. İki yüzyıl sonra Britanya’nın muhafazakâr hükümeti, boşa harcadığı milyarların bir kısmını telafi etmek için sigaraya vergi artırımı uygulamıştır. Birinci Dünya Savaşı’ndan önce hem Britanya’da hem de ABD’de tüm hükümet gelirlerinin üçte birinden fazlası alkol ve tütüne ödenen vergilerden geliyordu. 2008 yılında Birleşik Krallık’ta, İşçi Partisi Şansölyesi Alistair Darling’in üstesinden gelmesi gereken bir kredi krizi olduğunda, ilk artan vergiler tütün, alkol ve benzin vergileri oldu (Snowdon, 2012: 10).

Son zamanlarda ise günah vergileri daha geniş bir şekilde yorumlanarak sadece alkol ve tütün ürünleri gibi ürünlerden değil aynı zamanda müstehcen içerikli video, fast food ürünleri,

fosil yakıt tüketimi, obeziteye neden olan ürünlerin tüketimini de kapsayacak şekilde alınmaya başlamıştır.

Dünyanın hemen hemen her ülkesinde alkol ve sigara dışında birey ve toplum sağlığına zararlı ürünlerden vergi alınmaktadır. Örneğin 2011 yılında Danimarka’da doymuş yağ üzerinden vergi alınırken, yine 2011 yılında Macaristan, bünyesinde sağlıksız unsurlar barındıran gıda ürünlerinden “halk sağlığı ürün vergisi” almaya başlamıştır. Fransa’da şeker ilave edilmiş ve suni tatlandırıcılara sahip içeceklerin vergilendirilmesi gündemdeyken 2014 yılında Meksika’da obezite sorununun çözümüne yönelik vergi uygulamalarına başlanılmıştır (Gergerlioğlu, 2016, 154-156).

Ülkelerin birbirinden farklı demografik yapıları, toplumsal farklılıklar ve geçmiş tarihlerinden günümüze değin bir birikimin sonucu olarak oluşturdukları kültürleri aynı vergi sistemini kullanmalarına müsaade etmemektedir. Buna karşın globalleşen dünyada uluslararası ticaretin ülkeden ülkeye farklılıklar arz etmemesi adına birtakım düzenlemeler de yapılmıştır. Avrupa kıtasında dağınık bir şekilde yer alan devletlerin birleşmesi sonucunda oluşan Avrupa Birliği’ne üye ülkelerin anılan farklılıkları vergi oranları ve vergi sistemlerinde de benzerlik göstermesinin önüne geçmiştir. Bu nedenle Avrupa Birliği ilk olarak vergilerde uyumlaştırma adına Roma Anlaşmasını yapmıştır (Çiçek ve Uğur, 2019:79). Bu uyumlaştırma çabaları özellikle dolaylı vergiler üzerinde yoğunlaştırılmış, bir çeşit dolaylı vergi olan özel tüketim vergisi ve katma değer vergisine ilişkin ikincil mevzuat Avrupa Birliği müktesebatına dahil edilmiştir. Bir dizi yönerge ile de özel tüketim vergilerinin; alkol ve alkollü içecekler, tütün mamulleri ve enerji ürünlerine uygulanacağı kabul edilmiştir (Yıldırım, 2015:231).

Osmanlı’da gayrimüslim vatandaşlardan alınan ve 16. yüzyılda zecriye, reftiye ve idhatiye gibi isimlerle de anılan “Şıra Resmi vergisi” alınması Türk Vergi Sistemi içerisinde bugünkü anlamda ilk günah vergileri uygulaması olarak karşımıza çıkmaktadır. 1859 yılında Rüsum-u Müçtemiz adıyla yapılan yasal düzenlemeyle günah vergileri tek çatı altında toplanıp birleştirilmiş, akabinde “Müskirat Resmi” adı verilmiştir. Yapılan bu düzenlemeler ile alkollü içki satan kişilerden vergi alınmıştır. 1863 yılında Tönbeki Beyiyesi Kanunu ile tütün mamullerinin satılmasından vergi alınmaya başlanmıştır (Ayrangöl ve Yelman 2017:279).

Türkiye’de ise negatif dışsallığı olan, birey ve toplum sağlığına zararlı ürünlerin tüketiminin kısılmasına yönelik en uygun ve etkin verginin ÖTV olduğu görülmektedir. Genel tüketim vergilerine nispeten daha sınırlı olması sebebiyle özel sıfatı verilen ÖTV Kanun Tasarısı 06.06.2002 tarihinde kanunlaşp 01.08.2002 tarihinde yürürlüğe girerek, mevzuatta yer alan 16 adet vergi, fon, harç gibi mali yükümlülükleri kaldırıp tek çatı altında toplamıştır (Taylar, 2012: 436-440).

Özellikle son yıllarda hem Türkiye’de hem de dünyada kişilerin ve nihayetinde toplumun sağlığını tehlikeye atan başta sigara, alkol, obeziteye neden olan gıdalar gibi ürünlerin kullanımı artmakta; bu artış sadece sağlık sorunlarına yol açmayıp aynı zamanda maddi sorunları da beraberinde getirmektedir. Ülkeler ise bu tür ürünlerin kullanımının önüne geçebilmek adına yasal prosedürler devreye koyabildikleri gibi mali araçlara da başvurabilmektedir. Bu mali araçların başında ise vergiler gelmektedir. Toplumun günah olarak kabul ettiği zararlı mal ve eylemler üzerinden alınan vergiler artırılarak bireylerin bu tür mallara erişiminin sınırlandırılması arzulanmaktadır. Bu minvalde tarih boyunca devletler farklı isimlerde vergiler alarak negatif dışsallığı olan ve uzun vadede ciddi sorunlara yol açabilecek ürünlerin kullanımını engelleyerek henüz bu tür ürünleri kullanmamış bireylerin alışkanlık kazanmalarının önüne geçmeyi arzulamaktadırlar.

2.6. Günah Vergilerine Taraf ve Karşı İddialar

Dünya’da çeşitli isimlerle anılan ve farklı yöntemlerle uygulanan günah vergilerine başvurulup başvurulmaması gerektiği konusunda özellikle sonuçları itibariyle fikir birliği sağlanamamış; farklı kişiler farklı çalışmalarıyla günah vergilerini destekler veya aleyhte fikirler öne sürmüşlerdir.

Lorenzi (2004:61-64) her şeyden evvel günah vergileri teriminin yanlışlığı üzerinde durmuş, günah vergisi teriminin kullanılmasını bir talihsizlik olarak belirtmiştir. Dini günahlardan kaçınılması veya ortadan kaldırılması gerekse de başkalarının yararına vergilendirilmemesi gerektiğini ifade etmiştir. Ona göre günah terimi doğrudan vergilerle ilişkilendirilmemeli; esnek olmayan talep, olumsuz dışsallıklar ve sosyal küçümseme gibi üç özelliğe sahip davranışlar günah terimi kullanılmadan vergilendirmenin öncelikli konuları olmalıdır. “*Bir şeyin daha azını istiyorsanız vergilendirin bir şeyin daha fazlasını istiyorsanız onun üzerindeki vergileri azaltın*” diyen Lorenzi, hükümetlerin istenmeyen davranışların daha fazla vergilendirilmesi lehine sosyal davranışlara veya mallara uygulanan vergilendirmeye olan vurguyu azaltması gerektiğinin; günah vergilerinin ahlaka aykırı olmadığını, ancak, bunların seçici olarak spesifik amaçlara uygulanmasının davranışlar veya mallar, kamu politikasının yanı sıra ahlak sorunlarına da yol açacağı üzerinde durmuş; günahların yasaklanmaması, cezalandırılmaması, bir diğer ifadeyle vergilendirilmemesi gerektiğini belirtmiştir. Zira, eğer bir davranış günahsa, devletin bu faaliyeti bastırmaya değil, ortadan kaldırmaya yönelmesi gerekir. Günah vergileri, hükümetleri ikiye bölme kılıfıdır.

Günah vergileri yoksullar için adil değildir. Yaşam boyu alkol tüketimine ayrılan gelir payı, en yoksul gelir diliminde, en zengin kesime göre yaklaşık %40 daha fazladır (Lyon ve Scwab, 1995:405).

Partyka vd. (2019:573-574)’ne göre günah vergileri en büyük yükü ekonomik durumu düşük olan insanlara yüklese de toplumun sağlık davranışlarını şekillendirmede etkili bir araçtır. Onlara göre günah vergilerinin amaçlanan olumlu etkiye sahip olup-olmayacağı her şeyden önce düzgün yapısına bağlıdır. Günah vergisinin doğru uygulandığı takdirde ölçülebilir faydalar sağlayabilecek bir araç olması için yapılan gözlem ve deneyimlere dayanarak etkili bir kamu sağlık vergisinin oluşturulabilmesi için şu ilkelerin dikkate alınması gerekir;

- Belirli bir bileşene yönelik verginin hedeflenmesi daha iyi bir sağlık sonucunun elde edilmesini sağlar.
- Sağlığın teşviki ve önlenmesine yönelik diğer önlemlerin aynı anda alınması gerekir,
- Sağlıklı ürünlere yönelik sübvansiyonların getirilmesi veya vergilerin azaltılması gerekir.
- Karar vericiler yasama çalışmaları aşamasında yeni verginin önemi konusunda geniş bir bilgilendirme kampanyası yapılmalıdır.
- Elde edilen gelirlerin tamamı sağlık finansmanı yapılmalıdır.

Verimlilik açısından vergi oranlarının, tüm mallar için taleplerde eşit orantılı azalmalar sağlayacak şekilde seçilmesi gerektiğini belirten Alm (1996:119), böylece daha esnek taleplere sahip malların daha düşük oranlarda vergilendirilmesi gerektiğini ifade eder. Tüketicilerin bağımlılıkları dolayısıyla fiyat değişiminden çok etkilenmediği alkol sigara gibi ürünlerden yüksek oranda vergi alınması; talep esnekliği yüksek olan mallardan düşük oranda, talep esnekliği düşük olan mallardan yüksek oranda vergi alınması şeklinde ifade edilen Ramsey Kuralı’na uygun olduğunun bir göstergesidir.

Emniyet kemeri kullanmayan sürücülere ceza verilmesi, ceza yoluyla özgürlüğü kısıtlamaktadır. Zararlı ürünlerin vergilendirilmesi maliyetler yoluyla baskı yapmaktadır. Yanlış bilgiyi yayan kişilerin kendileri de yanlış bilgilendirilmedikçe esasen olumsuz bir sonucu olmayan bir davranışı ahlaki gerekçelerle olumsuz sonuçları varmış gibi ifade etmek aldatma yoluyla özgürlüğü sınırlar. Bu durumda bu yalanı iletmek, rasyonel ikna konusunda yanlış yönlendirilmiş bir çaba teşkil edecektir (Hausman, 2017:4).

Bir gelir artırıcı ve davranışları değiştirmeye yönelik bir mekanizma olarak günah vergileri sıklıkla genişletilir ve günah vergilerinin kamu ahlakı anlayışıyla vurgulanan gönüllü-kasıtlı politikalar olduğu, dolayısıyla bağışlamanın karışık bir biçimi olan bir tür hoşgörü sağladığı makul bir şekilde ileri sürülebilir. Daha da önemlisi, daha geniş bir affetme kavramı hem bireyleri hem de devleti daha çok ilgilendiren biçimlerde şekillendirilebilir. Günah vergileri ile bağışlama ve karşılıklı sorumlulukla şekillenen gelişmiş halk sağlığı yönetimi arasındaki bağlantı, tüketim vergilerinin cezalandırıcı yönünü değiştirebilir ve bu politikaları daha insani ve onarıcı hale getirebilir (Blum, 2012:10).

En yüksek tüketim düzeyine sahip bireylerin verginin düzeltici doğasından en fazla kazancı elde edeceğinden günah vergileri her zaman bu tür bireylere gelmez. Ayrıca günah vergilerinin refah etkileri önemli ölçüde zararlı mallara olan talebin esnekliğine bağlıdır. Bu nedenle, düşük gelirli bireylerin yüksek gelirli bireylere göre daha esnek talebi olduğu ölçüde günah vergileri aslında artan oranlı olmalıdır. Düşük gelirli bireylere en çok zarar veren vergilendirmenin adil olmayan vergiler olmasından da günah vergileri aslında hem adil olabilecek hem de çarpıklıkları azaltabilecek bir vergidir (Kotakorpi, 2008:99).

Günah vergileri, tüm tarihsel ağırlığına rağmen yoksullara karşı adil değildir. Daha iyi vergi muamelesi için kendilerini savunamayan azınlık gruplarına orantısız bir yük bindirilmektedir. Halk sağlığına ve akıllı karar alma mekanizmasına değer verilen bir siyasi ortamda, halkın davranışını etkilemenin vergilerden çok daha iyi yolları vardır. Her ne kadar yeni özel tüketim vergileri, seçmenleri üzmeden bütçeleri dengelemesi gereken yasa koyucular için kolay ve hızlı bir çözüm gibi görünse de bunlar akıllıca değil ve çözdüklerinden daha fazla sorun ortaya çıkarırlar. Günah vergileri, vergi mükellefleri için olduğu kadar hükümet için de sorun oluşturur. Ayrıca, günah vergileri, vergilendirmede eşitlik temel ilkesini ihlal etmektedir (Morse, 2009:220).

Günahların listesi genişledikçe, pek çok ürün ve hizmet, toplumsal açıdan zararlı oldukları için değil, yalnızca beğenilmediği veya sevilmediği için günah olarak damgalanmaktadır. Günah vergilerine başvurulmada siyasi direncin nispeten az olması, onları geliri artırmak için son derecede çekici bir araç haline getirmiştir. Bu durum, kanun koyucuların, toplumsal olarak sevilmeyen herhangi bir faaliyetin vergilendirmesini kolaylaştırmıştır. Fakat, geleneksel olmayan yeni günah vergilerinin çoğunda, geleneksel olarak günah vergilerini desteklemek için öne sürülen halk sağlığı gerekçeleri aynı ağırlıkta uygulanmamaktadır. Bu nedenle hükümetler, toplumsal olarak damgalanmış mal ve hizmetlerin vergilendirilmesinin temsil ettiği ümit verici sonuçlardan kaçınmalı ve sağlıklı mal ve hizmetlere uyarı etiketlerinin zorunlu kılınması gibi halk sağlığını iyileştirmenin alternatiflerini değerlendirmelidir. Eğer hükümetler, geliri artırmak ve günahkâr tüketimi engellemek arasında uygun bir denge kuracaksa, tüketicileri kendileri için daha sağlıklı kararlar almaya ve yalnızca günah vergilerine güvenmemeye teşvik etmeli ve güçlendirmelidir (Liu, 2018:789).

Çoğunlukla, alkol vergisinin daha yoksul hanelere orantısız bir yük getirerek ekonomik eşitsizliği daha da kötüleştirip-kötüleştirmedeğini araştıran Bhattacharya (2020:33), genel

olarak fakir insanların zengin insanlara göre daha az içki tükettiğini, ancak gelirlerinin ve bütçelerinin benzer bir kısmını veya biraz daha fazlasını alkol vergisine ödediklerini belirtmiştir. Ona göre, eğer yoksul haneler fiyata daha duyarlıysa, vergi geliri hükümet tarafından yoksulların yararına olacak şekilde kullanılıyorsa veya yoksullar daha az alkol tüketiminden daha fazla sağlık yararı görüyorsa, alkol vergisindeki artışın potansiyel olarak geriletici etkisi telafi edilebilir. Nihayetinde hükümetin yoksulları endişelendirerek alkol vergilerini artırmaktan kaçınması için çok az nedeni olduğunu ifade eder.

Halk sağlığının ve hükümetin amaçları bir dereceye kadar paternalisttir. Hükümet, kusurlu insan eğilimlerini iyileştirmek, bireyi korurken aynı zamanda ortak iyiyi de eşit derecede korumak için kanun şeklinde kurallar ve yönergeler koyar. Sağlıklı bir toplum ortaya çıkarmak adına ortak çıkarı gözetirken bireye saygı duyarak dengeyi sağlamaya çalışıp orta yolu bulmak için küçük fedakarlıklar yapılmalıdır. Günah vergileri durumunda, sağlıktan ödün veren mal ve davranışların vergilendirilmesi, fakat yasaklanmaması yoluyla bireysel özerkliğe küçük dayatmalar yapılırken, kamu yararı programlarının finansmanı ve belki de bazı bireysel sağlık etkilerinin azaltılması yoluyla halk sağlığında büyük ilerlemeler elde edilebilir. Bununla birlikte günah vergilerinden elde edilen fonların kullanımına ilişkin endişeler ciddiye alınmalıdır. Günah vergilerinden elde edilen gelir dikkatli bir şekilde kullanılmalı, belki de vergilendirilen mal veya davranışla doğrudan ilgili olan yollarla sınırlandırılmalıdır. Elde edilen gelirin vergilendirilen sorunun iyileştirilmesi için akılcıca ve makul bir şekilde kullanılması halinde, günah vergilerinin kamu yararı programlarının finansmanı için etik açıdan sağlam bir yöntem olabilir (Green, 2011:75).

Crain vd. (1977:244-245)'ne göre, vergilendirilen bireyler verginin bir sonucu olarak refahlarının arttığını hissederlerse, kendi davranışına bir kısıtlama getirilmesini arzulayabilir. Bu durumun gerçekleşmesi iki ön koşula bağlıdır. Bunlardan ilki, vergilendirilen malın maliyetinin vergilendirilmeyen malın üretim fonksiyonunda ortaya çıkmasıdır. Örneğin alkolün daha yüksek fiyatı, güvenli sürüş sağlamanın daha az maliyetli olmasını sağlar; benzer şekilde, sigaranın fiyatının yüksek olması, sağlıklı yaşamayı daha az maliyetli hale getirir. Buna göre, vergilendirilen malın tüketiminden kaynaklanan artan maliyetler yalnızca o malın tüketicisi tarafından karşılanır. En basit durumda güvensiz sürüşün tek maliyeti, sürücünün tek bir araba kazası geçirme riskidir. İkinci durumda ise malın tüketiminin diğer bireyler üzerinde dışsallıklar ortaya çıkardığı bir durumu ele alabiliriz. Örneğin, sarhoş bir sürücü yoldaki diğer herkesin kaza yapma olasılığını artırır. Bu minvalde içki içen kişi, sarhoş bir sürücü tarafından ezilme riskini azaltmak amacıyla içkiye özel tüketim vergisi getirilmesini tercih edecektir.

Günah vergileri karaborsayı teşvik ederek, kişilerin aynı fiyattan daha kalitesiz ürünlere yönelmesine neden olmasına karşın; günah vergilerinden elde edilen gelir, birey ve toplum sağlığına zarar veren ve negatif dışsallığa yol açan malların finansmanında kullanılabilir. Örneğin tütün üzerinden alınan vergiler, sigara bırakma merkezlerinin açılıp maliyetlerinin karşılanmasında veya alkol üzerinden alınan vergiler, alkol bağımlılığı ile mücadele için kullanılabilir (Buyrukoğlu vd., 2016:16).

Tütün vergilerinde daha yüksek tütün ürünleri fiyatlarına neden olan önemli artışlar, mevcut tütün kullanıcılarını tütün kullanmayı bırakmaya teşvik etmekte, potansiyel kullanıcıların tütün kullanımına başlamasını engellemekte ve kullanmaya devam edenler arasında tüketimi azaltmakta olup, en büyük etki gençler ve yoksullar üzerindedir. Tütün vergisi artışlarından elde edilen gelirlerin bir kısmı tütün kontrolü, sağlığın teşviki ve geliştirilmesi ve/veya sağlıkla ilgili diğer faaliyet ve programların desteklenmesi için kullanıldığında, sağlık

üzerindeki olumlu etki daha da büyük olur. Tüm tütün ürünlerine eşdeğer vergiler uygulayan nispeten basit bir vergi sisteminin benimsenmesi; tütün ürünlerinin satın alınabilirliğini azaltacak şekilde bu vergilerde tüketici fiyatları ve gelir artışlarını aşan artışlar; vergi artışlarına yanıt olarak tütün kullanıcılarının daha ucuz marka veya ürünlere yönelmesine yönelik teşviklerin en aza indirilmesi ve vergiden kaçınma ve kaçırma fırsatlarının azalması, durumlarının mevcudiyeti, tütün vergilendirmesinde en iyi uygulamaların belirlenmesinde ölçüt kabul edilir (Chaloupka vd., 2012: 179). Johnson ve Meier (1990:593) yapmış oldukları çalışmada alkole uygulanan vergilendirmedeki artışların genel tüketimi azaltmayacağını belirtmişlerdir.

2.7. Günah Vergilerinin Etkinliği

Devletler günah vergilerine başvurarak gelir elde etme dışında verginin mali olmayan olumlu sonuçlarını da arzulamaktadırlar. Günah vergilerinin şiddet olaylarını ve zararlı alışkanlıkların kullanımını azaltmadaki gibi sosyal etkileri literatürde incelenmiştir.

Günümüzde vergiler fiskal ve ekstra-fiskal amaçlar şeklinde iki grupta alınmaktadır. Devletin adalet, savunma, ulaşım gibi klasik görevlerini yerine getirebilmek için yani kamu giderlerinin finansmanı sağlamak amacı, vergilerin fiskal amacını ifade ederken (Akdoğan, 2011:122); verginin gelir dağılımını düzeltme amacı, sosyal adaleti ve gelişmişliği sağlama gibi amaçları verginin ekstra-fiskal amacını yansıtır (Sandalcı ve Sandalcı, 2017:52).

Devletlerin ekonomideki rollerinin değişmeye başlaması, verginin mali amaçları yanında mali olmayan amaçlarını da önemli bir hale getirmiş, mali olmayan amaçlar gelir dağılımını öncüleyen sosyal amaçlarken son zamanlarda çevresel sorunların giderilmesinde de vergi politikalarına başvurulmaktadır (Şaşmaz ve Yayla, 2019:325).

Günah vergilerinin sosyal açıdan etkin olup-olmadığını araştıran birçok araştırmacı, birbirinden oldukça farklı sonuçlara ulaşmışlardır. Zararlı malların fazladan vergilendirilmemesi gerektiğini savunan araştırmacılar, özellikle zarar veren ve zarara uğrayan kişilerin bu durumu kendi aralarında çözebileceklerini, dolayısıyla günah vergilerine başvurarak bu tür malların tüketimini azaltılmaya çalışmanın anlamsız olduğu görüşündedirler. Fakat, böylesi bir durumda özellikle kadın ve çocuklar gibi tarafların eşit olmadığı durumlarda güçsüz tarafın korunması adına üçüncü bir kişi olarak devletin var olması gerekmektedir. Günah vergilerinin gerekliliğini savunan grubun gerekçesi ise kadınlar ve çocuklara yönelik şiddet, saldırı, cinayet, ölümcül trafik kazaları gibi pek çok olumsuz olayın alkollü içecek tüketimiyle ilişkili olmasıdır. Şayet, günah vergileriyle alkollü içecek fiyatları artırılır ve tüketim azaltılırsa alkole ilişkili şiddet olayları azalır (Eroğlu ve Egeli, 2018:78).

Dünyadaki her beş kişiden birinin sigara kullandığı yönündeki araştırmalar her 10 ölümden 1'inin sigara temelli olduğunu göstermekte; 2020 yılı başlarındaki verilere göre toplam ölüm içerisinde sigara kullanımına bağlı gerçekleşen ölümlerin %15'e yükseldiği ve bu oranın 2030 yılına kadar yükseleceği tahmin edilmektedir (Kavaklı Demir ve Çelikay, 2020:55). Kişi ve toplum sağlığına zararlı malların kullanımı çok erken yaşlara kadar düşmüş, son yıllarda dünyada gençler arasında yaygınlaşan alkol, sigara kullanımı Türkiye'de de giderek arttığından söz edilmektedir. Türkiye'de ergenler arasında yapılan çeşitli çalışmalarda sigara içme yaygınlığı %4,1 ile %37,5 arasında değişirken, gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerdeki lise öğrencilerinde bu oranın %7 ile %25 arasında olduğu, alkol içme oranının ise %4 olduğu tespit edilmiştir. (Güler vd., 2009:341). Kayda değer bu oranlar yıllar içerisinde karar alıcıları bir yandan zararlı alışkanlıkların kullanımının yaygınlaşmasının önüne geçmek, öte yandan bu

yaygınlaşmaya paralel yaşanan toplumsal problemlerdeki artışı engellemek adına çeşitli tedbirler almaya itmiştir.

Alkolden alınan optimal vergi düzeyinin alkol tüketen kişilerin yol açtığı dışsal maliyetlere eşit olması gerektiğini belirten Koç ve Koç (2020:224-225), alkol fiyatlarını yükselterek alkol kullanımının azaltılabileceğini ve bu doğrultuda alkol tüketiminin neden olduğu dışsal maliyetleri de azaltacağını ifade ederler. Fakat bu durumun gerçekleşebilmesi için uygulamada olan vergi oranlarının zaten çok yüksek olmaması gerekmekte, şayet oranlar çok yüksekse alkol tüketimin kontrol altına alınmasında diğer yöntemlere ağırlık verilmesi gerekmektedir. Zira, belirli bir seviyeye gelen vergi oranlarının artırılması vergi hasılatını artırmayacak, dolayısıyla vergiden beklenen olumlu mali sonuçlar gerçekleşmeyecektir.

Tütün mamullerinin vergilendirilmesi sonucu elde edilecek gelir tüm dünyada önem taşımakta ve bu tür vergiler negatif dışsallıkların önüne geçilmesine hizmet etmektedir. Talep esnekliği düşük olan sigara gibi bağımlılık yapan mallar söz konusu olduğunda vergi enstrümanları dikkatli seçilip etkin bir vergilendirmeye sigaranın yol açtığı hastalık ve ölümlerde bir azalma söz konusu olacak; devletler sağlık sektörüne daha az bir harcama yaparak kamu gelirlerinde bir artış yaşanacaktır (Uğur ve Kömürcüler, 2015:343).

Beşer ve Aşkan (2019:75), Türkiye özelinde yapmış oldukları araştırmada, sigara üzerindeki ÖTV'nin artırılmasının tüketicilerin yasal sigaradan kaçak sigaraya geçmesine neden olduğunu belirtmiş; devletin sigara kullanımını azaltmak için ayrıca eğitim ve uygulamaya dönük politikalar geliştirip ücretsiz ve kolay erişilen sigara bırakma hattı olması gerektiği ve tütün bağımlılığının tedavisinde hükümet desteğinin artırılmasının önemi üzerinde durmuştur.

Alkol politikasında en önemli husus ne kadar tüketildiği değil, nasıl tüketildiğidir. Aşırı içki içmek sarhoşluğa, kazalara, ekonomik ve sosyal sorunlara ve sağlıkla ilgili olumsuz sonuçlara yol açmaktadır. Kişi aşırı alkol tüketmiyorsa bu tür sorunlarla karşılaşmayacaktır. Alkol vergilerindeki değişikliklerin fiyat ve tüketim üzerinde sınırlı bir etkiye sahip olduğu ve aşırı içicilerin fiyat değişikliklerine en az tepki veren grup olduğu göz önüne alındığında ise, yüksek vergiden, çok fazla alkol tüketmeyen, kazalara sarhoşluğa maruz kalmayan kişiler daha fazla etkilenmekte aşırı tüketen bireyler fiyat değişiminden etkilenmemekte; bu durum da alkole uygulanan günah vergilerinin aşırı kullanan kişilerin kullanım alışkanlıklarını değiştirmemesi ve verginin sosyal amacının başarılı olamadığı anlamına gelmektedir (Thorton, 2003:15-16).

Alkollü içecekler, bağımlılığa neden olması ve tüketiminden kolay vazgeçilememesi sebebiyle bu tür ürünlere konulacak ek vergilerin etkisi, çoğunlukla, toplumdaki dar gelirli gruplarda hissedilecektir. Dar gelir grubunda yer almayan orta ve üst gelir grubundaki bireyler alkollü içecekler için finansman sağlayabilecekken, yoksul bireyler ya başkaca harcama kalemlerinden kısararak bu ürünü kullanmaya devam edecek ya da daha ucuz alternatiflerine yönelecektir. Alternatif ürün tercihleri ile de kaçak veya sahte alkollü ürünlerin tüketiminde artış görülecek, bu kontrolsüz malların tüketimi neticesinde bireyler ciddi sağlık sorunları, hatta can kayıpları ile karşı karşıya kalacaklardır. Bu durumda devletlerin sağlık harcamaları artacak ve bundan dolayı ülke ekonomisine ek bir yük binecektir. Ayrıca sağlık problemleri yaşayan bireyler çalışmayacak duruma geldiklerinde, ülke, nitelikli iş gücünde kayıplar verecek ve ülke ekonomisi olumsuz etkilenecektir. Tüm bu durumlar suç oranlarında artışa sebep olması ihtimali barındırdığından toplumda sosyolojik sıkıntılar da baş gösterecektir. Tüm bu sebeplerle vergi oranlarında meydana gelecek her artış vergi gelirlerini de artırmayacaktır.

Zararlı mallardan alınan vergiler hesaplanırken oluşabilecek olumsuz durumlar değerlendirilmeli; vergi adaleti sağlanarak ödeme gücü ilkesi gözetilip vergi bilinci artırılmaya çalışılmalıdır (Macunoğlu ve Ünür, 2024:164).

Karar alıcılar tarafından güncel ortam vergileri artırmaya müsait olmadığı dönemlerde, dolaylı bir vergi olan ve başvurulduğunda muhatabına hissettirmeden alınan günah vergileri artırılma eğilimine girmektedir. Fakat bu tutum günah vergilerinin artırılmasını savunanların arzu ettikleri amaca ulaşmasını mümkün kılmamakta ve hatta amaç ile sonuç çelişmektedir. Günah vergileri çoğunlukla yolsuzluk ve suça neden olan yeraltı piyasasının oluşmasına yol açmakta, bunun sonucunda da Amerika'da Viski İsyanında olduğu gibi kanunlara saygısızlık artmaktadır. Bu sebeplerle yeni günah vergileri konulmasına ve mevcut günah vergisi oranının artırılmasına karşı koymak gerekir (Turan ve Yurdakul, 2009:10).

Bate vd. (2017:16), yapmış oldukları araştırmada, yasal sigaralara uygulanan vergilerin, yasadışı tütüne ve özellikle de yasal olarak üretilen ve daha sonra verginin ödenmediği pazarlara kaçırılan ürünler olan yasa dışı beyaz tütüne olan talebi artırdığı sonucuna varmışlardır. Bir yandan Dünya Sağlık Örgütü sigaraya karşı çabalarını artırırken, hükümetler de yasal ürünler üzerindeki vergileri artırmamakta ve meşru şirketler de kaçakçılığın sınırlandırılmasına yardımcı olmaktadır. Tüm bunlara rağmen, yasa dışı olarak daha ucuza satılan beyaz tütün, tüketiciler tarafından desteklenmektedir.

Yüksek tütün vergilerinin sadece vergileri ödeyen ekonomik birimler üzerindeki olumsuz etkilerinin yalnızca sigara içenlerin aktardığı geliri ve vazgeçtiği alternatif tüketimi değil, aynı zamanda bu harcamaların özellikle düşük gelirli gruplar arasında aile istikrarı ve aile ve çocuk refahı üstünde de etkisi olduğunu da belirten Zimring ve Nelson (1995:31), yüksek vergilerin politik olarak mümkünse ve önemli sosyal maliyetlere neden olmuyorsa; vergilerin diğer politikalar arasında tercih edilebileceğini ifade eder. Onlara göre vergiler, yasaklama ve damgalamadan daha az kısıtlamaya neden olmalarından eşit etkiye sahip zorlayıcı önlemlere tercih edilmelidir. Hem siyasi hem de aile refahı açısından tütün vergilerinin sınırı yüksekse, düşük esneklik, uygun düzeyde azaltılmış tüketim sağlanana kadar daha yüksek vergilerle telafi edilebilir.

Devletler obezite ile mücadele etmek amacıyla obeziteye neden olan gıdalar üzerine vergiler koyarak halkın tercihlerini bu tür gıdalardan daha sağlıklı gıdalara yöneltmeyi amaçlamaktadır. Fakat obeziteye neden olan gıdalar üzerine konulan vergiler her ne kadar birçok ülke tarafından kamu politikası aracı olarak kullanılsa da bu verginin etkinliği, verimliliği ve başarısı evvela bireylerin vergiye gösterdikleri tepkiye bağlıdır. Her ne kadar amaç halk sağlığını korumak olsa da obeziteye neden olan ürünlerin vergilendirilmesi bireylerin ekonomik güçlerinin azalmasına neden olur. Bireylerin beslenme alışkanlıklarını da kolay değiştiremeyecekleri kabul edildiğinden obeziteye neden olan ürünlerin vergilendirilmesi obezite hastalığını önlemede tek başına başarılı olmayıp, ayrıca diğer etkenler de göz önüne alınmalıdır (Sandalcı ve Tuncer, 2018:761).

Hükümetin beslenmeyi iyileştirmeyi amaçlayan vergilere yaklaşımı şeker, yağ ve tuz gibi sağlıksız beslenme tüketimini azaltmayı amaçlayan Pigou vergisinin uygulanması ve bu tür bir vergiden elde edilen fonların sağlıklı gıdalara sübvansiyon sağlamak için kullanılması şeklinde iki yönlü olmalıdır. Bu yaklaşım, nüfusun herhangi bir kesiminin üzerine yüklenen mali yükü sınırlayacak ve sağlıklı yaşam tarzı alışkanlıklarını teşvik etmeye devam edecektir. Siyasi açıdan bakıldığında ise, sağlıklı ilgili vergi gelirlerinin sağlıklı ilgili projeleri finanse

etmek için tahsis edilmesinin bu tür önlemlere yönelik kamu desteğini arttıracaktır (Kates ve Hayward, 2018:3).

Sağlıksız yaşam tarzlarına ilişkin reformlara belirli türden hükümet müdahaleleri için ne tür gerekçelerin verilmesi gerektiğini açıklığa kavuşturmakla ilgilenen Wikler (1978:332), alınan önlemlerin pek çok kişinin hoşlanmayacağı türden zorlayıcı, manipülatif olduğunda veya yoksulluklara yol açtığında, gereken ahlaki gerekçelendirmenin oldukça karmaşık olduğunu ifade eder.

Farklı ülkelerde kişi ve toplum sağlığına zararlı olarak kabul edilen tütün, alkol veya obeziteye neden olan ürünler üzerinden alınan vergilerle ürünlerin fiyatlarının artırılıp tüketiminin azaltılması amaçlanmaktadır. Fakat yapılan araştırmalar sadece fiyat artışlarının tüketimi kısırarak arzu edilen olumlu sonuçlara ulaşamadığını göstermektedir. Bunun başlıca nedeni olarak bağımlılık yapan ürünlerin talep esnekliğinin düşük olması ve tüketicilerin bu tür ürünlere yapılan fiyat artışlarından çok etkilenmediği görülmektedir. Bağımlı olan tüketiciler bağımlı oldukları ürünlerin fiyatları artınca diğer harcama kalemlerinden kısırarak bağımlısı oldukları ürünü almaya devam etmekte veya daha ucuz muadillerine yönelmektedir. Daha ucuz olan muadilleri resmi makamlarca denetlenmeden ve yasal olmadan satışta olabilen ürünler olabilmekte, bu tür ürünleri kullanan bireylerin ise sağlıkları daha büyük bir tehdit altında kalabilmektedir. Ayrıca sigara, alkol gibi sağlığa zararlı ürünleri kullanan kişilerin çoğunluğunu düşük gelir grupları oluşturmakta; orta ve üst gelir grubundaki kişilerin çoğu ise sürekli tüketim alışkanlıklarına sahip olmamalarından bu tür ürünler üzerinden alınan vergilerin yüklenicisinin çoğunluğunu yoksul insanlar oluşturmakta, bu durum ise gelir adaletini sarsmaktadır. Sağlığa zararlı ürünler üzerinden alınan vergilerin artırılması tek başına arzu edilen olumlu sonuca ulaşmada yeterli olmayıp, bu tür ürünler üzerinden alınan vergilerin yine bu tür ürünlerin kullanımının azaltılması için harcanması gerektiği, kişilerin bilinçlendirilmesi adına çeşitli çalışmalar yapılması ve günah vergilerinin diğer politikalarla desteklenmesi gerektiği önerilmektedir.

2.8. Mali Anestezi ve Günah Vergileri

Mali sistem içerisinde kamu gelirleri ve kamu harcamaları bir ülkenin en önemli mali araçlarındandır. Başarılı bir mali sistemin önkoşulu ise vergilerin kamu harcamaları ile uyum içerisinde olmasının yanında mükelleflerin de mali sistemi nasıl değerlendirdiği ile ilişkilidir. Zira vergiler bireyin alım güçlerini doğrudan etkileyip tüketimi olumsuz yönde etkilemektedir.

Muhatapların farkına varmadan mali yükümlülükleri yerine getirmesi anlamına gelen mali anestezi, özellikle dolaylı vergilerin fiyatı içerisine gizlenmiş olmaları nedeniyle vergiyi ödeyecek muhatap tarafından açıkça hissedilmemesi, mali anestezinin en iyi örneğini oluştur (Akdoğan, 2011: 186). Fiyata gizlenmiş olan dolaylı vergiler mükelleflerce çoğu zaman ödemiş oldukları verginin farkına varmamalarına neden olduğundan dolaylı vergiler psikolojik açıdan dolaysız vergilere nispeten daha az tepkiyle karşılanır (Göde, 2022:15). Fiyatın içine gizlenmiş dolaylı vergileri hissetmeden ödeyen bireyler vergi baskısını yeteri kadar hissetmemekte, ne kadar vergi ödediklerinin farkında olmadıklarından vergi yüklerini doğru hesaplayamamakta ve vergilere karşı herhangi bir aktif veya pasif tepki göstermemektedirler (Sandalcı ve Sandalcı, 2021:111).

Kişi ve toplum sağlığına zararlı mal ve hizmetler aynı zamanda genellikle bağımlılık yapıcı bir özellik taşırlar. Bu nedenle bu tür malları kullanan bireylerin talep esnekliği düşük olduğundan, tükettikleri bu mallara vergi artışı uygulanarak fiyatlarının yükselmesi mali

anestezi etkisi ile tüketici tarafından hissedilmeyecektir. Bu artışları karşılar eşdeğer veya daha yüksek bir oranda geliri artmayan tüketiciler, bağımlı oldukları malları tüketmekten vazgeçmeyip diğer mal ve hizmetlerden daha az tüketmeye başlayacaklardır. Bu durum vergilerin daha yüksek ve yıldırıcı bir noktaya gelene kadar devam edecek, sonrasında ise tüketiciler bağımlılık yapan malları kayıt dışı alanlardan temin etme yolunu tercih etmeye başlayacaklardır (Yüçetürk, 2015:120).

Dolaylı vergiler vatandaşların harcamalarından küçük miktarlarda ve parça parça alındığından vergiyi ne şekilde ödediklerini hissetmemelerine neden olmaktadır. Mali anestezi etkisine sahip dolaylı vergiler vatandaşların ne ölçüde kamu hizmetlerinin finansmanına katılarak katkıda bulunduğunu gizlemekte, mükelleflerin hesap sorma, yöneticilerin hesap verme sorumluluğunu olumsuz etkilemektedir (Tabar ve Karaş, 2023:261). Buna karşın bir çeşit dolaylı vergi olan özel tüketim vergileri, mali anestezi etkisine sahip, toplanması kolay vergiler olduğu için idare açısından her zaman cazip vergiler olmuştur (Özkanca Andıç, 2023:34).

Mükelleflerin mali gücünü dikkate almayan dolaylı vergiler, vergilemede adalet ilkesini zedeleyip dikey eşitliğin sağlanmasını güçlendirmektedir. Bu sebeple vergi sistemi içerisinde dolaylı ve dolaysız vergiler dengeli olmalıdır. Mali anestezi etkisinin azaltılması için sadece dolaylı ve dolaysız vergilerin paylarının dengeli olması tek başına yeterli değildir. Buna ilave olarak mükellefler almış oldukları mal veya hizmetin fatura gibi belgelerini dikkatlice incelemeli, dolaysız vergiler içindeki beyan ve tevkifat usulü yöntemlerinin de dengeli olması gerekmektedir (Çam ve Beydemir, 2021:123).

2.9. Günah Vergilerinin Kapsamı

Günah vergileri, mal ve hizmetlerin fiyatı içerisinde yer alan, mali anestezi özelliği taşıyan dolaylı bir tüketim vergisidir. Bu sebeple günah vergileri daha ziyade Katma Değer Vergisi (KDV) ve ÖTV gibi dolaylı bir şekilde mali anesteziye uygun tüketim vergilerini kapsamaktadır. Dolaylı bir vergi olan tüketim vergilerinin konusu gelirin harcanması olup gayrişahsi bir niteliğe sahiptir (Torun,2021:384). Dolaylı nitelikte olan tüketim üzerindeki vergilerin yansıtılması ve tahsili, kolay, mükellef psikolojisine uygun, tahsil zamanı ve yeri önceden belli olmayan mali anestezi özellikleri taşıyan vergilerdir (Ay ve Talaşlı, 2008:151). Vergi gelirlerinin kabaca üçte birini oluştururken tüketim vergileri, Ekonomik İş birliği ve Kalkınma Örgütü (OECD) ülkeleri genelinde en önemli vergi geliri kaynağını temsil etmektedir (Jacob vd., 2018:1).

Tüketim vergileri, bütün mal ve hizmetlerden alınan ile KDV benzeri genel tüketim vergileri ve belirlenmiş bazı mallar üzerinden alınan ÖTV'lerinden oluşur (Karakoç, 2003:109). ÖTV; petrol ve doğalgaz ürünlerini, motorlu taşıtları, alkollü içkileri tütün mamullerini, kolalı gazozları ve dayanıklı tüketim ve diğer malları içerir (Akar, 2013:32).

Seçilmiş bir takım mal ve hizmet gruplarını konu almasından dolayı bazı kaynaklarda selektif tüketim vergileri olarak da isimlendirilen özel tüketim vergileri (Akkaya ve Aktuğ, 2021:5), belirli malları tüketenlerin ödedikleri dolaylı bir vergi türüdür (Ulusoy, 2020:272).

Gider vergilerinin olumsuz yanlarını ortadan kaldırarak olumlu yönlerini bir araya getiren KDV, her ne kadar 1919 ve 1920'lerde çeşitli makalelere konu olmuş olsa da uygulamaya geçişi 20. yüzyılın ikinci yarısını bulmuştur (Öncel, 1973:289). KDV, Avrupa Birliği (AB) ve OECD üyesi ülkelerde yoğun bir şekilde başvurulan bir gelir kaynağıdır. Üretimin her aşamasında ortaya çıkarılan katma değerden alındığından verginin ödenmesi,

üretim sürecindeki her mükellef tarafından sağlanabilir (Arısoy ve Ünlükaplan, 2011:95). KDV, tüm mal ve hizmetlerin verginin konusu olduğu, üretimden tüketime kadar tüm iktisadi aşamaları kapsayan ve iktisadi aşamaların her birinde ortaya çıkan değerın matrah olarak kabul edildiğı vergidir (Gerger ve Gerçek, 2016:62).

İthal malın talebini etkilemekte önemli bir araç olarak kullanılan ÖTV, ithal malın üzerinden alındığı için cari açıkla mücadele etmek için de başvurulmuş bir araçtır. Öyle ki cari açık artışları ÖTV gelirlerini de artırmaktadır. Zira, cari açığa neden olan kalemlerin çoğu mal ithalatından kaynaklanma ve ÖTV de mal ithalatından alınmaktadır. Dolayısıyla ithalatı ortaya çıkan artış ÖTV gelirlerini de pozitif olarak etkilemektedir (Uğur vd., 2012:4588).

Özel tüketim vergileri, özellikle gelişmiş ekonomilerde, piyasa ve bireysel başarısızlıkların düzeltilmesi için uygun araçlar olarak ön plana çıkmıştır. Bu ekonomilerde, üretim ve tüketimin sosyal veya dış maliyetini açıklayan özel tüketim vergileri yoluyla üreticiler ve tüketiciler, ürettikleri veya satın aldıkları ürün veya hizmetin gerçek fiyatıyla karşı karşıya kalırlar. Aksine, daha fazla vergi gelirine ihtiyaç duyan gelişmekte olan ülkelerde özel tüketim vergileri, tahsil edilmesi nispeten kolay olan hükümet finansmanı kaynakları olarak görülme eğilimindedir (Cnossen, 2022:161).

2.10. Sağlık Harcamaları ve Günah Vergileri

Ülkelerin gelişmişlik düzeylerini, kalkınma ve gelişme yönünde yapılan çalışmaların etkinliğini gösteren sağlık kavramı, ülkeler arası karşılaştırmalarda kullanılan önemli bir göstergedir (Şen ve Bingöl, 2018:90). Sağlığın korunması ve geliştirilmesi için yapılan sağlık harcamalarının artması, kişinin yaşam süresi ve kalitesini olumlu yönde etkilediğı gibi sağlık sektörüne yapılan makine, teçhizat gibi fiziki yatırımlar teknolojik ilerlemeyi de beraberinde getirmekte, bu durum büyümeyi uyarmakta ve büyüme de sağlık harcamalarının tekrar artmasına neden olmaktadır (Akar, 2014:311).

Günümüzde ekonomiler ve teknoloji hızla değişmekte, bu değişime bağlı olarak da devletlerin sağlık sektörüne yapmış oldukları harcamalar büyük yer işgal etmektedir. Sağlık hizmetlerine yapılan harcamaların artış göstermesi, devletlerin sağlık finansmanı için ayırdıkları payları da artırmıştır. Bireylerin sağlık hizmetlerine kolay ulaşabilmesi için yeterli ve kesintisiz kaynak sağlamak, sağlık hizmetlerinin finansmanının temel amacı olup, bu finansmanın yöntemleri, yapılan sağlık harcamalarında en önemli etkidir (Güven vd., 2020:64-67).

Tütün ürünleri, alkol, alkolsüz içecekler, çay, aromalı kahve, meyve suyu ve spor içecekleri gibi şeker ilaveli içecekler olan şekerle tatlandırılmış içeceklerin sağlığa zararlı etkisi bilinmektedir. Öte yandan her ne kadar düşük ve orta gelirli ülkeler ile yüksek gelirli ülkeler arasında, uygulamada ve sonuçlarda farklılıklar olsa da günah vergileri; tüketici davranışları, sağlık sonuçları ve sağlık sistemleri için gelir ortaya çıkarma konularında etkilidir. Günah vergileri uygulanması, tüketim kalıpları ve refah üzerinde önemli bir etkiye sahiptir (Miracolo vd., 2021:791).

Halk sağlığı savunucuları, insanoğlunun başına bela olan, devam eden ve gelişen hastalık tehditleriyle hem öngörülebilir hem de yeni yollarla mücadele etmek için bir dizi strateji tasarlayarak uygulamaktadır. Bu stratejilerden birisi; vergilendirmenin, hem bireyleri sağlıksız davranışlarda bulunmaktan caydıracak hem de üreticileri zararlı mal ve hizmetleri üretmeye ve dağıtmaya devam etmekten caydıracak bir mekanizma olarak kullanılmasıyla

ilgilidir. Günah vergileri olarak adlandırılan vergiler, dramatik bireysel ve kolektif sağlık sonuçları olan alkol ve tütün gibi ürünlerin optimal üretim ve tüketiminden daha azıyla sonuçlanan piyasa başarısızlıklarının ekonomik bir değerlendirmesine dayanmaktadır. Günah vergilerinin olumsuz davranışları engellemek için meşru ilk basamak bir mekanizma temel ilke olduğu ileri sürülmektedir (Blum, 2012:1).

Esnek olmayan günahkâr mallar üzerinden alınan vergiler, devlet gelirlerini artırmak için mükemmel araçlardır. Öyle ki, öngörülen gelir artışındaki küçük bir fark bile, öngörülen ve fiili vergi gelirleri arasında milyarlarca dolarlık farka yol açabilir (Jackson ve Saba, 1997: 761).

Sigara kullanmak, aşırı beslenme ve alkol tüketmek gibi sağlığa zararlı riskli davranışlar birey ve toplum sağlığını tehdit etmektedir. Bu problemin en basit, aynı zamanda en düşük maliyetli çözümü ise; kişilerin sosyokültürel yapısı ve çevresel faktörleri göz önüne alarak bireysel sorumluluk için yaşam tarzını değiştirerek riski en aza indirmektir (Demir Avcı, 2016:259). Sigaraya uygulanan özel tüketim vergisinin faydaları kısmen sigara içme oranlarındaki azalma yoluyla sağlık bakım masraflarını dolaylı olarak azaltma kabiliyetine bağlıdır (Kushi, 2024:2).

Çoğu ülkelerin bütçelerinde üç öncelik vardır: güvenlik, sağlık ve eğitim. Sürdürülebilir finansal kaynakların sağlanması sağlık sisteminin en önemli zorluklarından biridir. Kamu sağlığı hizmetlerine yönelik artan ihtiyaçlar ve finansal ülkelerin kaynaklarının kısıtlı olması nedeniyle bu zorluk daha da artmaktadır. Sağlık sisteminin ayakta kalabilmesi için finansmanının sürdürülmesi gerekmektedir. Zira, sağlık hizmetlerinin sunulması, sağlığın finansman kaynaklarının gerekliliğini vurgulamakla mümkündür. Birçok ülke, günah vergisini sağlık sektörüne yönelik finansman ve kaynak akışını, evrensel sağlık güvencesini ve diğer sağlık önceliklerini artırmaya yönelik bir mekanizma olarak kullanmaktadır. Gelirleri artırmak ve tütün ve alkollü içkilerin tüketimini caydırmak amacıyla tütün ve alkol gibi mallara veya ahlaksızlık olarak görülen ve zararlı veya ahlaka aykırı kabul edilen faaliyet ve hizmetlere uygulanan günah vergileri, belirli hedeflere tahsis edilen vergi gelirinin tamamını veya bir kısmını içerir (Javadinsab vd., 2019:2).

Günah malları sadece bireysel sağlığı değil aynı zamanda kamu fonlarını da etkilemektedir. Aşırı alkol talebi, yaralanmalara ve kronik hastalıklara neden olmakta, hastaneye kaldırılmayı ve acil servislere yapılan ziyaretleri artırarak sonuçta mali yükü artırmaktadır. Böylece bireyler sağlıksız malların olumsuz etkilerini fark etseler bile günah vergileri motive edilebilir (Wang vd., 2020:1).

Düşük gelirli ülkelerde ve orta gelirli ülkelerde yaşayan insanlar, artan tütün, alkol ve şeker tüketimine atfedilebilecek giderek artan bir bulaşıcı olmayan hastalık yüküyle karşı karşıyadır. Bu ürünlere uygulanan vergiler, değişen derecelerde bu ürünlerin tüketiminin ve buna bağlı hastalık yükünün azaltılmasına yardımcı olurken aynı zamanda hükümetlerin gelirini de artırır (Summan vd., 2020:1).

2.11. Literatür İncelemesi

Freeman (2000), alkol üzerinden alınan vergilerin gelir esnekliği ile olan ilişkisini ortaya koymak için 1961-1995 yılları arasında ABD'nin 50 eyaleti ve Columbia Bölgesi'nde alkol tüketimine ilişkin verileri incelemiş ve biraya uygulanan özel tüketim vergilerinin kısa vadede talebi %0.1 azaltırken uzun dönemde %10 azalttığı; mevcut vergilendirme düzeylerinin

alkol tüketimi üzerinde çok az etkisi olduğu ve alkolün konjonktürel bir mal olduğu sonucuna varmıştır.

Mahal (2000), vergi artışları, yasaklar ve satın almada yaş sınırı getirilmesi gibi alternatif politika reçetelerinin alkol tükettiğini bildiren kişilerin sayısı üzerindeki etkisini inceleyerek Hindistan'da alkol üretimi ve tüketimine yönelik uygun politika konusunu ampirik olarak ele almıştır. Alkol tüketimini azaltmak için etkili bir alternatif stratejinin vergi artışları yoluyla alkol fiyatlarının artırılması olduğunu söylemiştir. Eğer alkol vergisinden elde edilen vergi gelirlerinin bir kısmı, okul ve halkın eğitimi için kullanılırsa, alkol tüketimi oranlarının azaltılması açısından, elde edilecek kazanımların daha da büyük olacağı sonucuna varmıştır.

Levy vd. (2000), vergilerin sigara içme oranı ve sigaraya atfedilebilir ölümler üzerindeki etkilerini ortaya koymak için yapmış oldukları çalışmada; sürdürülebilir vergi artışlarının sigara içenlerin sayısını ve erken ölümlerin sayısını önemli ölçüde azaltma potansiyeline sahip olduğunu ve etkilerin zamanla arttığını; vergi artışlarının kısa zamanda sigara içme oranlarını önemli ölçüde etkilediğini, uzun vadede ise etkileri artarak sağlık bakım maliyetlerinde önemli tasarruflar yapılmasını sağlayabileceği sonucuna varmışlardır.

Önder (2002), 1960-2000 yılları arasındaki sigara fiyatlarını esas alan bir araştırma yapmış ve yüksek gelirli hanelerin düşük gelirli hanelere göre sigaraya daha yüksek fiyatlar ödediği, gelir düzeyi arttıkça ödenen vergilerin de arttığı, fakat düşük gelirli hanelerin yüksek gelirli hanelere kıyasla gelirlerinin daha büyük bir kısmını sigaraya harcadıkları sonucuna varmıştır. Çalışmadaki bir diğer sonuç ise sigara üzerinden alınan tüketim vergilerinin önemli bir devlet geliri olduğu ve bu vergilerin tütün kullanımını azaltmak için de kullanılabileceğidir. Öyle ki, vergi artışları sigara içme yaygınlığını ılımlı bir şekilde etkilese de içilen paket sayısında önemli bir etkiye sahip olduğu, hükümetin sigara vergilerini %100 artırarak sigara vergisi gelirini %41 artırabileceği sonucuna ulaşmıştır.

Saygınsoy vd. (2002), Bulgaristan'da sigaraya olan talebi ve sigaraya uygulanan spesifik tüketim vergisi artışının, varsayımsal bir geliri maksimize eden yoksullar üzerindeki etkilerini analiz etmek için 1995 yılı Haziran ayında anket çalışması yapmışlar ve sigaraya uygulanan %72'lik özel tüketim vergisi artışının, eğer vergi artışının tamamı tüketicilere yansıtılırsa, bir sigara paketinin perakende fiyatında %28'lik bir artışa yol açtığı; ayrıca böyle bir vergi artışının, toplam sigara tüketiminde %26,5'lik, toplam sigara harcamalarında ise %5,3'lük bir düşüşe yol açtığı sonucuna ulaşmışlardır. Vergi artışının yoksullar üzerinde olumlu bir etkisi olduğunu, diğer bir deyimle düşük ve alt orta gelir grubu üzerindeki vergi yükünün azaldığını ifade etmişlerdir.

Young ve Kwapisz (2002), alkol üzerinden alınan vergilerin fiyatlar üzerindeki etkisini ortaya koymak için ABD eyaletlerinde 1982 – 1997 dönemleri arasında zaman serisi yöntemini kullanarak yapmış oldukları çalışmada, vergilerdeki bir artışın perakende seviyesine ulaştığında fiyatta daha da büyük bir artışa neden olduğu ve bu artışın perakende fiyatlara 3 ay sonra yansıdığı sonucuna varmışlardır.

Escario ve Molina (2004), tütün vergisinin artırılması ile akciğer kanseri ölümleri ilişkisini gösterge olarak kullanmışlardır. 1983-1993 döneminde 12 AB ülkesinde, tütün tüketimi, ölüm oranı ve tütün vergisinin artırılmasının arasındaki ilişkiyi ortaya koymak için bir nicel araştırma yapmışlardır. Çalışmalarının sonucunda; özel tüketim vergisinin artırılmasının akciğer kanseri ölümlerini azaltmak için yararlı bir araç olduğu, %10'luk bir

artışın akciğer kanseri ölüm oranını ilk yılda %1,21 oranında azaltacağı ve böyle bir azalmanın 1707 ölümü önleyeceğini belirtmişlerdir.

Powell ve Chaloupka (2009), 1990 ile 2008 yılları arasında, vergi veya sübvansiyon gibi mali fiyatlandırma politika araçlarının kullanımının; sağlıksız gıdaların sağlıklı gıdalara kıyasla maliyetlerini değiştirmenin, bireylerin gıda tüketim kalıplarını ve genel beslenme düzenini, önemli ölçüde azaltmaya yetecek kadar değiştirip- değiştirmeyeceğini araştırmışlardır. Her ne kadar mali fiyatlandırma politikalarının etkileri küçük boyutlarda olsa da, yiyecek ve restoran fiyatları (vergiler) ile kilo sonuçları arasında istatistiksel olarak anlamlı ilişkiler bulunduğu; bu ilişkinin düşük sosyo-ekonomik statüdeki nüfus ve orta düzeydeki nüfus için daha büyük olduğu sonucuna varmışlardır.

Wagenaar vd. (2009), içeceklerdeki alkol vergisi veya fiyat düzeyleri ile alkol satışları ya da alkollü içki içtiklerini beyan edenler arasındaki ilişkileri inceleyen 112 adet çalışmanın sistematik bir analizini yapmışlardır. Buna göre, alkol fiyatları ve vergilerinin içki içmeyle ters ilişkili olduğu, vergilemenin diğer önleme politikaları ve programlarıyla karşılaştırıldığında etkilerinin daha büyük olduğu, alkol fiyatlarını artıran kamu politikalarının içki tüketimini azaltmanın etkili bir yolu olduğu sonucuna varmışlardır.

Fletcher vd. (2010), meşrubat vergilerindeki değişikliklerin vücut kitle indeksi, obezite ve aşırı kilo üzerindeki etkisini göstermek için “Davranışsal Risk Faktörü Gözetiminin” 1990-2006 dönemi verilerini kullanarak, ABD’de bir araştırma yapmışlardır. Araştırmaları sonucunda; alkolsüz içecek vergilerinin vücut kitle indeksini etkilediğini, ancak etkinin büyüklüğünün küçük olduğunu; meşrubat vergi oranındaki yüzde birlik bir artışın vücut kitle indeksinde 0,003, obezitede 0,01 ve aşırı kiloda 0,02 puanlık bir azalmaya neden olduğunu belirtmişlerdir.

Uğur vd. (2010), sigara ve alkol üzerinden alınan dolaylı vergilerin tüketim ve sağlık harcamaları üzerindeki etkisini ortaya koymak için regresyon analizi kullanarak yapmış oldukları çalışmalarında; sigara üzerindeki dolaylı vergilerle sigara tüketimi arasında ters yönlü bir ilişki olduğu, Türkiye’de özellikle 1999 yılından sonra tütün tüketiminin azaldığı ve kişi başına sağlık harcamasının devamlı olarak arttığı sonucuna ulaşmışlardır. Beklentinin sonuçla örtüşmemesini; sağlık sektöründeki talep ve maliyetlerin, ülkenin ekonomik büyümesinden daha hızlı artması, iletişim sistemindeki gelişmeyle beraber insanların sağlık hizmetlerinden daha hızlı haberdar olması ve devletin borçlarının fazlalığıyla açıklamışlardır.

Temiz (2010), sigara tüketimi ile Gayri Safi Milli Hasıla (GSMH), nüfus ve sigara fiyatları arasındaki ilişkiyi ortaya koymak için Türkiye’de 1980-2008 yılları arasındaki verileri zaman serisi verileri esas alarak incelenmiş ve sigara fiyatları ile sigara tüketimi arasında negatif bir ilişki olduğu sonucuna varmıştır. Temiz, Türkiye’de sigara tüketiminin azaltılması için sigara fiyatlarının artırılması gerektiğini önermiştir.

Elder vd. (2010), aşırı alkol tüketimini ve buna bağlı zararları azaltmaya yönelik alkol vergisi politikası müdahalelerinin etkinliğini değerlendirmek amacıyla 2005 yılından önce yayınlanan 72 makale veya teknik rapordan oluşan literatürün sistematik bir incelemesini yapmışlar ve neredeyse tüm çalışmaların, alkol vergisi veya fiyatı ile aşırı alkol tüketimi veya alkole bağlı sağlık sonuçları endeksleri arasında ters bir ilişki olduğunu, artan vergilerin aynı zamanda azalan tüketim ve alkole bağlı zararlarla da önemli ölçüde ilişkili olduğu ve alkol tüketim vergilerinin artırılmasının, aşırı alkol tüketimini ve buna bağlı zararları azaltmak için etkili bir strateji olduğu sonucuna varmışlardır.

Son ve Topyan (2011), Amerika Birleşik Devletleri (ABD)'nde 1995 ve 2004 yılları arasında şarap, bira ve alkollü içkiler gibi farklı alkollü içecek türleri üzerindeki devlet tüketim vergilerinin alkole atfedilebilen motorlu taşıt kazaları, intiharlar, cinayetler ve düşmeden kaynaklanan ölümler gibi olaylar üzerindeki etkisini ortaya koymak için panel veri analizini kullanarak yapmış oldukları çalışmada; bira vergilerinin motorlu taşıt kazası ölümleriyle negatif ilişkili olduğu, şarap vergilerinin ise intihar ve düşmelerle negatif ilişkili olduğunu; düşmelere ilişkin alkollü içki vergilerinin pozitif katsayısının alkollü içkiler ve şarap arasında bir ikame etkisine yol açıp alkollü içki vergisindeki artışın, alkollü içki alıcılarının daha fazla şarap satın almasına neden olacağı sonucuna varmışlardır. Ayrıca cinayetler ile alkol üzerindeki devlet tüketim vergileri arasında bir ilişki olmadığı, alkole atfedilebilen yaralanma ve ölümlerin, farklı alkollü içecek türlerine uygulanan tüketim vergilerine farklı tepki verdiği sonucuna ulaşmışlardır.

Briggs vd. (2013), İrlanda'da çocukluk çağı obezitesiyle mücadeleye yönelik bir önlem olarak şekerle tatlandırılmış içeceklere %10 vergi getirilmesi durumunda ne gibi sonuçlarla karşılaşacağını değerlendirmek için şekerle tatlandırılmış içeceklerin fiyat esnekliğinin -0,9 ve tüketicilere vergi yansıma oranının %90 olduğunu varsayarak yapmış oldukları çalışmada; şekerle tatlandırılmış içeceklere %10 vergi getirilmesinin enerji alımında ortalama 2,1 kcal/kişi/günlük bir azalmaya yol açacağı, obez yetişkin nüfusunu, 9.900 yetişkine denk gelen %1,3 oranında azaltacağı sonucuna varmışlardır. Çalışmanın bir diğer sonucuna göre ise obezitede azalma, erkeklerde ve kadınlarda da her gelir grubu için benzerdir. Obezitedeki azalma genç yetişkinlerde, yaşlı yetişkinlere göre daha fazladır (örneğin 18-24 yaş arası yetişkinlerde %2,9, 65 yaş ve üzeri yetişkinlerde ise %0,6). Bu çalışma, İrlanda'da şekerle tatlandırılmış içeceklere konulacak bir verginin obezite üzerinde küçük, ama anlamlı bir etkiye sahip olacağı, böyle bir verginin tüm nüfusu etkilediği düşünülse de, sağlık açısından bakıldığında vergi ağırlıklı olarak şekerle tatlandırılmış içeceklerin ana tüketicileri olan genç yetişkinleri etkileyeceği sonucuna ulaşmıştır.

Manyema vd. (2014), Güney Afrika'da yetişkinler arasında şekerle tatlandırılmış içeceklere uygulanan %20'lik verginin, yetişkinlerde obezite yaygınlığı ve obezite üzerindeki etkisini ortaya koymak için 2012 yılında, Ulusal Sağlık ve Beslenme İnceleme Araştırması'ndan ve daha önceki bir araştırmadan elde edilen verileri kullanarak yapmış oldukları çalışmada; %20'lik bir verginin, enerji alımını günde yaklaşık 36kJ azaltacağı, obezite yaygınlığını, erkeklerde %3,8 ve kadınlarda %2,4 oranında azaltacağı sonucuna varmışlardır.

Torun ve Ekinci (2014), sigara zamları ile sigara ve benzeri nitelikteki ürünlerin tüketimi arasındaki ilişkiyi ortaya koymak için sigara tüketiminin gençler arasında yaygın olmasını göz önüne alıp, 5'li Likert ölçeği şeklinde araştırma uygulaması yapmışlardır. "Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi" öğrencileri içerisinden "tesadüfi olmayan bir yöntemle" "kolayda örneklem" tekniğiyle belirlenen katılımcılara anket uygulamışlardır. Çalışmalarında; sigara kullanan katılımcıların, zam sonrası %2'sinin sigara tüketimini tamamen bıraktığı, %57'sinin sigara kullanımını azaltsalar da kullanmaya devam ettikleri sonucuna ulaşılmıştır. Sigara kullanmaya devam eden katılımcıların daha düşük fiyatlı başka bir marka sigarayı tercih ederek günlük kullandıkları miktarda sigara tüketmeye devam etmeleri ve tüketicilerin yeme, içme, giyim, eğlence ve ulaşım gibi başkaca harcama kalemlerinden kısarak, aynı marka sigarayı, aynı miktarda kullanmaya devam etmeleri şeklinde, alternatif tüketim şekillerini benimsedikleri sonucuna ulaşılmıştır.

Yaraşır Tülümce ve Özpençe (2014), Türkiye’de, Özel Tüketim Vergi (ÖTV) gelirleriyle cari açık arasındaki ilişkiyi ortaya koymak için 2005-2013 zaman aralığında “Granger Nedensellik Testi” uygulayarak bir çalışma yapmışlardır. Çalışmalarında, ÖTV gelirlerinden cari açığa ve cari açıktan ÖTV gelirlerine doğru çift yönlü nedenselliğin var olduğu sonucuna ulaşmışlardır. Cari artıştaki değişiklik ÖTV’de değişikliğe neden olmakta ve bu değişikliğin nedeni ithalat artışı olarak açıklanmaktadır. İthalat artışı ÖTV artışını da beraberinde getirmektedir. ÖTV gelirlerinden cari açığa doğru nedensellik ise ÖTV gelirinin artış nedeniyle ilgili olarak farklı yorumlanmaktadır. Öyle ki, şayet ÖTV gelirindeki artış, talep esnekliği düşük olan mallar üzerine getirilen verginin artırılmasından kaynaklanıyorsa, bu tür mallar genellikle dışa bağımlılığın olduğu mallar olması sebebiyle cari açığı artıracak, öte yandan ÖTV gelirlerindeki artış şayet ithalata konu malların miktarındaki artışından kaynaklanıyorsa, cari açık yine artacaktır. Zira, artan ithalat neticesinde ÖTV geliri artacak, ithalatın artması da cari açığın artmasını beraberinde getirecektir.

Gergerlioğlu (2014), İstanbul’da yaşayan bireylerin tütünli ürünler ve alkollü içecekler üzerinden alınan özel tüketim vergilerini ne ölçüde desteklediklerini veya destekleyip desteklemediklerini, eğitim değişkeni kapsamında anket uygulayarak ortaya koymuştur. İstanbul ilinde 2013 yılı Aralık ayında 1018 kişiyle yüz yüze görüşülerek yapılan anket neticesinde; hem tütünli ürünlerin hem de alkollü içeceklerden alınan vergilerin daha düşük eğitim seviyesinde daha çok desteklendiği sonucuna ulaşmıştır. Alkollü içecek tüketiminin yüksek vergilerle azalacağına ilişkin düşünceyi, en az üniversite mezunları desteklerken, en fazla ilkokul mezunları desteklemiştir.

Ayyıldız ve Demirli (2015), Türkiye’de uygulama ihtimali olan “obezite vergisi” hakkında halkın düşüncelerini ortaya koymak için 2014 yılı Nisan ve Mayıs aylarında 20 farklı il merkezinde yaşayan 1126 bireye “tarama modeliyle anket çalışması” yaparak, bu çalışmaya dayalı istatistiksel analiz gerçekleştirmişlerdir. Buna göre obezite ile mücadelenin devletin temel görevlerinden birisi olduğunu kabul eden katılımcılar, obezitenin önüne geçilebilmesi için devletin vergi dışında başka araçlara başvurması gerektiğini belirtmişlerdir. Vergi yükü fazla olan katılımcılar, obezite vergisinin toplum sağlığı gözetilerek değil de gelir sağlama amacıyla başvurulduğu endişesi taşımaktadır.

Saruç vd. (2015), obezite vergisinin destek seviyesini ölçmek için 447 sağlık çalışanı ile anket çalışması yapmış ve katılımcıların obezite vergilerinin kabul edilebilirliğinin yüksek olduğu sonucuna varmışlardır. Özellikle obezite vergileriyle elde edilecek gelirler yine obeziteyle mücadele için kullanılacağı durumlarda, bu destek daha da artmaktadır. Fastfood, cips ve kolalı içecekler üzerinden obezite vergisi alınmasını destekleyenlerin oranı %70’i geçmektedir.

Gülay ve Özen (2016), 2006-2015 yılları arasında Türkiye’de tütün üzerinden alınan vergiler ile işsizlik oranları arasında uzun dönemli bir ilişkinin var olup-olmadığını ortaya koymak için zaman serisi analiz yöntemleri uygulanarak yapmış oldukları çalışmada; kısa dönemde işsizlikle sigara üzerinden alınan vergiler arasında aksi yönlü bir ilişki tespit etmişler, işsizliğin kısa dönemde vergi gelirlerinde azalmaya neden olduğu, uzun dönemde ise işsizliğin sigara üzerinden alınan vergilerde artışa neden olduğu sonucuna varmışlardır.

Lhachimi vd. (2016), gıdadaki yağ içeriğine ilişkin vergilendirmenin, genel nüfusta, toplam yağ ve doymuş yağ tüketimi, enerji alımı, aşırı kilo, obezite ve diğer olumsuz sağlık sonuçları üzerindeki etkisini ortaya koymak için, Danimarka’da, 2011 ile 2012 yılları arasında yürütülen iki araştırmayı kullanarak, vergi başlamadan önceki durumla, başladıktan sonraki

durumu karşılaştırmışlar ve vergi sonrası tüketilen toplam yağ miktarının, hanedeki kişi başına haftada 41,8 gram azaltılabileceği sonucuna vararak gıdaların yağ içeriğine uygulanan verginin obeziteyi veya aşırı kiloyu nasıl etkilediğine dair herhangi bir kanıt bulamadıklarını belirtmişlerdir.

Nakhimovsky vd. (2016), şekerle tatlandırılmış içecekler üzerinden alınan vergilerin aşırı kilo ve obezite arasındaki ilişkisini ortaya koymak için, 1990-2016 yılları arasında yapılan Brezilya, Ekvador, Hindistan, Meksika, Peru ve Güney Afrika'dan dokuz çalışmayı ele alarak yapmış oldukları çalışmada; şekerle tatlandırılmış içeceklerin fiyatları ile obezite arasında negatif bir ilişkinin olduğu sonucuna varmışlardır.

Akbay ve Kafas (2017), sigara ve maraş otu olarak isimlendirilen dumansız tütünün kullanımında sosyo-ekonomik ve demografik faktörler, yaşam biçimi ve sağlıkla ilgili faktörlerin etkilerini ortaya koymak için 2010 yılında, Kahramanmaraş ili şehir merkezinde ikamet eden ve örneklem yoluyla seçilen 18 yaş üstü 400 tüketiciyle yapmış oldukları anket sonuçlarını incelemişler, gelirleri yüksek olan grupta yer alan bireylerin, düşük ve orta gelir grubundaki kişilere kıyasla daha az sigara kullandıklarını; maraş otu fiyatının kayıt dışı üretilmesinden ve pazarlanmasından kaynaklı çok düşük olması ve bundan dolayı da sigaradan daha ucuz olduğu gerekçesiyle, kayıt dışılığın giderilmesi adına vergilendirilmesi gerektiği sonucuna varmışlardır.

Avcı ve Demirci (2017), yapmış oldukları çalışmada; günah vergilerinin amaçlarından birisini vergi geliri elde etmek, diğerini ise devletin bir baba edasıyla erdemsiz malların tüketimini kısmak olduğunu belirterek; Türkiye'deki alkollü içkiler ve sigara üzerindeki vergi oranlarındaki artışın, günah vergisinin, erdemsiz malların tüketimini kısma amacını yerine getirip getirmediğini araştırmışlardır. Buna göre Türkiye'de 2007-2016 yılları arasında ortalama nüfus artış oranını da dikkate alarak, alkol üzerinden alınan vergi oranları ve iç satış miktarları; sigara üzerinden alınan vergi oranları ve iç satış miktarlarını incelemişlerdir. İncelemenin neticesinde, 2007-2016 yılları arasında alkollü içki üzerindeki vergilerin hem nispi hem de maktu olarak çoğunlukla, sigara üzerine konulan vergilerin ise hem nispi hem de maktu olarak her dönem arttığı; buna karşın alkollü içki tüketiminin azalmayıp günah vergisi işlevini yerine getiremediği, sigara iç satış miktarında ise bir azalış olduğu sonucuna ulaşmışlardır. Bu azalış sadece vergi artışıyla ilişkilendirilmeyip 2009 yılından sonra dumansız hava sahası uygulamasının etkisi olduğu; en nihayetinde günah vergilerinin alkol tüketiminde başarısız olduğu, sigara tüketiminde kısmen başarılı olduğunu belirtmişlerdir.

Wada vd. (2017), alkol vergilerinin istihdam üzerindeki etkisine ilişkin iki varsayımsal alkol vergisi artışının net etkisini değerlendirmek için bölgesel bir makroekonomik simülasyon modeli kullanarak Arkansas, Florida, Massachusetts, New Mexico ve Wisconsin'i kapsayacak şekilde yapmış oldukları çalışmada; alkollü içeceklerde içecek başına % 5'lik bir tüketim vergisi artışının, Arkansas, Florida, Massachusetts, New Mexico ve Wisconsin'da sırasıyla 802, 4.583, 978, 653 ve 1.167 kişilik net istihdam artışıyla sonuçlanacağı, benzer şekilde, yüzde 5'lik bir satış vergisi, bu beş eyalette net istihdamı 789, 4.493, 898, 621 ve 991 iş artıracığı; bir diğer ifadeyle alkol vergilerinin artırılmasının istihdamı olumlu etkileyeceği sonucuna varmışlardır.

Çakmaklı vd. (2018), tütün ürünlerinden alınan dolaylı vergilerin enflasyon üzerindeki etkilerini ortaya koymak için "Vektör Oto Regresyon (VAR)" tekniğini kullanarak bir çalışma yapmışlar ve tütün ürünlerindeki %65.25'lik ÖTV oranının yaklaşık 25 baz puan artırılmasının, enflasyon üzerinde 16 baz puanlık bir artış olacağı, üretici fiyatlarındaki artışın ise enflasyon üzerinde anlamlı bir etkisinin olmadığı sonucuna varmışlardır.

Çetin ve Özkan (2018), alkollü içecekler ve tütün ürünlerinden alınan vergilerin, tüketim üzerindeki etkileri ve vergilendirmenin sosyal amacına ulaşp-ulaşmadığını ortaya çıkarmak amacıyla Türkiye’de 21 şehirde yapmış oldukları saha araştırmasında; birden fazla sonuca ulaşmışlardır. Sonuçlardan ilki; tüketicilerin tütün ürünlerinin tüketimini bırakma etkenleriyle alkollü içecek tüketimini bırakma etkenlerinin benzer olduğu, sigara ve tütün ürünü kullanım miktarı azaldıkça alkollü içeceklerin tüketiminin de azaldığıdır. Çalışmanın ikinci sonucu; ay bazında alkollü içeceklere yapılan ödemenin fazlalığı tüketicilerin kaçak alkollü içecek kullanım tercihini azalttığı, aylık alkollü içeceklere ödenen tutarın düşük olduğu durumlarda ise kaçak alkollü içecek kullanımının arttığı yönündedir. Sigara ve tütün ürünlerindeki vergi yükü ile kaçak sigara veya tütün ürünlerinin kullanımına ilişkin üçüncü sonuca göre ise; vergi yükü arttıkça tüketicilerin kaçak sigara veya tütüne yöneldiği tespit edilmiştir. Tütün ürünleri ve alkollü içecekler üzerinden alınan vergilerin artırılmasının tüketimi azaltmadığı, hatta vergi artışı sonrası az da olsa tüketimin arttığı yönündeki bulgu, çalışmanın dördüncü sonucudur. Türkiye’de özel tüketim vergisinin artırılmasının tek başına tütün ürünleri ve alkollü içeceklerin tüketimini azaltmada yeterli olmayacağından, vergilendirmenin sosyal amacına ulaşmadığı sonucuna ulaşmışlardır.

Sandalcı ve Sandalcı (2018), bir günah vergisi olarak değerlendirilen sigara ve alkollü içkiler üzerinden alınan ÖTV’nin tüketim üzerinde herhangi bir etki gösterip-göstermediğini ortaya koymak için Türkiye’de 2004-2017 yılları arasındaki verileri incelemişler ve ÖTV’nin sigara ve alkollü içkilerin tüketiminde çok sınırlı bir etkisinin olduğu sonucuna varmışlardır. Vergilerin arttığı bazı dönemlerde azalan tüketim, birkaç yıl sonra eski seviyesine dönmüş, hatta eski seviyesinin üstüne çıkmıştır. Çalışmada elde edilen bir diğer sonuç ise; sigara ve alkollü içkiler üzerinden alınan vergilerin diğer kamu politikaları ile birlikte uygulanmasının daha etkili sonuçlar verdiğidir.

Özkan ve Güzel (2018) teorik temele dayanarak Türkiye’de obezite vergilerinin uygulanabilirliğini incelemiş, obeziteye neden olan ürün grupları üzerinde üretici firmaları kapsayan ve ürünlerin içeriğine yönelik artan oranlı bir vergi yapısının uygulamaya geçirilmesi durumunda, obezite ile mücadele noktasında özel tüketim vergisinin başarılı olabileceği sonucuna varmışlardır. Bu saikle uygulanacak çeşitli sübvansiyonlar ise verginin sosyal amacına hizmet edecektir.

Dökmen vd. (2019), devletin sigara tüketimiyle mücadele ederken sigaradan alınan vergi ile diğer mücadele yöntemlerine karşı algı ve sigaranın sağlığa zararlarına ilişkin bilinçle beraber sigaraya bağımlılığı ölçmek için Zonguldak ilinde 392 sigara tüketicisi ile anket çalışması yapmışlardır. Tütün fiyatlarının vergilerle artırılıp başkaca düzenleyici tedbirlerin alınmasının sigara tüketimi üzerinde etkili olduğu; vergilerin artırılmasının ve diğer mücadele yöntemlerinin sigarayı bırakma eğilimini artırdığı sonucuna varmışlardır.

Sandalcı ve Tuncer (2019), Türkiye’de henüz uygulanmamakla beraber gelecekte uygulanması muhtemel obezite vergisinin kabul edilebilirliğini demografik değişkenler ile ölçmek adına 5’li Likert ölçeği kullanarak yapmış oldukları anket çalışmasında; obezite vergisinin kabul edilebilirliğini oldukça düşük bulmuşlardır. Kadınların erkeklere kıyasla daha yüksek bir kabul düzeyine sahip oldukları, bekarların evlilere nazaran kabul düzeylerinin daha yüksek olduğu, yaşa göre yapılan analizde kabul düzeyinin 46 yaş ve üstü bireyler, 26-45 yaş arası bireyler ve 16-25 yaş arası bireyler şeklinde sıralandığı, eğitim düzeyi arttıkça kabul edilebilirliğin arttığı, benzer şekilde gelir düzeyi arttıkça kabul düzeyinin de arttığı, gelir düzeyi azaldıkça kabul düzeyinin de azaldığı sonucuna ulaşmışlardır.

Gehrsitz vd. (2020), ABD’nde, 2009 yılında, alkollü içkiler ve şarap vergilerinin keskin ve beklenmedik bir şekilde artırıldığı Illinois eyaletindeki elde edilen verilerle alkol fiyatlarında vergi kaynaklı artışların, alkol tüketimindeki azalmayı sınırlayan önemli miktarda ikame ve kaçınma davranışına yol açabileceğini göstermek amacıyla yapmış oldukları çalışmada; alkollü içkiler üzerindeki tüketim vergisi artışının, yaklaşık %150’si oranında fiyat artışına yol açtığı; tüketicilerin bu duruma daha ucuz ürünlere geçerek ve düşük vergili alkollü içecek alımlarını artırarak tepki verdikleri sonucuna ulaşılmıştır. Yüksek alkollü içkiler ile bira arasındaki ve alkollü içkiler ile şarap arasındaki çapraz fiyat esnekliklerinin, bu ürünler arasında yüksek derecede ikame edilebilirlik olduğu çalışmanın bir diğer sonucudur. Öyle ki çalışmada edinilen bulgulara göre Illinois vergi artışları, genel alkollü içki tüketimini yaklaşık %3,5 oranında, şarap tüketimini yaklaşık %3,0 oranında azaltmış ve bira tüketimini yaklaşık %4,0 oranında artırmıştır. Vergi artışı aynı zamanda düşük fiyatlı alkollü içki tüketimini de artırmıştır. Sonuç olarak, genel etanol satışları en fazla %1,7 oranında azalmıştır. Özellikle de bira satışlarındaki artış muhtemel vergi artışlarının ardından, alkol içeren ölümcül motorlu taşıt kazalarının düşmemesinin nedenini açıklamaktadır.

Koç ve Koç (2020), Türkiye’de alkollü ürünler üzerinden alınan ÖTV ile alkol tüketim miktarı arasındaki ilişkiyi ortaya çıkarmak için 2012-2017 dönemindeki verileri kullanarak nedensellik testleri ve doğrusal regresyon analizi tekniği yapmışlardır. Çalışmalarında, alkol üzerinden alınan ÖTV artışının alkol tüketimini azalttığı sonucuna ulaşmışlardır.

Rovira vd. (2020), alkol üzerinden alınan vergilerle alkol tüketimini ilişkilendirerek 2018 yılında Almanya, İtalya, Kazakistan ve İsveç’te, alkol üzerinden alınan vergiler artırılsaydı potansiyel olarak önlenebilecek kanser vakalarının sayısını tahmin etmek için yapmış oldukları çalışmada; bu 4 ülkede 35.000’den fazla kanser vakasının alkol tüketiminden kaynaklandığını belirtmişlerdir. Alkole bağlı kanserlerin en yüksek oranı Almanya’da, en düşük oranı ise İsveç’te kaydedilmiştir. Alkol üzerindeki özel tüketim vergilerindeki bir artışın, bu rakamları önemli ölçüde azaltacağı, vergilendirme %100 artırılmış olsaydı, alkole atfedilebilen tüm kanser vakalarının %3 ila %7’sinin önlenmiş olacağı, eğer 4 ülke şu anda Finlandiya’da uygulanana eşdeğer bir tüketim vergisi düzeyi benimseseydi, alkole bağlı kanser vakalarının daha da yüksek bir oranının önlenebileceği ve kanser vakalarını önemli ölçüde azaltabileceği sonucuna varmışlardır.

Megally ve Al-Jawaldeh (2020), Suudi Arabistan’da şekerle tatlandırılmış içeceklere uygulanan günah vergilerinin, bu tür içeceklerin tüketim düzeyi üzerindeki etkisini ölçmek amacıyla, Suudi Arabistan’da 2010’dan 2020’ye kadar alkolsüz içeceklerin satış hacimlerini kapsayan bir zaman serisi veri seti kullanılarak yapmış oldukları çalışmada; enerji ve alkolsüz içeceklere günah vergisi uygulanan 2017 yılından sonra alkolsüz içecek satış hacminin %57,64 oranında azaldığı, enerji ve alkolsüz içeceklere günah vergisinin uygulandığı dönemde yıllık 7694.6201 milyon litreden 12129.507 milyona düşüş yaşandığı sonucuna varmışlardır. Çalışmanın bir diğer sonucuna göre ise; Suudi Arabistan’ın obezitenin önlenmesine yönelik olarak günah vergilerini uygulamaya koymadan önce, sosyal medya, TV reklamlarında ve okullar aracılığıyla da şekerle tatlandırılmış içeceklerin tüketimini azaltmak maksadıyla çeşitli çalışmalar yaptığı, bu çalışmaların 2016 yılına kadar şekerle tatlandırılmış içeceklerin tüketiminde hafif bir düşüşe yol açtığı, 2017 yılında günah vergilerinin getirilmesinin ardından keskin ve önemli bir düşüş yaşandığıdır.

Fichera vd. (2021), şekerle tatlandırılmış içeceklere uygulanan vergilerin tüketici davranışı üzerindeki etkilerinin ne olduğu ve hangi tüketicilerin en çok etkilenebileceğini ortaya

koymak için Mayıs 2017'de, Katalonya'da uygulamaya konulan şekerle tatlandırılmış içeceklere uygulanan vergilerin etkisini, Mayıs 2016'dan Nisan 2018'e kadar 884.843 hanenin aylık satın almalarına ilişkin verilerini kullanarak yapmış oldukları çalışmada; vergili içecek alımlarında bir azalma ve vergisiz içecek alımlarında küçük bir artış olduğunu; hane halkının vergili içecekleri, daha düşük şekerli (vergisiz) muadilleriyle değiştirdiği ve bu içeceklerden yapılan şeker alımlarında genel olarak %2,2'lik bir azalmaya yol açtığı sonucuna varmışlardır.

Kaplan ve Erul (2021), Türkiye'de sigara üzerinde uygulanan vergilerin sigara tüketimi üzerindeki etkisini ortaya koymak için nitel tercih modeli ile yapmış oldukları araştırmada; vergi düzeyindeki ve sigara fiyatlarındaki artışın sigara tüketimindeki artış olasılığını artırdığı, Türkiye için sigara kullanım artışının önüne geçilebilmesi için sadece, vergi düzeyi ve sigara fiyatları gibi parasal olguların başarılı olmadığı sonucuna varmışlardır.

Miracolo vd. (2021), günah vergilerinin şekerle tatlandırılmış içecekler, tütün ve alkol gibi zararlı olma potansiyeli taşıyan malların tüketimini ne ölçüde azaltabileceğini, ulusal sağlık sistemleri için geliri artırıp- artıramayacağını ve Latin Amerika'da toplum sağlığına ne ölçüde katkıda bulunabileceğini araştırmak adına 44 makaleyi analiz ederek 34 çalışmayı niteliksel senteze dahil etmişler ve araştırmaların çoğunun, Latin Amerika'da günah vergilerinin uygulanmasının, zararlı malların tüketiminde azalmaya, gelir üretiminde artışa ve sağlık sonuçları üzerinde simüle edilmiş olsa da olumlu bir etkiye yol açtığını sonucuna varmışlardır.

Yeşiltaş ve Gül (2021), Türkiye'deki bireylerin obezite vergisi konusundaki görüşlerini ortaya koymak adına Konya ilinde ikamet eden 387 birey ile görüşerek anket çalışması yapmış, bu çalışmaya göre obezite ile mücadelenin devletin görevi olması gerektiği, fakat mücadelede öncelikli olarak vergilere başvurulmaması gerektiği sonucuna ulaşmışlardır. Çalışmanın bir diğer sonucu ise, obezitenin her ne kadar bireysel bir sonuç olduğu düşünülse de obezitenin toplumsal bir sorun olduğudur.

Akbelen vd. (2022) obezite vergisinin kabul edilebilirliğini ortaya koymak amacıyla "ikili lojistik regresyon analizi" kullanarak 2019 yılında, Nisan-Haziran döneminde, İstanbul'da yaşayan 504 kişiye anket uygulayarak, obezite vergisi ve obezite kültürüne ilişkin görüşlerin anlamlı bir etkiye sahip olduğu; kilo, eğitim, aylık net gelir, gıda tüketimi ve spor alışkanlığı değişkenlerinin ise anlamlı bir etkiye sahip olmadığı sonucuna ulaşmışlardır. Nihayetinde obezite vergisine ilişkin görüşler olumlu olmayıp bu olumsuzluğun nedeni olarak, vergi alınacak gıdaların bazılarının günlük tüketim ürünleri içerisinde yer alması, sağlıklı gıda fiyatlarının sağlıksız gıda fiyatlarından yüksek olması ve satın alma gücünün düşüklüğü olarak belirtilmiştir.

Uğur ve Kızılkaya (2022), kolalı gazoz içecekleri üzerine uygulanan vergilerle sigara ve tütün ürünleri üzerinden alınan vergileri karşılaştırarak değerlendirip, kolalı gazoz içeceklerinin sigara ve tütün ürünleri kadar zararlı olduğu ve bu ürünlerin sigara ve tütün ürünleri kadar vergilendirilmesi gerektiğini analiz etmek amacıyla Türkiye'de 210 kişiye anket çalışması yapmışlardır. Yüksek oranda vergilendirilmesi ve başkaca mali tedbirler alınmasının yanında sağlığa ciddi oranda zararlı olduğunun da bilinmesine karşın sigara ve tütün ürünlerinin tüketimin artan oranda devam ettiği; kolalı gazoz içeceklerinin de toplum tarafından benzer şekilde sağlığa zararlı olmakla beraber zorunlu bir ihtiyaç olarak görüldüğü sonucuna ulaşılmıştır. Çalışmanın bir diğer sonucuna göre ise kolalı gazoz ürünlerinin de sigara ve tütün ürünleri kadar yüksek oranda vergilendirilmesi gerekmekte, sigara ve tütün ürünlerinin satışındaki yaş sınırı, kolalı gazoz içecekleri için de uygulanmalıdır.

Pehlivanoglu ve Akkuş (2022), sigara fiyatlarının artışı ile sigara tüketimini arasındaki ilişkiyi ve işsizlik ve nüfus artışı ile sigara tüketimi arasındaki ilişkiyi ortaya çıkarmak için Türkiye’de, 1990-2019 yılları arasındaki verileri, “Granger nedensellik testiyle” incelemişler ve eş bütünleşme ilişkisinin varlığını ise, “Johansen eş bütünleşme testi” ile analiz etmişlerdir. Buna göre; sigara fiyatlarındaki (vergilerdeki) artışın uzun dönemde sigara tüketimini azalttığı; işsizlik ve 15 yaş üstü nüfustaki artışın ise sigara tüketimini artırdığı sonucuna varmışlardır.

Sezgin ve Işık (2022), şekerli içecek vergileri uygulayan 17 ülke örneğinde obezite sıklığında meydana gelen değişimleri analiz ederek yapmış oldukları çalışmada; şekerli içecekler üzerinden alınan vergilerin şekerli içecek tüketimini azalttığı, fakat obezite eğilimini azaltmada yetersiz olduğu sonucuna varmışlardır.

Sheikh vd. (2023), yapmış oldukları çalışmada; ABD, İngiltere, İran ve Türkiye’deki akciğer kanserinin en önemli risk faktörü olan sigarayı dikkate alarak 2002-2021 yılları arasındaki kanser oranlarını karşılaştırmışlardır. Buna göre, İngiltere, en yüksek akciğer kanser oranına sahipken, İran en düşük orana sahiptir. Türkiye, en yüksek sigara içme oranına sahipken, İngiltere, en düşük sigara içme oranına sahiptir. İran ve Türkiye’de akciğer kanserinde artış eğilimi görülürken, İngiltere ve Amerika Birleşik Devletleri’nde düşüş eğilimi vardır. Bu 4 ülke arasında en düşük sigara vergisi %4,83 ile İran’a aitken, en yüksek %82,16 ile İngiltere’ye aittir. Türkiye’de sigara vergisinin arması nedeniyle sigara satışları 2010 yılından beri önemli ölçüde düşmektedir. ABD’de 1970’ten bu yana akciğer kanseri oranı artmasına karşın sigaradaki vergi oranlarının artmasıyla beraber 2000’den beri akciğer kanseri oranı düşmekte, buna karşın İran’da sigara vergisi oranları düşmekle beraber akciğer kanseri oranı artmaktadır. Çalışma, İran ve Türkiye’de akciğer kanseri görülme sıklığının arttığını ortaya koymuş, İran ve Türkiye’nin akciğer kanserini önleyebilmek için sigara vergilerini uygulama konusunda başarılı ülkeleri takip ederek sigarayı azaltmak için eğitim programları ve yeni teşhis yöntemlerini de beraber kullanması gerektiği sonucuna varmışlardır.

Ersöz ve Uzgören (2023), günah vergileri ile bireyin alkol tüketimi arasındaki ilişkiyi ortaya koymak için 2006-2021 dönemi Türkiye örneğini ele almışlar ve günah vergilerinin tüketicileri kaçak ürün tüketimine kaydıracağı sonucuna ulaşmışlardır.

Tuomas Kosonen, Sami Jysma ve Riikka Savolainen (2024), Finlandiya’da vergilendirilen ve vergilendirilmeyen malların ikame edilebilirliği ile talebin fiyat esnekliği arasındaki ilişkiyi incelemişlerdir. Finlandiya’da tatlılar, soda ve dondurmaya yönelik günah vergisi planını ampirik olarak, çoklu reformlar yoluyla yarı deneysel varyasyon yaparak ele almışlardır. Çalışmalarının sonucunda; vergilendirilmeyen ara ikamesi olan kurabiyeler olan tatlılar ve dondurmalar için tahmini tüketim esnekliğinin sıfıra yakın olduğunu, buna tezat olarak şekerli alkolsüz içecekler için vergi oranı iki katına çıkarıldığında, ancak bunların yakın ikamesi olan şekersiz alkolsüz içecekler için bu artış yapılmadığında, tüketim esnekliğinin bire yakın olduğu sonucuna ulaşmışlardır.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

DÜNYA ÜLKELERİNDE VE TÜRKİYE'DE GÜNAH VERGİLERİ

Çalışmanın bu bölümünde dünya ülkelerinde ve Türkiye’de uygulanan günah vergilerinin tarihsel gelişimi, özellikleri ve uygulanış biçimleri hakkında bilgiler verilip mali ve sosyal açıdan değerlendirilmesi yapılacaktır.

3.1. Dünya Ülkelerinde Günah Vergileri

Globalleşen dünyada ülkeler her ne kadar çeşitli anlaşmalarla özellikle vergi alanında benzer uygulamalara gitmek isteseler de ülkelerin kendi iç dinamikleri, geçmişten süren gelen kültürel yapıları ve mevcut ekonomik durumları gibi nedenlerle uygulama birliği her zaman sağlanamamaktadır. Özellikle sanayinin gelişmesi ekolojik sistemi de etkilemiş; kirlenen su, hava, toprak ülkelerde ciddi endişelere yol açmıştır. Bu endişenin bir gereği olarak Stockholm Konferansı, Birleşmiş Milletler İklim Değişikliği Çerçeve Sözleşmesi, Kyoto Protokolü gibi çalışmalar yapılarak kirlilik önlenmeye çalışırken de ülkeler arasında bir uyum arzu edilmiştir.

Bu cihetle bir çeşit günah olarak değerlendirilebilen karbon salınımı üzerinden vergi alınması gündeme gelmiştir. Fosil yakıtların yanması neticesinde ortaya çıkan karbondioksit emisyon miktarı üzerinden alınan karbon vergisi, uygulamasında devletler üreticilerin maliyetlerini artırarak ürünün tüketiciler tarafından daha az kullanılıp çevreye daha az zarar vermesi amaçlanmaktadır (Organ ve Çiftçi, 2013:86)

Bu doğrultuda dünya ülkelerinin günah vergileri uygulamaları sıralanarak farklılıklar ve benzer özellikler belirtilecektir.

3.1.1. Amerika

Amerika’da, viskinin satış fiyatı üstüne konulan vergi, günah vergilerinin ilk örneklerini oluşturur. Bu vergi, Bağımsızlık Savaşı’nın etkileriyle ortaya çıkan borçların ödenmesi amacıyla ilk ABD başkanı George Washington’un hazine bakanı olan Alexander Hamilton tarafından önerilmiştir. Yurt içinde damıtılmış alkollü içeceklere özel tüketim vergisi olarak uygulanan bu vergi, ulusal hükümet tarafından yerli bir ürüne uygulanan ilk vergiydi. Konulan bu vergi, halk nezdinde tepkiyle karşılanıp bir isyana yol açmıştır. 1791 yılında gerçekleşen bu olay “Viski İsyanı” olarak anılmaktadır. İsyan verginin kaldırılmasıyla sonuçlanmıştır. Her ne kadar viskinin satış fiyatı üzerinden alınan verginin öncelikli amacı gelir artırımını olsa da Bakan Hamilton, ayrıca bu verginin, halka, bir sosyal disiplin ölçüsü aşılayacağına inanıyordu. İç Savaş’ın masraflarını karşılamak için gelir elde etmek amacıyla 1862’de alkole daha kalıcı bir tüketim vergisi konulmuştur. Vergi, savaşın sonunda düşürülmesine rağmen, alkol satışının yasa dışı olduğu yasak sırasında bile yürürlükte kalmıştır. 1929 Büyük Buhrandan çok fazla etkilenen Amerika, bu ekonomik sıkıntıların hafifletilmesi için alkol yasağını kaldırmış ve alkol üzerinden alınan vergiler yeniden kullanılmaya başlamıştır (Perkins, 2014:150).

Federal gelir vergisine izin veren Amerika Birleşik Devletleri Anayasası’nın On Altıncı Değişikliğinin kabul edildiği 1913 yılına kadar kazançlı olan alkol ve tütün üzerindeki tüketim vergileri hükümetin ana gelir kaynağı olarak kalmıştır. Bugün bile Amerika Birleşik Devletleri hükümeti, alkol ve tütün üzerindeki tüketim vergilerinden önemli miktarda gelir elde etmeye ve yıllık gelir sağlamaya devam etmektedir (Perkins, 2014:151).

Amerika Birleşik Devleti'nde federe eyaletler de federal hükümetlerle birlikte vergi koyup toplama yetkisine sahiptir. Bu nedenle ABD genelinde federal vergilerle beraber eyalet meclisleri tarafından salınan vergiler de mevcuttur. Fakat eyaletlerin gelirinin çoğunu tüketim vergileri ve emlak vergileri oluşturur. Dahili Gelir İdaresi, Gümrük ve Sınır Muhafaza Birimi ve Alkol ve Tütün Vergisi ve Ticaret Ofisi'nden oluşan üç kurum ABD'nde federal düzeyde vergi toplama yetkisine sahiptir (Aktuğ ve Polat, 2016:183).

Amerika Birleşik Devletleri'ndeki eyaletlerin günah vergilerine güvenmesi sorunlu bir etik sorunu da beraberinde getirmektedir. Zira bir eyalet, temel hükümet programlarını finanse etmek için günah vergilerinden sağlanan gelirlere bağımlı hale geldiğinde; vatandaşlarının sağlığının korunması ile zararlı ürünlerin satışına devam etme ihtiyacı arasında bir çıkar çatışması ortaya çıkar. Öyle ki, bir devletin günah vergi gelirlerine bağımlılığı, devletin çıkarlarını üreticinin çıkarlarıyla uyumlu hale getirir. Nihayetinde vatandaşlarının sağlığı pahasına gelirini en üst düzeye çıkarmaya çalışan devletin kendisi de günah haline gelebilir. Devlet ile zararlı ürünlerin üreticisi arasındaki bu potansiyel çıkar uyumu, devletlerin tütün gelirlerine olan bağımlılığıyla kolaylıkla örneklendirilebilir. Devletlerin altyapı iyileştirmelerinden eğitime kadar çeşitli amaçlar için tütün gelirlerine bağımlı olması, tütün gelirlerine olan güvenin geniş çapta kabul edilmesiyle sonuçlanmıştır. Bu durum diğer ülkeleri ilgilendirdiği kadar ABD'yi de etkilemektedir. "Ana Uzlaşma Anlaşması" veya "MSA" olarak bilinen, eyaletler ile tütün şirketleri arasındaki 1998 tarihli uzlaşma anlaşmasının şartları daha da kötüleştirmiştir. Öyle ki, MSA kapsamında, sigara satışları düşerse eyaletler yalnızca daha az gelir toplamakla kalmamakta, aslında daha önce aldıkları uzlaşma ödemelerinin önemli tutarlarını tütün şirketlerine geri ödemeleri gerekmektedir (Haile, 2009:1043-1044).

Obeziteye neden olan ürünler de Amerika'da vergilendirilerek kamu sağlığı korunmaya çalışılmaktadır. Amerikalıların şekerli içecek tüketimi oranlarının çok yüksek olması, Amerika'da obezite oranlarının yüksek olma sebeplerinden birisidir. Bu duruma yönelik yapılan vergi uygulamaları her eyalette farklılık gösterse de genellikle şekerli içeceklerden vergi alınmaktadır. Şekerli içecek tüketimini azaltarak obezite oranlarını düşürmek amacıyla son dönemlerde obezite vergileri oldukça popüler olmuştur. Bu minvalde şekerli içecek vergisi Amerika'nın çeşitli eyaletlerinde oylanarak Berkeley, San Francisco, Oakland, Albany ve Boulder'de kabul edilmiştir (Ayas ve Saruç, 2017:71).

Tütün vergilendirmesindeki başarı ve ekonomik araştırmalardan elde edilen kanıtlar nedeniyle, halk sağlığı uzmanı, tüketimin azaltılması için şekerle tatlandırılmış içeceklere özel tüketim vergisi getirilmesi çağrısında bulunmuş ve 2014 yılında, Kaliforniya Berkeley, kamu sağlığı amacıyla şekerle tatlandırılmış içeceklere tüketim vergisini geçiren ilk ABD yargı bölgesi olmuştur (Falbe vd., 2016:1865).

Günah vergileri bir çeşit harcama vergisi olması sebebiyle ABD'nde yıllar itibariyle alkol ve tütün ürünlerinden elde edilen vergi gelirleri ve mal ve hizmet vergilerinin Gayri Safi Yurt İçi Hasıla (GSYH) içindeki oranlarına yer verilmesi gerekmektedir.

Tablo 3.1 2011-2021 Yılları Arasında ABD’de Alkollü İçecek ve Tütün Vergi Gelirleri (bin dolar)

Yıllar	Alkollü İçecek Vergi Gelirleri	Tütün Vergisi Gelirleri
2011	6.236.852	17.664.904
2012	6.503.540	17.604.538
2013	6.641.879	18.354.014
2014	6.750.902	18.363.702
2015	7.041.803	18.169.536
2016	7.270.434	18.464.750
2017	7.269.100	19.003.800
2018	7.438.327	19.730.455
2019	7.677.147	19.124.947
2020	7.540.456	18.853.720
2021	8.248.106	19.481.996

Kaynak: Tax Policy Center (2024). State and Local Alcohol Tax Revenue,
<https://www.taxpolicycenter.org/statistics/state-and-local-alcohol-tax-revenue> (01.06.2024).

Tablo 3.1 incelendiğinde ABD’nde hem alkollü içeceklerden hem de tütünden elde edilen vergi gelirlerinin 2011 yılına kıyasla 2021 yılında arttığı görülmektedir. Hem alkollü içecekler üzerinden alınan vergiler hem de tütün vergi gelirleri bazı dönemler bir önceki yıla kıyasla düşüş yaşamış olsa da en nihayetinde 2021 yılında, 2011 yılına göre alkollü içecekler üzerinden alınan vergi gelirleri yaklaşık %30 oranında; tütün vergi gelirleri yaklaşık %15 oranında artmıştır.

Tablo 3.2 1985-2020 Yılları ABD Vergi Gelirlerinin ve Mal ve Hizmet Vergilerinin GSYH'deki Payı (%)

Yıllar	Vergi Gelirlerinin GSYH'deki Payı	Mal ve Hizmet Vergilerinin GSYH'deki Payı (%)
2012	23,92	4,32
2013	25,48	4,39
2014	25,88	4,41
2015	26,22	4,35
2016	25,88	4,32
2017	26,66	4,31
2018	24,99	4,45
2019	25,13	4,45
2020	25,73	4,39
2021	26,50	4,38
2022	27,66	4,33

Kaynak: OECD (2024). Tax on Goods and Services, <https://data.oecd.org/tax/tax-on-goods-and-services.htm#indicator-chart> <https://data.oecd.org/tax/tax-revenue.htm> (01.06.2024).

Tablo 3.2 incelendiğinde ABD’de hem vergi gelirlerinin GSYH içerisindeki payı hem de mal ve hizmet vergilerinin GSYH içerisindeki payı yıllar içerisinde keskin bir yükseliş veya düşüş yaşamayıp istikrarlı bir seyir izlemektedir. Mal ve hizmetler üzerinden alınan vergiler de genel vergi gelirlerinin yaklaşık olarak %20’sini oluşturmaktadır. Mal ve hizmetler üzerinden alınan harcama vergileri dolaylı bir vergi olup, dolaylı vergiler vergi adaleti ile uyumlu değildir. %20 seviyelerindeki dolaylı vergiler ise görece az olup ABD’nin, vergi adaletine uygun hareket ettiğinin bir göstergesidir.

3.1.2. İngiltere

Günah vergilerinin de diğer tüm vergiler gibi hükümete para toplamak için var olduğunu varsaymak mümkündür. Politikacılar özellikle savaş dönemlerinde hızla nakit bulmak için vergilere başvururlar. İngiltere’de Birinci Dünya Savaşı sırasında bira vergisinin on kat artması ve İkinci Dünya Savaşı sırasında yeniden keskin bir şekilde yükselmesi bunun göstergesidir. Barış zamanındaki mali açıkların da ahlaksızlıktan alınan vergilere ilham vermesi muhtemeldir. 1990’larda Britanya’nın Muhafazakâr hükümeti, “Kara Çarşamba” günü sterlini desteklemeye çalışırken boşa harcadığı milyarların bir kısmını telafi etmek için sigaraya vergi artırımını uyguladı. 2008’de kredi krizi olduğunda, tütün, alkol ve petrol üzerindeki vergiler ilk artan vergiler oldu (Snowdon, 2012, s. 5-6).

İngiltere’de özel hayatı düzenlemek amacıyla kötü alışkanlıklara müdahale eden, din ve ahlak kurallarına dayalı kanunlar bulunmaktadır (Sandalcı ve Sandalcı, 2018:3). İngiltere 1999 yılında tütün üzerinden alınan vergilerle sağlanan geliri sigarayla ilgili hastalıkların tedavisine ayırmaya karar vermiştir (Turan ve Yurdakul, 2009:9).

Askeri harcamaların finansmanı için ilk özel tüketim vergisi 1643 yılında parlamento tarafından kabul edilerek yürürlüğe girmiş ve bu dönemde bira, elma şarabı, bal likörü, tuz ce et özel tüketim vergilerinin en önemli konularından olmuştur (Akkaya ve Aktuğ, 2021:6).

Avrupa’da obezitenin en yaygın olduğu ülkelerin başında gelen İngiltere’de, obeziteye neden olan ve sağlıksız yiyecek ve içeceklerin vergilendirilmesi gerekmektedir. Bu minvalde, İngiltere parlamento üyeleri 2016 yılında asitli içecekler üzerinden vergi alınacağını açıklamıştır. Bunun yanında temel gıdalarda ise KDV oranı %0 olarak uygulanmaktadır. Unlu, şekerli gıdalar da temel gıdalar kapsamında bulunmaktadır. Nihayetinde İngiltere’de günah vergileri vardır, fakat, günah vergilerine ilişkin olarak asitli içecek vergisi gibi uygulamalara henüz yeni başlanmıştır. Unlu, şekerli gıdaların da içerisinde bulunduğu temel gıdalar da ise KDV uygulanmamakta ve dolayısıyla İngiltere’de gıdalar üzerinde günah vergileri uygulanıyor olsa da bütüncül sistem açısından içeriği yeterli değildir (Önkan, 2018:158-163). 2018 yılından itibaren şekerli içeceklere, şeker içeriğine bağlı olarak litre başına 0,24 pounda kadar endüstri vergisi uygulanmaya başlamıştır (Capacci, vd., 2019:2).

Bir çeşit günah olarak değerlendirilen kargon salınımından da vergi alınması fikri ilk olarak İngiltere’de 1970’li yıllarda ortaya atılmış fakat çeşitli problemler nedeniyle 2000’lerde uygulanabilmiştir (Hotunluoğlu ve Tekeli, 2007:114)

Günah vergileri bir çeşit harcama vergisi olması sebebiyle İngiltere’de mal ve hizmet vergilerinin GSYH içindeki oranları ve vergi gelirlerinin GSYH’deki verilerek değerlendirilecektir.

Tablo 3.3 2012-2022 Yılları İngiltere Vergi Gelirlerinin ve Mal ve Hizmet Vergilerinin GSYH’deki Payı (%)

Yıllar	Vergi Gelirlerinin GSYH’deki Payı	Mal ve Hizmet Vergilerinin GSYH’deki Payı (%)
2012	32,17	10,945
2013	32,05	10,911
2014	31,73	10,858
2015	31,88	10,881
2016	32,37	10,820
2017	32,75	10,760
2018	32,75	10,761
2019	32,49	10,732
2020	32,77	10,262
2021	34,39	10,521
2022	35,50	10,819

Kaynak: OECD (2024).

Tablo 3.3 incelendiğinde İngiltere’de vergi gelirlerinin GSYH’deki payı yıllar içerisinde dönem dönem düşüş yaşasa da 2012 yılına nispeten 2022 yılına gelindiğinde ciddi oranda artış göstermiştir. Mal ve hizmetler üzerinden alınan vergiler de genel vergi gelirlerinin yaklaşık olarak %35’ini oluşturmaktadır. Mal ve hizmet vergilerinin GSYH içerisindeki payı da yıllar içerisinde çok dalgalanma yaşamayıp istikrarlı bir seyir izlemiştir.

3.1.3. İtalya

1992 yılında AB, madeni yağlar, alkollü içkiler ve tütün olmak üzere üç temel ürün üzerinden özel tüketim vergisi alınmasını kararlaştırmıştır. AB, bu üç ürünü sigara, sigara dışındaki tütün ürünleri, petrol ve enerji ürünleri, bira ve şarap ve bira ve şarap dışında kalan alkollü ürünler olarak beş grupta ele almıştır. İtalya ise bu beş grup dışında kahve, kakao, kibrit, şeker ve bazı tohum yağlarından da ÖTV almaktadır (Çiçek ve Uğur, 2019:87).

İtalya’da alkollü içeceklerin vergilendirilmesi alkolün içeriğine bağlı olarak değerlendirilir. Söz gelimi şarap özel tüketim vergisine tabi değilken bira hektolitre/derece Plato başına 3,04 euro tutarında, alkollü içecekler saf alkol başına 1035,52 euro tutarında özel tüketim vergisine tabidir. Ayrıca bütün alkollü ürünler %22 oranında KDV’ye tabidir. Sigarada ise üretilen 1000 sigara başına sabit bir miktar vergi alınmasının yanında fiyatla orantılı advalorem bir vergi de alınıp karma bir sistem uygulanır. ÖTV’yi de içeren vergi matrahına da %22 oranında KDV eklenerek verginin de vergisi alınır. Kumarın vergilendirilmesi ise diğer günah mallarının vergilendirmesinden oldukça farklıdır. Mali çekilme, ek para çekme ve brüt ciro sistemi gibi sistemler kullanılmaktadır (Bella vd., 2019:131).

Tütün vergilendirmesinin önemli bir rolü geleneksel olarak özel tüketim vergileri ve ithalat tarifeleri aracılığıyla devlet tekelinin finansmanını ve korumasını oluşturur. Ayrıca tütünden elde edilen gelirler kamu için önemli bir girdi teşkil etmektedir. Zira, kamu borcunun düzeyi İtalya’da önemli bir politika endişesidir. Ancak kaçak sigara ticaretinin büyük olması vergi politikasını etkileyebilir. Kaçakçılık İtalya’da büyük bir ekonomik sorun teşkil etmektedir. 1960 yılından 1992 yılına kadar polisin tespit ettiği kaçak sigara miktarı 76.000 kg’dan 790.599 kg’a çıkarak yaklaşık 10 kat artmıştır. Tespit edilen kaçakçılık miktarının fiili kaçakçılığın yalnızca %10’u olduğu tahmin edilmektedir (Jones ve Mazzi, 1996:602).

Günah vergileri bir çeşit harcama vergisi olması sebebiyle İtalya’da mal ve hizmet vergilerinin GSYH içindeki oranları ve vergi gelirlerinin GSYH’daki payları verilerek değerlendirilecektir.

Tablo 3.4 2012-2022 Yılları İtalya’da Vergi Gelirlerinin ve Mal ve Hizmet Vergilerinin GSYH’deki Payı (%)

Yıllar	Vergi Gelirlerinin GSYH’deki Payı	Mal ve Hizmet Vergilerinin GSYH’deki Payı (%)
2012	43,62	11,672
2013	43,83	11,608
2014	43,33	11,857
2015	42,96	11,869
2016	42,24	12,094
2017	41,91	12,088
2018	41,73	11,969
2019	42,27	11,956
2020	42,56	11,475
2021	42,36	11,947
2022	42,95	11,808

Kaynak: OECD (2024).

Tablo 3.4 incelendiğinde İtalya’da hem vergi gelirlerinin GSYH içerisindeki payı hem de mal ve hizmet vergilerinin GSYH içerisindeki payı yıllar içerisinde keskin bir yükseliş veya düşüş yaşamayıp istikrarlı bir seyir izlemektedir. Mal ve hizmetler üzerinden alınan vergiler de genel vergi gelirlerinin yaklaşık olarak %25’ini oluşturmaktadır.

3.1.4. Fransa

Obezite dünya çapında artmakta ve gelişmiş ülkelerde endişe verici boyutlara ulaşmaktadır. 2006 yılında Fransa’da nüfusun %17,9’unun obez olduğu ve buna ek olarak %32,4’ünün fazla kilolu olduğu tahmin edilmektedir. Beslenme eğitimi yoluyla bireysel beslenmeyi iyileştirmeyi amaçlayan müdahalelerden sağlıksız yiyecek ve içeceklerin vergilendirilmesi gibi mali politikalar da son birkaç yılda oldukça ilgi görmüştür (Julia vd., 2015:2679).

Özellikle çocuklarda aşırı kilo ve bulaşıcı olmayan hastalık riskini azaltmanın bir yolu olarak tatlandırılmış içeceklerin vergilendirilmesi, son on yılda birçok hükümetin beslenme politikalarının önemli bir bileşeni olmuştur. Bu ülkelerden birisi de Fransa’dır. Fransız soda vergisi 2012 yılında uygulamaya konulmuş ve litre başına 0,0716 euro olarak belirlenmiştir. Diyet içeceklerinde kullanılan şeker ikameleri de dahil olmak üzere tüm tatlandırılmış içecekler için geçerli olan bu vergi; üreticiler, işleyiciler ve ithalatçılar tarafından ödenir (Capacci vd., 2019:2).

2018 yılında Fransız kanununda değişiklik yapılarak verginin ilk tasarımıyla çeşitli değişiklikler gerçekleştirilmiştir. Litre başına 0,03 eurodan 0,24 euroya kadar sabit sistemden aşamalı bir düzeye geçilmiştir. Öyle ki litre başına 12 g ilave şeker içeren içecekler için vergi iki katına çıkmıştır. Revizyonda ayrıca verginin ilk halinden farklı olarak, kullanılan

tatlandırıcının türüne göre farklı vergi oranları uygulanarak, şekerle tatlandırılmış içecekler ile yapay tatlandırıcılarla tatlandırılan içecekler arasında ayırım yapılmıştır (Sarda vd., 2022:3240-3241).

Fransa'nın sera gazı emisyonlarını azaltma yönündeki taahhütlerini gerçekleştirmek amacıyla uyumlu bir şekilde fosil yakıtlara ilişkin mevcut vergilere ek olarak, AB Emisyon Ticareti Programına dahil olmayan haneler ve firmalar tarafından ödenecek ek bir vergi getirme fikriyle 2009'da Fransız hükümeti karbon vergisi getirme niyetini açıklamıştır (Bureau, 2011:121).

Günah vergileri bir çeşit harcama vergisi olması sebebiyle İtalya'da mal ve hizmet vergilerinin GSYH içindeki oranları ve vergi gelirlerinin GSYH'deki payları verilerek değerlendirilecektir.

Tablo 3.5 2012-2022 Yılları Fransa'da Vergi Gelirlerinin ve Mal ve Hizmet Vergilerinin GSYH'deki Payı (%)

Yıllar	Vergi Gelirlerinin GSYH'deki Payı	Mal ve Hizmet Vergilerinin GSYH'deki Payı (%)
2012	44,36	11,636
2013	45,37	11,658
2014	45,45	11,761
2015	45,28	11,840
2016	45,37	11,981
2017	46,07	12,180
2018	45,88	12,347
2019	44,88	12,370
2020	45,36	12,285
2021	45,17	12,244
2022	46,08	12,211

Kaynak: OECD (2024).

Tablo 3.5 incelendiğinde Fransa'da hem vergi gelirlerinin GSYH içerisindeki payı hem de mal ve hizmet vergilerinin GSYH içerisindeki payı yıllar içerisinde keskin bir yükseliş veya düşüş yaşamayıp istikrarlı bir seyir izlemektedir. Mal ve hizmetler üzerinden alınan vergiler de genel vergi gelirlerinin yaklaşık olarak %25'ini oluşturmaktadır.

3.1.5. Japonya

Tüketim vergisi, Japonya'da çok çeşitli ürün ve hizmetleri kapsamaktadır. Fiyatları artırmak ve tüketimi azaltmak için vergilendirmenin kullanılması, tütün, alkol ve gıda tüketim kalıplarını ve bunlarla ilişkili sağlık sonuçlarını iyileştirmek için önemli bir stratejidir. Örneğin, sigara tüketim vergisindeki artışlar, sigara içme prevalansında, akut miyokard enfarktüsünde önemli azalmalarla ve astım nedeniyle hastaneye yatış oranları ve ani kalp ölüm oranlarıyla

ilişkilidir. Ayrıca birçok çalışma, alkol fiyatı ve vergilerin alkol tüketim oranlarıyla ters orantılı olduğunu göstermektedir (Onozuka vd., 2019:1).

1990'ların başında Japonya'nın reel ekonomisinde uzun süreli bir yavaşlama ve birçok ekonomide istikrarlı bir düşüş ortaya çıkmıştır. Hükümet de bu duruma sessiz kalmayarak ulusal tüketim vergisini 1997'de yüzde 3'ten yüzde 5'e çıkarmıştır. Politikadaki bu ani ve büyük ölçüde beklenmedik değişiklik, vergi artışı öncesinde tüketimde küçük bir artışa neden olmuş, ancak vergi artışının ardından hane halkı tüketimi azalmış ve iki yıl boyunca sabit kalmıştır (Lubik ve Rhodes, 2019:1).

Diğer birçok ülkedeki KDV'den farklı olarak Japonya, nispeten az sayıda muafiyetle birlikte tek bir sabit orana sahiptir. Buna göre tüketici fiyatlarındaki değişimin Tüketim Vergisi oranındaki değişimle orantılı olması gerekir. Başka bir deyişle, nominal bir faiz oranı göz önüne alındığında, Tüketim Vergisi oranındaki bir artış, mal ve hizmetler genelinde orantılı bir fiyat artışı yoluyla reel faiz oranını düşürmektedir (Cashin ve Unayama, 2016:287).

Japonya'da yapılan her alışverişten %5 oranında tüketim vergisi alınmaktadır. Alınan bu verginin %4'ü genel bütçeye, %1'i ise yerel idareye aktarılmaktadır. Tüketim vergileri GSYH'nin yaklaşık %4,6'sını oluştururken, toplam vergi içerisinde tüketim vergileri oranı %17,7'dir. Japonya'da hammadde üreticisinden en son tüketiciye gelene kadar geçtiği her aşamada katma değer üzerinden %5 olarak tüketim vergisine tabi tutulur. Ayrıca "Likit Petrol Gazı Vergisi" (Kilogram başına 17,5 Yen), "Hava Yakıtı Vergisi" (Kilo litre Başına 26,000 Yen), "Benzin Vergisi" (Benzinin Kilo litresi başına 48,600 Yen) ve "Tütün Vergisi" (Her bin adede 2,716 Yen) alınmaktadır (Öz ve Vural, 2005:120-121).

Günah vergileri bir çeşit harcama vergisi olması sebebiyle İtalya'da mal ve hizmet vergilerinin GSYH içindeki oranları ve vergi gelirlerinin GSYH'deki payları verilerek değerlendirilecektir.

Tablo 3.6 2012-2022 Yılları Japonya'da Vergi Gelirlerinin ve Mal ve Hizmet Vergilerinin GSYH'deki Payı (%)

Yıllar	Vergi Gelirlerinin GSYH'deki Payı	Mal ve Hizmet Vergilerinin GSYH'deki Payı (%)
2012	27,95	5,017
2013	28,56	5,021
2014	29,97	5,921
2015	30,24	6,341
2016	30,28	6,187
2017	30,92	6,684
2018	31,54	6,154
2019	31,51	6,214
2020	32,97	6,889
2021	34,08	7,074
2022	-	7,070

Kaynak: OECD (2024).

Tablo 3.6 incelendiğinde Japonya’da 2019 yılındaki ufak düşüş harici 2012 yılından 2021 yılına kadar vergi gelirlerinin GSYH’deki payının her yıl arttığı, 2021 yılına gelindiğinde ise en yüksek oransal noktaya ulaştığı görülmektedir. Öte taraftan mal ve hizmet vergilerinin GSYH içerisindeki payı dönem dönem az da olsa azalmış olsa da 2022 yılına gelindiğinde en yüksek oransal noktaya ulaştığı görülmektedir.

3.1.6. Danimarka

Danimarka’da yağ vergisi 2009 yılında bir vergi reform paketinin parçası olarak sunulup bir dizi değişikliğin ardından 2011 yılında kabul edilerek yürürlüğe girmiştir. Doymuş yağ içeriği %2,3’ü aşan tüm gıda maddelerine ve içme sütünün yanı sıra et, peynir, tereyağı ve margarin gibi diğer birçok ürünün yanı sıra sıvı yağlar ve şarküteri ürünleri de etkilenmiştir. Ayrıca, doymuş yağ daha az olsa bile, cips ve diğer atıştırmalık ürünler gibi bu gıdalardan yapılan ürünler de yağ vergisi kapsamına dahil edilmiştir. Bitmiş ürünün %2,3’ünden fazlası, doymuş yağın kilogramı başına 16 Danimarka kronu vergiye tabi tutulmuştur (Perkantchin, 2013:1).

Danimarka, karbon vergilerini uygulamaya koymuştur. Böyle bir vergi ile sera gazı salınımını azaltarak daha düşük bir karbon yoğunluğuna dayalı bir ekonomik sisteme geçmeyi ve ayrıca istihdamı artırmayı amaçlamaktadır (Ercoşkun ve Kovancılar, 2023:611).

1975 yılında Danimarka’da bağımsız bir Vergilendirme Bakanlığı kurulmuş; 1990 yılına gelindiğinde ise Merkez Gümrük ve Vergi İdaresi kurularak gümrük vergisi, dolaysız vergiler, katma değer vergisi ve diğer dolaylı vergilerin yönetimi sağlanmak istenmiştir. Şans oyunları piyasasının düzenlenmesinden de Danimarka Şans Oyunları Kurumu sorumludur (Armağan ve Dikmen, 2015:71).

Günah vergileri bir çeşit harcama vergisi olması sebebiyle Danimarka’da mal ve hizmet vergilerinin GSYH içindeki oranları ve vergi gelirlerinin GSYH’deki payları verilerek değerlendirilecektir.

Tablo 3.7 2012-2022 Yılları Danimarka’da Vergi Gelirlerinin ve Mal ve Hizmet Vergilerinin GSYH’deki Payı (%)

Yıllar	Vergi Gelirlerinin GSYH’deki Payı	Mal ve Hizmet Vergilerinin GSYH’deki Payı (%)
2012	45,51	15,137
2013	45,89	14,859
2014	48,53	14,575
2015	46,06	14,560
2016	45,49	14,691
2017	45,48	14,506
2018	44,17	14,587
2019	46,90	14,183
2020	47,25	14,452
2021	47,42	13,750
2022	41,89	12,831

Kaynak: OECD (2024).

Tablo 3.7 incelendiğinde Danimarka’da vergi gelirlerinin GSYH içerisindeki paylarının dalgalı bir seyir izlediği, yer yer 2012’ye nispeten %10 seviyesinde arttığı, yer yer %10 seviyesinde düştüğü görülmektedir. 2022 yılına gelindiğinde ise %41,89 seviyesinde olduğu görülmektedir. Mal ve Hizmet Vergilerinin GSYH’deki Payının da yıllar içerisinde bir önceki yıla nispeten az miktarda arttığı yıllar olsa da genel olarak düşüş eğilimindedir. 2022 yılına gelindiğinde %12,831 seviyesindedir.

3.1.7. Meksika

Dünyadaki obez bireylerin beşte üçünden fazlası düşük veya orta gelirli bölgelerde yaşamaktadır. Örneğin Meksika’da yetişkinlerin yüzde 73’ü aşırı kilolu ve yüzde 33’ü obezdir. Analistler, obeziteye bağlı hastalıkların 2008 yılında Meksika’daki sağlık harcamalarının yüzde 13’ünü oluşturduğunu göstermektedir. Bu nedenle bir dizi önlem alan Meksika hükümeti gazlı içeceklerin ortalama vergi öncesi fiyatının yaklaşık yüzde dokuzuna tekabül eden vergiyi 2014’ten itibaren uygulamaya sokmuştur. Bu vergi sadece gazlı içecekleri değil, ilave şeker içeren hemen hemen tüm içecekleri kapsamaktadır (Groger, 2015:2).

1 Ocak 2014’te Meksika hükümeti, Meksika’nın Üretim ve Hizmetlere İlişkin Özel Vergisi’nin bir parçası olarak iki ulusal vergi uygulamaya koymuştur. Şeker ilaveli içecekler litre başına bir peso üzerinden vergilendirilmektedir; bu da vergi öncesi ortalama fiyatların yaklaşık %12’sine tekabül etmektedir. İçecek vergisine meyve suları gibi şeker eklenmemiş içecekler dahil değildir (Aguilar vd., 2021:2).

Meksika’da tütün ve sigara tüketiminin azaltılması için televizyon ve radyo reklamlarının yasaklanması, sigara paketlerinin arkasına uyarı etiketlerinin zorunlu olarak yerleştirilmesi ve sigara vergilerinin artırılması dahil bir dizi politika uygulanmıştır. Bu politikaların yalnızca sınırlı bir etkisi olmuştur. Zira, 1999 yılına kadar, perakendeci fiyatlarına, filtreli sigaralar için %85 ve filtresiz sigaralar için %20,9 oranında farklı bir sigara vergisi

uygulanıyordu. Bu vergi, tüketicilere uygulanan fiyatların sırasıyla %40 ve %15'i oranındaki vergilere eşdeğerti. Filtreli ve filtresiz sigaralar için vergi oranlarındaki farklılık yoksullar tarafından orantısız bir şekilde tüketilen özellikle filtresiz sigaraların vergilendirilmesinin gerileyici olacağı inancına dayanıyordu. 2005 yılında her iki sigara türü için de vergi oranı %110 olarak belirlendi; bu da tüketicilere sunulan fiyatın %45,5'ine denk gelmektedir. Meksika'daki neredeyse tüm mal ve hizmetlere uygulanan katma değer vergisi dahil edilirse, o yıl sigaraya uygulanan vergi oranı tüketicilere uygulanan fiyatın %59'una eşdeğer olarak gerçekleşmiştir (Jiménez-Ruiz vd. 2008:105). Bu vergilerden elde edilen gelirler özellikle resmi olarak sağlık harcamalarına aktarılmak üzere ayrılmamıştır. Meksikalıların bu vergiye her ne kadar tepki gösterebilirler de bu tepkinin sanayi işletmelerine kıyasla daha az olduğu görülmüştür. Bu verginin ardından şekerle tatlandırılmış soda tüketiminin yaklaşık %10 oranında azaldığı görülmüştür.

Günah vergileri bir çeşit harcama vergisi olması sebebiyle Danimarka'da mal ve hizmet vergilerinin GSYH içindeki oranları ve vergi gelirlerinin GSYH'deki payları verilerek değerlendirilecektir.

Tablo 3.8 2012-2022 Yılları Meksika'da Vergi Gelirlerinin ve Mal ve Hizmet Vergilerinin GSYH'deki Payı (%)

Yıllar	Vergi Gelirlerinin GSYH'deki Payı	Mal ve Hizmet Vergilerinin GSYH'deki Payı (%)
2012	12,65	4,660
2013	13,30	4,398
2014	13,69	5,034
2015	15,90	6,145
2016	16,61	6,437
2017	16,08	5,850
2018	16,14	5,873
2019	16,34	6,153
2020	17,71	6,590
2021	17,25	6,386
2022	16,93	5,258

Kaynak: OECD (2024).

Tablo 3.8 incelendiğinde Meksika'da vergi gelirlerinin GSYH içerisindeki paylarının bir önceki yıla nispeten dönem dönem az miktarda düşüşler yaşasa da genel olarak artış eğilimi içerisinde olup 2022 yılına gelindiğinde %16,93 seviyesinde olduğu, Mal ve Hizmet Vergilerinin GSYH'deki payının ise kimi dönem azaldığı kimi dönem arttığı ve dolayısıyla dalgalı bir seyir izlediği ve 2022 yılında %5,258 seviyesine ulaştığı görülmektedir.

3.2. Türkiye'de Günah Vergileri

Türkiye'de günah vergileri adı altında bir vergi bulunmasa da kamuya gelir sağlama amacı dışında kişi ve toplum sağlığına zararlı ve negatif dışsallığı bulunan ürünlerin tüketimini kısmak maksadıyla başvurulmuş vergiler genellikle tüketim üzerinden alınan, objektif ve dolaylı

vergiler olup, bu özellikleri taşıyan vergilerin başında özel tüketim vergisi ve katma değer vergisi gelmektedir. Çalışmanın bu bölümünde Türkiye’de günah vergilerinin tarihsel gelişimine değinilip, özel tüketim vergisi ve katma değer vergisi açıklanarak uygulanış biçimlerine yer verilip değerlendirilmesi yapılacaktır.

3.2.1. Tarihsel Gelişimi

Devletlerin en önemli gelir kaynaklarından birisi olan vergiler ile devletler, gelir dağılımında adaleti sağlayıp ekonomik istikrar ve kaynak dağılımında etkinliği gerçekleştirmek gibi mali amaçlarını yerine getirdikleri gibi sosyal devlet anlayışı gereği alınan bu vergilerle mali amacın yanında sosyal amaçlar da gütmektedirler (Özbek, 2021:42). Bu amaç doğrultusunda günah vergileri, müşterilerin sigara ve alkol gibi tehlikeli ve ölümcül sayılan şeylerin yanı sıra kumar gibi davranışları satın alma konusundaki ilgisini azaltmayı amaçlayan bir tüketim vergisidir (Munir vd., 2022:233). Günah vergileri, piyasadaki kötülükleri hedef alan görece yüksek fiyatların tüketicinin günah ürününü satın almasını caydıracağı amacıyla uzun zamandır başvurulan bir araç olmuştur (Zeiss vd., 2019:737).

Günah vergileri birçok devlette uygulama alanı bulduğu gibi Osmanlı’da da görülmektedir. İçkiden toplanan vergi Osmanlı Devleti için önemli bir gelir kaynağıydı. Devlet, vergiyi, gayrimüslim üreticilerden almaktaydı, fakat bu vergi, gayrimüslimlerin şahsi kullanımları için ayırmış oldukları paydan değil, kendileri için ayırmış olduklarından fazla olan üretim kısmından alınmaktaydı. Osmanlı Devleti’nde her ne kadar gayrimüslimleri kapsamasa da içkinin, hukuki açıdan yasaklanıp kullanımının cezalandırılması Fatih Sultan Mehmed Kararnamesi’nde yer almaktadır. Bu yasak, İslam dininin yasak etmesine rağmen gizlice içki içen Müslümanları kapsamaktadır. Daha sonra 1507’de toplum yapısına uymadığı ve toplumda düzeni ve huzuru bozduğu gerekçesiyle “İçki Yasaknamesi” yayınlanmıştır (Özbek, 2021:43).

Osmanlı döneminde “zecriye”, “reftiye” ve “idhaliye” gibi isimlerle alkollü içecekler üzerinden vergi alınmış, bu vergilere ek olarak “resm-i beyiye” ismiyle alkollü içecek satanlardan bir çeşit ruhsat harcı alınmıştır (Eroğlu ve Egeli, 2018:72). Yangınların önlenmesi amacıyla IV. Murad döneminde tütün kullanımı yasaklanmış ve kahvehaneler kapatılmıştır (Kocaoğlu, 2016:163). Şıra Resmi, Osmanlı döneminde tütün kullanımından alınan ilk vergi olup gayrimüslim azınlıklardan alınmıştır. Şıra Resmi 16. yüzyıl sonrası “zecriye” olarak alınmaya devam etmiştir. Tütün mamullerinin satışından alınan “tönbeki beyiyesi” ise 1863 yılında sisteme dahil olmuştur (Turan ve Yurdakul, 2009:4).

İzmir İktisat Kongresi’nde alınan kararlar neticesinde 1925 yılında Aşar Vergisi ve hemen sonrasında da Temettü Vergisi yürürlükten kaldırılmış ve verginin kaldırılması sonucu ortaya çıkan gelir boşluğunu gidermek için “Umumi İstihkak Vergisi ve Kazanç Vergisi” yürürlüğe girmiştir. Bu vergilerden Umumi İstihkak Vergisi, Türkiye’de Katma Değer Vergisi’nin ilk uygulaması sayılmaktadır. Umumi İstihkak Vergisi o günün şartlarına pek uygun olmadığından bir dolaylı vergi olarak adı ve niteliği kısmen değiştirilerek “Muamele Vergisi” olarak 1927’de yeniden yürürlüğe girmiştir (Adalıoğlu, 2021:138). Muamele vergisi, üretilerek satılan mamul ürünlerin satış bedelleri üzerinden, ithal ürünlerin ithal fiyatları üzerinden veya bankacılık ve sigortacılık hizmetlerinden alınırdı (Köroğlu, 2015:36).

Katma Değer Vergisi’nin emsali olarak KDV yürürlüğe girmeden önceki uygulamalardan birisi de 10.08.1970 tarih ve 13575 sayılı Resmî Gazete’de yayımlanan 1318 sayılı Finansman Kanunu ile kabul edilen “işletme vergisi”dir. Bahse konu Kanunun II. Kısım bölümünde yer alan işletme vergisi, en az ve en fazla vergi haddi derecelerine göre belirlenip

satış vergisi oranları üzerinden hesaplanmaktaydı. Genel olarak lüks tüketimin vergilendirilmesinde başvurulurdu. Türkiye’de KDV öncesi yürürlükte bulunan muadili vergiler bir bütünlük oluşturmamakta, bundan sebep ekonomik hedeflere ulaşma güçleşmekte ve farklı vergi yükleri ortaya çıkmaktaydı. Bu durumun giderilmesi için; ekonomik, mali ve sosyal gereklere uygun olarak katma değer vergisi çözüm olarak getirilmiştir (Güngör, 2017:77). Katma Değer Vergisi ise uluslararası vergi kanunları ile uyum, ihracatın teşviki ve gelişimi hedeflenerek 1984 yılında kabul edilip 1985 yılında yürürlüğe girmiştir (Adalıoğlu, 2021:138-148). İthalata veya ihracata konu olan mal veya hizmetlerin vergilendirilmesinde geçerli olan ilke, mal veya hizmetlerin tüketimlerinin gerçekleştirildiği ülke vergilendirilmesi olan “varış ülke” ilkesidir. Buna göre yurt dışından Türkiye’ye gelen mallar, ihraç eden ülkeye katma değer vergisinden arındırılırken, ithalatçı olan Türkiye’ye girişi sırasında vergilendirilmektedir. Bu minvalde dış ticarete konu malların ihraç edilmesinde KDV iadesi, ithalatında KDV tahsili söz konusudur (Kolçak, 2013:196-197).

İlk olarak 1993 yılında Özel Tüketim Vergisi’ne yönelik çalışmalar başlamış, 1996 yılında hazırlanan kanun tasarısı Türkiye Büyük Millet Meclisi (TBMM)’ne sevk edilmiş, fakat yeterli ilgi gösterilmeyip gerekli takip yapılmadığı için kanunlaşmamıştır. Avrupa Birliği’ne giriş hazırlıklarının yoğunlaştığı bir dönemde tekrar gündeme gelen Özel Tüketim Vergisi Kanun Tasarısı, 2002 yılının Mayıs ayında meclise yeniden sunulmuş ve 06.06.2002 tarihinde kanunlaşmış ve 4760 sayılı Özel Tüketim Vergisi Kanunu ismiyle 01.08.2002 tarihinde yürürlüğe girmiştir. ÖTV’nin yürürlüğe girmesiyle beraber mevzuatta dağınık bir şekilde yer alan 16 adet vergi, fon ve harç gibi mali yükümlülükler kaldırılarak tek çatı altında toplanmıştır (Taylor, 2010:436).

Farklı ülkelerdeki vergi sistemlerinin ortak politika hedeflerine yönelik olarak ayarlanması süreci olarak tanımlanan vergi uyumlaştırmasının bir amacı olarak mal ile hizmetlerdeki oran ve uygulama farklılıkları nedeniyle üye ülkeler arasındaki rekabetin olumsuz yönde etkilenmesini önlemek adına malların ilk kullanımına konu olması veya piyasaya çıkış aşamasında alınan bir vergi olması nedeniyle başvuru ÖTV, 2002 yılında AB müktesebatına uyum amacıyla getirilmiştir (Arslan, 2013:41).

3.2.2. Günah Vergisi Olarak Özel Tüketim Vergisi Uygulaması

Türkiye’de Özel Tüketim Vergisine geçişin nedenlerini şu şekilde sıralamak mümkündür (Çapar, 2004: 123-124);

- Özel Tüketim Vergisinin uygulanması ile birlikte belirli ve az miktardaki mal grupları kapsama alınarak bu tür malların vergilendirilmesinde oldukça karmaşık olan mevcut yapı basitleştirilecek, öte yandan bu basitleştirilen sistem vergi yükümlülerinin vergiye gönüllü uyumlarına katkı sağlayacaktır.
- Özel Tüketim Vergisi ile birlikte Türkiye ile AB arasında bir ortaklık tesisi öngören Ankara Anlaşması’nın bir gereği olarak vergi oranları dahilinde ve ithalde farklılaştırılmayarak, dolaylı koruma sağlayacak iç vergileme yapılmayıp, AB Müktesebatına uyum sağlanacaktır.

3.2.2.1. Özel Tüketim Vergisinin Özellikleri

Özel Tüketim Vergisi, belirli bir kanunla düzenlenen ve bu malların tüketiminin toplum için ortaya çıkardığı özel maliyetlerle meşrulaştırılan belirli malların tüketimine uygulanan vergidir (Nugra Vd., 2018:2). ÖTV, genel harcama vergilerinde görülen tersine artan oranlılığın etkisini gidermek ve vergi ödeyenlerin güçlerini yansıtmaya yardımcı olmak için

tasarlanmıştır (Giray ve Zeren, 2020:242). Negatif dışsallığı olan, sağlığa ve çevreye zararlı bazı malların tüketimini kısmak için başvuru ÖTV, tüketimi tamamen yasaklamayıp bunun yerine ürünü kullanmak isteyenlere bunun bedeline katlanmış olmasını şart sunmasından sebep düzenleyici bir özelliğe sahiptir (Çelikkaya, 2011:50). ÖTV, mali politikaların uygulanmasında daha etkindir (Çapar, 2004:125).

Genellikle tüketimi kısılmak istenen mallar üzerinde uygulanan ÖTV her ülkede farklı şekilde uygulanır. Özel tüketim vergileri genellikle ürünün ağırlığına, hacmine, gücüne veya miktarına göre hesaplanır; bazı durumlarda değerle birleştirilir, ancak bazen yalnızca değer esasına göre hesaplanır. Özel tüketim vergileri normalde mallar serbest dolaşıma girdiğinde ödenmeye başlar. Tüketim vergisine tabi malların mülkiyetinin devri, kontrollü bir depolama ortamında veya kayıtlı operatörler arasında bir tüketim vergisi oluşturmaksızın gerçekleştirilebilir. Özel tüketim vergisi sistemi, alkollü içecekler, madeni yağlar ve tütün ürünlerinden oluşan üç ana ürün grubunun imalatında, toptan satış aşamasında veya ithalatında faaliyet gösteren az sayıda vergi mükellefi ile karakterize edilmektedir (OECD, 2024).

ÖTV'nin bireylerin adalet algıları, alışkanlıkları ve içsel motivasyon ve başarı güdüsü üzerinde etkili özellikleri vardır. Yüksek vergiler, alkollü içecekler ve tütünlü ürünleri kullanan bireyler kayıt dışına yönelebilir ve dolayısıyla bu tür vergiler bireylerin alışkanlıklarını göz önüne almayarak içsel motivasyonlarını olumsuz etkiler (Gergerlioğlu, 2015:21-23).

ÖTV, vergiye tabi malların imalat, ithalat veya elde etme aşamasında bir kez alınır, sonrasında gerçekleşen el değiştirme sırasında tekrar vergilendirme söz konusu olmaz. Mükellef sayısı oldukça düşüktür, zira belirli malların imalat veya ithalat safhasında alınır. Kanunda listeler halinde sayılan ÖTV kapsamına giren malların sayısı oldukça sınırlıdır. ÖTV kapsamına giren malların tanımlanmasında bir belirsizlik veya yorum farkı söz konusu değildir. Bu tür malların tanımlamaları uluslararası standartlara göre belirlenmiştir. Özel Tüketim Vergilerinden elde edilen hasılat genel bütçede oldukça fazla yer işgal etmektedir (Yıldırım, 2015:227-228).

Dolaylı bir vergi olan ÖTV harcamalar üzerinden alınıyor olup bazı özellikleriyle diğer harcamalar üzerinden alınan vergilerden farklılaşmaktadır. Örneğin harcamalar üzerinden alınan bir vergi türü olan Gümrük Vergisinden farklı olarak hem yerel hem de ithal edilmiş belirli mallar üzerinden alınır. KDV üretim zincirinin her aşamasında alınırken, özel tüketim vergisi; üretim, ithalat veya toptan satış aşamasında uygulanarak daha sınırlı bir mükellefi kapsar (Torun, 2021:384-385).

Tüketicilerin harcama kalıplarını etkileyen ÖTV, toplum tarafından lüks olarak kabul edilen malların verginin kapsamına alınması veya artan oranlı olarak vergilendirilmesi gelir dağılımını düzeltici bir etki gösterse de kişilerin gelirlerinden ziyade harcamaları üstünden alındığı için özellikle dayanıklı tüketim malları gibi talep esnekliği düşük malların vergilendirilme kapsamında olması verginin adaletsizliğini ortaya çıkarır (Karakoç, 2013:110).

Genel olarak bakıldığında ÖTV; uygulamasının kolay olması, mali anesteziye uygun olması, benzeri mahiyetteki vergi, harç ve fon gibi dağınık haldeki mali yükümlülükleri bir araya toplaması, kapsamına giren malların sınırlı olması sebebiyle mükelleflerin sayısının az olması hem yerel hem de ithal edilmiş mallar üzerinden alınması gibi özellikleriyle ön plana çıkmaktadır.

3.2.2.2. Özel Tüketim Vergisinin Konusu

Ülkelerin gelişmişlik düzeyi, geçmişten günümüze taşıdıkları kültürel yapıları, teknolojik ve bilimsel koşullar ve konjonktürel durum gereği verginin konusunu oluşturan mal ve hizmetler farklılık göstermektedir. Özel tüketim vergisinin konusu, verginin üzerine konulduğu, doğrudan ya da dolaylı olarak kaynağını oluşturan iktisadi unsurdur. Verginin neyin üzerinden alınacağı yasa koyucu tarafından belirlenir ve kanunlarla belirtilmedikçe herhangi bir unsur veya işlem vergilendirilemez (Akdoğan, 2011:141-142).

Türkiye’de ÖTV, 06.06.2002 yılında kabul edilen 4760 sayılı ÖTV Kanununa ekli dört listede yer alan mallar üzerinden alınmaktadır. Bu listelerde yer alan mallar şu şekilde sıralanmaktadır:

- *I sayılı liste*, petrol ürünleri, doğal gaz ve bunların türevleri ile biodizelden oluşmakta ve (A) ve (B) cetvellerinden meydana gelmektedir. (A) cetveli içerisinde genel olarak benzin, motorin, jet yakıtı gibi akaryakıt ürünleri; sıvılaştırılmış petrol gazı (L.P.G), doğalgaz ve bahse konu mallara ikamesi mümkün petrol türevleri, petrokok ve benzeri diğer mallardan oluşmaktadır. (B) cetvelinde, solvent ve benzeri ürünler ile bunların türevleri yer almaktadır. (A) ve (B) cetvellerinde toplam 130 mal ve ürün bulunmaktadır.
- *II sayılı liste*, insan veya eşya taşımaya mahsus kara, deniz ve hava araçlarına ayrılmıştır. Buna göre kanunda belirtilen 14 adet mal ve ürün özel tüketim vergisine tabi iken, bu taşıtların aksam ve parçaları kanun kapsamında değildir.
- *III sayılı liste*, alkollü ve alkolsüz içecekler, tütün ve tütün mamullerine ayrılmış; listede 28 adet mal ve ürün sayılmıştır.
- *IV sayılı liste*, talep esnekliği yüksek olan lüks mal olarak nitelendirilebilecek havayar, parfüm, televizyon gibi 102 adet mal ve ürünü içermektedir.

ÖTV (III) Sayılı Liste Uygulama Genel Tebliği’nde ÖTV’nin konusuna giren malların tanımlanması yapılırken Türk Gümrük Tarife Cetvelinde yer alan tanımlamalar dikkate alınıp diğer mevzuatta yer alan tanımların dikkate alınmayacağı; şayet bahse konu cetvel ve izahnamesinde tanımlama veya açıklama bulunmuyorsa Gelir İdaresi Başkanlığı (GİB)’nce yapılan açıklamalar doğrultusunda işlem gerçekleştirileceği belirtilmektedir.

3.2.2.3. Özel Tüketim Vergisini Doğuran Olay

Vergiye doğuran olay 213 sayılı Vergi Usul Kanunu’nun 19. maddesinde; “*Vergi alacağı, vergi kanunlarının vergiyi bağladıkları olayın vukuu veya hukuki durumun tekemmülü ile doğar. Vergi alacağı mükellef bakımından vergi borcunu teşkil eder*” şeklinde tanımlanmıştır. 4760 sayılı ÖTV Kanunu’nun 3. maddesine göre vergiyi doğuran olay;

- “Mal teslimi veya ilk iktisap hallerinde malın teslimi veya ilk iktisabı,
- Malın tesliminden önce fatura veya benzeri belgeler verilmesi hallerinde, bu belgelerde gösterilen miktarla sınırlı olmak üzere fatura veya benzeri belgelerin düzenlenmesi,
- Kısım kısım mal teslim edilmesi mutata olan veya bu hususlarda mutabık kalınan hallerde, her bir kısmın teslimi,
- Komisyoncular vasıtasıyla veya konsinyasyon suretiyle yapılan satışlarda, (I), (II) ve (IV) sayılı listelerdeki malların alıcıya, (III) sayılı listedeki malların komisyoncuya veya konsinye işletmeye teslimi,

- İthalatta, 4458 sayılı Gümrük Kanunu'na göre gümrük yükümlülüğünün doğması, ithalat vergilerine tâbi olmayan işlemlerde ise gümrük beyannamesinin tescili”

şeklinde tanımlanmıştır.

3.2.2.4. Türkiye’de Özel Tüketim Vergisinin Uygulaması

Negatif dışsallığa neden olan erdemsiz mal ve hizmetlerin tüketimini sınırlandırmaya yönelik olarak Türk vergi sistemi içerisinde en etkin verginin ÖTV olduğu görülmektedir. 4760 sayılı ÖTV Kanunu ile birlikte kanuna ekli dört listede yer alan mallar ÖTV kapsamına alınmıştır. Listelerde yer alan mallar içinde özellikle III sayılı listede yer alan mallar, yapıları gereği günah vergilerinin konusunu oluşturmaktadır. Zira III sayılı listede alkollü içkiler, tütün ve tütün ürünleri gibi kişi ve toplum sağlığına zararlı mallar yer almaktadır. III sayılı liste (A) ve (B) cetvellerinden oluşmakta; genel olarak (A) cetvelinde alkolü içecekler ve kolalı içecekler, (B) cetvelinde ise tütün ve tütün ürünleri bulunmaktadır.

III sayılı listenin (A) cetvelinde yer alan mal ve hizmetlere ilişkin 2024 yılı vergi oran ve tutarları Tablo 9’da görüldüğü gibidir;

Tablo 3.9 III Sayılı Listenin Güncel (A) Cetvelindeki ÖTV Oran ve Tutarları

Mal İsmi	Vergi Oranı (%)	Asgari Maktu Vergi Tutarı (TL)
Meyva suları (üzüm şırası dahil) ve sebze suları (fermente edilmemiş ve alkol katılmamış), ilave şeker veya diğer tatlandırıcı maddeler katılmış olsun olmasın (Yalnız ambalajlanmış olanlar ve/veya toptan teslimatı konu edilenler) (Sebze suları ve Türk Gıda Kodeksine göre %100 meyve suyu sayılanlar hariç)	10	-
Sular (mineral sular ve gazlı sular dahil) (ilave şeker veya diğer tatlandırıcı maddeler katılmış veya aromalandırılmış) ve alkolsüz diğer içecekler (20.09 pozisyonundaki meyve ve sebze suları hariç) (Yalnız ambalajlanmış olanlar ve/veya toptan teslimatı konu edilenler) (Doğal mineralli doğal maden suyu ile üretilmiş, tatlandırılmış, aromalandırılmış meyveli gazlı içecekler; şalgam suyu; Türk Gıda Kodeksine göre çeşnili ve aromalı/aromalandırılmış içme sütleri, bebek ve devam sütleri sayılanlar ile 2202.10.00.00.11, 2202.10.00.00.12, 2202.10.00.00.13, 2202.91.00.00.00 hariç)	10	-
Sade gazozlar	10	-
Meyvalı gazozlar	10	-
Kolalı gazozlar	35	-
Alkolsüz biralar	10	-
Malttan üretilen biralar	63	7,7771
Taze üzüm şarabı (kuvvetlendirilmiş şaraplar dahil); üzüm şırası (20.09 pozisyonunda yer alanlar hariç) (2204.10 köpüklü şaraplar ve 2204.30 diğer üzüm şıraları hariç)	0	38,2413
Köpüklü şaraplar	0	258,3682
Vermut ve diğer taze üzüm şarapları (bitkiler veya kokulu maddelerle aromalandırılmış) (2205.10.10.00.00, 2205.10.90.00.12 hariç)	0	389,9419

Alkol derecesi hacim itibariyle %18 veya daha az olanlar	0	309,6580
Alkol derecesi hacim itibariyle %22 ve fazla olanlar	0	1.062,6209
Fermente edilmiş diğer içecekler (elma şarabı, armut şarabı, bal şarabı, sake gibi), tarifenin başka yerinde belirtilmeyen veya yer almayan fermente edilmiş içeceklerin karışımları ve fermente edilmiş içeceklerle alkolsüz içeceklerin karışımları	0	84,3641
Alkol derecesi ne olursa olsun tağyir (denatüre) edilmiş etil alkol ve damıtım yoluyla elde edilen diğer alkollü içkiler [Alkol derecesi ne olursa olsun tağyir (denatüre) edilmiş etil alkol hariç]	0	1.062,6209
Alkol derecesi hacim itibariyle %80'den az olan tağyir (denatüre) edilmemiş etil alkol; damıtım yoluyla elde edilen alkollü içkiler, likörler ve diğer alkollü içecekler [(2208.90.91; 2208.90.99) Alkol derecesi hacim itibariyle %80'den az olan tağyir (denatüre) edilmemiş etil alkol hariç, (2208.20; 2208.50; 2208.60; 2208.70 ve 2208.90 hariç)]	0	1.062,6209
Üzüm şarabı veya üzüm cibesinin damıtılması yolu ile elde edilen alkollü içkiler	0	1.062,6209
Cin ve Geneva	0	1.062,6209
Votka (2208.60.91.00.00, 2208.60.99.00.00 hariç)	0	1.062,6209
Muhtevası 2 litreyi geçmeyen kaplarda olanlar (Alkol derecesi hacim itibariyle %45.4'den fazla olanlar)	0	1.062,6209
Muhtevası 2 litreyi geçen kaplarda olanlar (Alkol derecesi hacim itibariyle %45.4'den fazla olanlar)	0	1.062,6209
Likörler	0	1.062,6209
Diğerleri (2208.90.48.00.11, 2208.90.71.00.11 hariç)	0	1.062,6209
Rakı (Muhtevası 2 litreyi geçmeyen kaplarda olanlar)	0	1.062,6209
Rakı (Muhtevası 2 litreyi geçen kaplarda olanlar)	0	1.062,6209

Kaynak: Hazine ve Maliye Bakanlığı Gelir İdaresi Başkanlığı (2024).

Not: 4760 sayılı ÖTV Kanununun (12/3) maddesi uyarınca güncellenen liste (Yürürlük:3/1/2024).

4760 sayılı ÖTV Kanunu'nun 11. maddesinin 5. fıkrasında; (III) sayılı listenin (A) cetvelindeki mallar için asgari maktu vergi tutarlarına göre hesaplanacak vergi tutarından az olmamak üzere yalnızca nispi verginin uygulanacağı; (B) cetvelindeki mallar için maktu vergi ile birlikte, asgari maktu vergi tutarına göre hesaplanacak vergi tutarından az olmamak üzere nispi vergi uygulanacağı belirtilmektedir.

ÖTV (III) Sayılı Liste Uygulama Genel Tebliği'nde kolalı gazozların ithalinde ve imalatçıları tarafından teslimi ile ÖTV uygulanmadan önce müzayede yoluyla satışında, Tebliğin (III/A/1) bölümü çerçevesinde tespit edilen matraha, (III) sayılı listenin (A) cetvelinde bu mallar için belirlenen vergi oranı uygulanmak suretiyle ÖTV hesaplanacağı belirtilmektedir. III sayılı listenin (A) cetvelinde kolalı gazozlar için yalnızca nispi oran belirlendiği göz önüne alındığında kolalı gazozlar için ÖTV şu şekilde hesaplanır:

Örneğin, 01.05.2024 tarihi itibariyle KDV ve ÖTV hariç satış/ithal bedeli 15.000 TL olan 750 litre kolalı gazozun ÖTV'si:

Hesaplanan ÖTV: 15.000 TL x 0,35 = 5.250 TL'dir.

(III) sayılı listenin (A) cetvelinde, malttan üretilen biralarda ise nispi vergi oranının yanı sıra asgari maktu vergi tutarı da belirlenmiştir. Cetvelde belirlenen asgari maktu vergi tutarı söz konusu mallar için bir litredeki her bir alkol derecesi itibarıyla uygulanır.

Söz konusu malların ithali ve imalatçıları tarafından teslimi ile ÖTV uygulanmadan önce müzayede yoluyla satışında, asgari maktu vergi tutarından az olmamak üzere yalnızca nispi vergi uygulanır.

Bu çerçevede, malttan üretilen biralarda, Tebliğin (III/A/1) bölümü çerçevesinde tespit edilen matraha, (III) sayılı listenin (A) cetvelinde bu mallar için belirlenen vergi oranı uygulanarak hesaplanan ÖTV tutarı (nispi ÖTV tutarı) ile asgari maktu vergi tutarına göre hesaplanan ÖTV tutarının karşılaştırılması sonucunda, daha yüksek olan tutar, hesaplanan ÖTV olarak dikkate alınır.

Örneğin, 01/05/2024 tarihi itibarıyla, KDV ve ÖTV hariç satış/ithal bedeli 15 TL, alkol derecesi 5 olan, 50 cl'lik bir kutu biranın ÖTV'si aşağıdaki şekilde hesaplanır:

Nispi ÖTV tutarı: $15 \text{ TL} \times 0,63 = 9,45 \text{ TL}$

Asgari maktu vergi tutarı: $(5^\circ \times 7,7771 \text{ TL}) \times 0,5 \text{ lt} = 19.442 \text{ TL}$

$9,45 \text{ TL} < 19.442 \text{ TL}$ olduğundan, asgari maktu vergi tutarı olan 19.442 TL tutarına göre hesaplanan ÖTV tutarı dikkate alınır.

Şaraplarda ise; taze üzüm şarabı (kuvvetlendirilmiş şaraplar dahil); üzüm şırası (20.09 pozisyonunda yer alanlar hariç) (2204.10 köpüklü şaraplar ve 2204.30 diğer üzüm şıraları hariç), köpüklü şaraplar, Vermut ve diğer taze üzüm şarapları (bitkiler veya kokulu maddelerle aromalandırılmış) (2205.10.10.00.00, 2205.10.90.00.12 hariç); ise nispi vergi oranı "0" (sıfır) olarak belirlenmek suretiyle, bu malların asgari maktu vergi tutarı itibarıyla vergilenmesi öngörülmüştür. Buna göre

Örneğin, 01/05/2024 tarihi itibarıyla, KDV ve ÖTV hariç satış/ithal bedeli 150 TL olan, 75 cl'lik bir şişe köpüklü şarabın ÖTV'si aşağıdaki şekilde hesaplanır:

Asgari maktu vergi tutarı $0,75 \text{ lt} \times 258,3682 \text{ TL} = 193,7761 \text{ TL}$

Buna göre, **hesaplanan ÖTV** olarak 193,7761 TL dikkate alınır.

(III) sayılı listenin (A) cetvelinde, Tebliğin (III/B/1.1, 1.2 ve 1.3) bölümleri kapsamı dışında kalan diğer mallar (viski, votka, cin, konyak, rom, likör, rakı gibi) için nispi vergi oranı "0" (sıfır) olarak belirlenmek suretiyle, bu malların asgari maktu vergi tutarı itibarıyla vergilenmesi öngörülmüştür. Buna göre **diğer alkollü içkilerde**

Örneğin, 01/05/2024 tarihi itibarıyla, KDV ve ÖTV hariç satış/ithal bedeli 500 TL, alkol derecesi hacmen 45° olan 70 cl'lik bir şişe rakının ÖTV'si aşağıdaki şekilde hesaplanır:

Asgari maktu vergi tutarı: $(0,45 \times 1.062,6209 \text{ TL}) \times 0,70 \text{ lt} = 334,72 \text{ TL}$

Buna göre, **hesaplanan ÖTV** olarak 334,72 TL dikkate alınır.

III sayılı listenin (B) cetvelinde yer alan mal ve hizmetlere ilişkin 2024 yılı vergi oran ve tutarları Tablo 1'de görüldüğü gibidir;

Tablo 3.10 III Sayılı Listenin Güncel (B) Cetvelindeki ÖTV Oran ve Tutarları

Mal İsmi	Vergi Oranı (%)	Asgari Maktu Vergi Tutarı (TL)	Uygulanacak Maktu Vergi Tutarı (TL)
Tütün içeren purolar	45	1,2538	1,6763
Uçları açık purolar	45	1,2538	1,6763
Sigarillolar	45	1,2538	1,6763
Tütün içeren sigaralar	57	1,4249	4,8058
Tütün yerine geçen maddelerden yapılmış purolar, uçları açık purolar ve sigarillolar	45	1,2538	1,6763
Tütün yerine geçen maddelerden yapılmış sigaralar	57	1,4249	4,8058
Diğer mamul tütün ve mamul tütün yerine geçen maddeler; “homojenize” veya yeniden tertip edilmiş tütün; tütün hülasa ve esansları (2403.11.00.00.00, 2403.19.10.00.19, 2403.19.90.00.19, 2403.91.00.00.00, 2403.99.10.00.00, 2403.99.90.00.00 hariç)	57	1,4249	4,8058
Bu faslın 1 nolu alt pozisyon notunda belirtilen nargile tütünleri	63	0,2811	1,6237
Diğerleri (Net muhtevası 500 gr. ı geçmeyen ambalajlarda olanlar)	55	0,1784	1,6237
Diğerleri (Net muhtevası 500 gr. ı geçen ambalajlarda olanlar)	55	0,1784	1,6237
Enfiye ve çiğnemeye mahsus tütün	57	1,4249	4,8058
Diğerleri (Makaron)	0	0,1925	-

Kaynak: Hazine ve Maliye Bakanlığı Gelir İdaresi Başkanlığı, 2024.

Not: 4760 sayılı Kanunun (12/3) maddesi hükmü, 1/1/2024 tarihinde yürürlüğe giren 27/12/2023 tarihli ve 8001 sayılı Cumhurbaşkanlığı Kararının (2/1) maddesi gereğince, işaretli malların asgari maktu ve maktu vergi tutarları hakkında 2024 yılı Ocak-Haziran dönemi için uygulanmamıştır.

(III) sayılı listenin (B) cetveli kapsamındaki sigaraların vergilendirilmesinde, perakende satış fiyatına bu mallar için geçerli olan ÖTV oranı uygulanarak nispi ÖTV tutarı hesaplanır. Ancak hesaplanan bu tutar, birim paket içindeki her bir adet sigara için belirlenen asgari maktu vergi tutarına göre hesaplanan vergi tutarından az olamaz.

Nispi ÖTV tutarı ile asgari maktu vergi tutarına göre hesaplanan ÖTV tutarının karşılaştırılması sonucunda, yüksek olan tutara, 20 adet sigaradan oluşan her bir paket sigara için (III) sayılı listenin (B) cetvelinde belirlenen maktu vergi tutarı eklenerek bir paket sigara için toplam ÖTV tutarı hesaplanır. Birim ambalajın farklı adetten oluşması halinde maktu vergi tutarı, anılan adede göre oranlanarak hesaplanır.

Örneğin, 01/05/2024 tarihi itibarıyla, perakende satış fiyatı 60 TL olan 1 paket (20 adet) **sigara** için ÖTV aşağıdaki şekilde hesaplanır:

Nispi ÖTV tutarı: 60 TL x 0.57 = 34,2 TL

Asgari maktu ÖTV tutarı: $20 \times 1,4249 \text{ TL} = 28,498 \text{ TL}$

Maktu ÖTV tutarı: $1 \times 4,8058 \text{ TL} = 4,8058 \text{ TL}$

$34,2 \text{ TL} > 28,498 \text{ TL}$ olduğundan, nispi ÖTV tutarı ile maktu ÖTV tutarı toplamı ($34,2 \text{ TL} + 4,8058 \text{ TL} = 39,0058 \text{ TL}$) dikkate alınır.

Söz konusu sigaranın perakende satış fiyatının 40 TL olması halinde ise;

Nisbi ÖTV tutarı: $40 \text{ TL} \times 0,57 = 22,8 \text{ TL}$

Asgari maktu ÖTV tutarı: $20 \times 1,4249 \text{ TL} = 28,498 \text{ TL}$

Maktu ÖTV tutarı: $1 \times 4,8058 \text{ TL} = 4,8058 \text{ TL}$

$22,8 \text{ TL} < 28,498 \text{ TL}$ olduğundan, asgari maktu ÖTV tutarı ile maktu ÖTV tutarı toplamı ($28,498 \text{ TL} + 4,8058 \text{ TL} = 33,3038 \text{ TL}$) dikkate alınır.

(III) sayılı listenin (B) cetvelinde **sigaralar dışında kalan tütün mamullerinin** vergilendirilmesinde, perakende satış fiyatına bu mallar için geçerli olan ÖTV oranı uygulanarak nispi ÖTV tutarı hesaplanır. Ancak hesaplanan bu tutar, birim paket/ambalaj içindeki her bir gram tütün mamulü için belirlenen asgari maktu vergi tutarına göre hesaplanan vergi tutarından az olamaz.

Nispi ÖTV tutarı ile asgari maktu vergi tutarına göre hesaplanan ÖTV tutarının karşılaştırılması sonucunda, yüksek olan tutara, 50 gramdan oluşan birim ambalaj için (III) sayılı listenin (B) cetvelinde belirlenen maktu vergi tutarı eklenerek toplam ÖTV tutarı hesaplanır. Birim ambalajın farklı gramdan oluşması halinde maktu vergi tutarı, anılan grama göre oranlanarak hesaplanır.

Örneğin: 10/05/2024 tarihi itibarıyla, perakende satış fiyatı 550 TL, birim ambalajı 100 gram olan 1 kutu puronun ÖTV'si şu şekilde hesaplanır:

Nispi ÖTV tutarı: $550 \text{ TL} \times 0,45 = 247,5 \text{ TL}$

Asgari maktu ÖTV tutarı: $100 \text{ gr} \times 1,2538 \text{ TL} = 125,38 \text{ TL}$

Maktu ÖTV tutarı: $(100 \text{ gr} / 50 \text{ gr}) \times 1,6763 \text{ TL} = 3,3526 \text{ TL}$

$247,5 \text{ TL} > 125,38 \text{ TL}$ olduğundan, nispi ÖTV tutarı ile maktu ÖTV tutarı toplamı ($247,5 \text{ TL} + 3,3526 \text{ TL}$) = $250,8526 \text{ TL}$ dikkate alınır.

3.2.3. Günah Vergisi Olarak Katma Değer Vergisi Uygulaması

Katma Değer Vergisi; bir mal veya hizmetin üretiminden nihai tüketicisine kadar geçen her aşamayı kapsayan, vergi indirimine imkân tanıyan, değer artışını temel alan, gayri şahsi, genel bir harcama vergisidir. Katma Değer Vergisi konusunda incelemelere Türkiye ilk kez 1957 yılında başlamıştır. Ancak altyapı sorunu nedeniyle o yıllarda eleştirilere neden olmuştur. 1970 yılında Fransız Katma Değer Vergisi Türkçe'ye çevrilmiş ve kanun tasarısı 1974 yılında hazırlanmıştır. 1980 yılına kadar tasarı üzerinde yoğun tartışmalar yaşanmış ve tasarı birkaç kez TBMM'nden geri dönmüştür. Tasarı 3065 sayılı kanun ile TBMM'nde 1984 yılında kabul edilmiş ve 1.1.1985 tarihinden itibaren yürürlüğe girmiştir.

3065 sayılı Katma Değer Vergisi Kanunu'nun 1 inci maddesinde Türkiye'de yapılan aşağıdaki işlemlerin katma değer vergisine tabi olduğu belirtilmiştir:

1. Ticarî, sınaî, ziraî faaliyet ve serbest meslek faaliyeti çerçevesinde yapılan teslim ve hizmetler,
2. Her türlü mal ve hizmet ithalatı,
3. Diğer faaliyetlerden doğan teslim ve hizmetler:
 - a) Posta, telefon, telgraf, teleks ve bunlara benzer hizmetler ile radyo ve televizyon hizmetleri,
 - b) Her türlü şans ve talih oyunlarının tertiplenmesi ve oynanması,
 - c) Profesyonel sanatçıların yer aldığı gösteriler ve konserler ile profesyonel sporcuların katıldığı sportif faaliyetler, maçlar, yarışlar ve yarışmalar tertiplenmesi, gösterilmesi,
 - d) Müzayede mahallerinde ve gümrük depolarında yapılan satışlar ile 10/2/2005 tarihli ve 5300 sayılı Tarım Ürünleri Lisanslı Depoculuk Kanununa göre düzenlenen ürün senetlerinin, senedin temsil ettiği ürünü depodan çekecek olanlara teslimi,
 - e) Boru hattı ile ham petrol, gaz ve bunların ürünlerinin taşınmaları,
 - f) Gelir Vergisi Kanunu'nun 70 inci maddesinde belirtilen mal ve hakların kiralanması işlemleri,
 - g) Genel ve katma bütçeli idarelere, il özel idarelerine, belediyeler ve köyler ile bunların teşkil ettikleri birliklere, üniversitelere, dernek ve vakıflara, her türlü mesleki kuruluşlara ait veya tabi olan veyahut bunlar tarafından kurulan veya işletilen müesseseler ile döner sermayeli kuruluşların veya bunlara ait veya tabi diğer müesseselerin ticarî, sınaî, ziraî ve mesleki nitelikteki teslim ve hizmetleri,
 - h) Rekabet eşitsizliğini gidermek maksadıyla isteğe bağlı mükellefiyetler suretiyle vergilendirilecek teslim ve hizmetler.

KDV Kanununa göre, bazı mal teslimi ve hizmet ifaları belirli şartlar altında KDV'den istisna edilmiştir. İstisnanın amacı, sosyal fayda sağlamak, ilgili sektörü teşvik etmek ya da ekonomik gerekçelerdir.

3065 sayılı Katma Değer Vergisi Kanunu'nun 8 inci maddesinde verginin mükellefi olarak aşağıdakiler belirtilmiştir;

- a) Mal teslimi ve hizmet ifası hallerinde bu işleri yapanlar,
 - b) İthalatta mal ve hizmet ithal edenler,
 - c) Transit taşımalarda gümrük veya geçiş işlemine muhatap olanlar,
 - ç) Müzayede mahallerinde yapılan satışlarda bu satışları yapanlar,
 - d) PTT İşletme Genel Müdürlüğü ve radyo ve televizyon kurumları,
 - e) Her türlü şans ve talih oyunlarını tertip edenler,
 - f) -
 - g) 1 inci maddenin 3'üncü fıkrasının (c) bendine giren hallerde bunları tertipleyenler veya gösterenler,
 - h) Gelir Vergisi Kanunu'nun 70 inci maddesinde belirtilen mal ve hakları kiraya verenler,
 - ı) İsteğe bağlı mükellefiyette talepte bulunanlardır.
2. Vergiye tabi bir işlem söz konusu olmadığı veya katma değer vergisini fatura veya benzeri vesikalarda göstermeye hakkı bulunmadığı halde; düzenlediği bu tür vesikalarda katma değer vergisi gösterenler, bu vergiyi ödemekle mükelleftirler. Bu husus kanuna göre borçlu oldukları vergi tutarından daha yüksek bir meblağı gösteren mükellefler için geçerlidir. Bu gibi sebeplerle fazla veya yersiz hesaplanan ve Hazineye ödenen vergi,

Maliye Bakanlığının belirleyeceği usul ve esaslara göre işlemi yapan mükellefe iade edilir. Şu kadar ki söz konusu iadenin yapılabilmesi için işlemle ilgili beyanların düzeltilmesi ve fazla veya yersiz hesaplanan verginin satıcı tarafından alıcıya geri verilmesi şarttır.

Katma Değer Vergisi Kanunu'nun 10 uncu maddesiyle vergiyi doğuran olay;

- a) *Mal teslimi ve hizmet ifası hallerinde, malın teslimi veya hizmetin yapılması,*
- b) *Malın tesliminden veya hizmetin yapılmasından önce fatura veya benzeri belgeler verilmesi hallerinde, bu belgelerde gösterilen miktarla sınırlı olmak üzere fatura veya benzeri belgelerin düzenlenmesi,*
- c) *Kısım kısım mal teslimi veya hizmet yapılması mutad olan veya bu hususlarda mutabık kalınan hallerde, her bir kısmın teslimi veya bir kısım hizmetin yapılması,*
- d) *Komisyoncular vasıtasıyla veya konsinyasyon suretiyle yapılan satışlarda, malların alıcıya teslimi,*
- e) *Malın alıcıya veya onun adına hareket edenlere gönderilmesi halinde, malın nakliyesine başlanması veya nakliyeciyi veya sürücüye tevdi,*
- f)-
- g) *Su, elektrik, gaz, ısıtma, soğutma ve benzeri enerji dağıtım veya kullanımlarında bunların bedellerinin tahakkuk ettirilmesi,*
- h)-
- ı) *İthalatta, Gümrük Kanunu'na göre gümrük vergisi ödeme mükellefiyetinin başlaması, gümrük vergisine tabi olmayan işlemlerde ise gümrük beyannamesinin tescili,*
- j) *İkametgâhi, işyeri, kanunî merkezi ve iş merkezi Türkiye'de bulunmayanlar tarafından yabancı ülkeler ile Türkiye arasında yapılan taşımacılık ile transit taşımacılıkta gümrük bölgesine girilmesi veya gümrük bölgesinden çıkılması,*
- k) *5300 sayılı Tarım Ürünleri Lisanslı Depoculuk Kanununa göre düzenlenen ürün senetlerinin temsil ettiği ürünlerin depodan çekilmesi.*

olarak belirtilmiştir.

Katma Değer Vergisi'nin hesaplanmasında kullanılacak vergi oranları, KDVK'nun 28 inci maddesinde aşağıdaki şekilde belirtilmiştir (10 Temmuz 2023 tarihinde 32241 sayılı Resmî Gazete'de yayımlanan 7346 sayılı Cumhurbaşkanlığı kararı);

Mal teslimleri ile hizmet ifalarına uygulanacak katma değer vergisi oranları;

- a) Ekli listelerde yer alanlar hariç olmak üzere, vergiye tabi işlemler için, %20
- b) (I) sayılı listede yer alan teslim ve hizmetler için, %1
- c) (II) sayılı listede yer alan teslim ve hizmetler için, %10 olarak tespit edilmiştir

3.2.4. Türkiye'de Günah Vergilerinin Değerlendirilmesi

Vergiler her ülkede olduğu gibi Türkiye'de de kamunun önemli gelir kaynaklarından bir tanesidir. Vergiler gelir sağlama amacı dışında bir takım sosyal amaçları da gerçekleştirmek üzere alınmaktadır. Toplanan vergilerin büyük çoğunluğu dolaylı vergilerden sağlanmakta; böylelikle vergiye maruz kalan bireyler ödemiş oldukları vergilere, malın fiyatı içerisine gizlenmiş olmasından dolayı görece daha az tepki göstermektedirler. Dolayısıyla sosyal amaca hizmet eden vergilerle hükümetler kişilerin tepkilerine maruz kalmadan onların davranışlarını paternalist bir eda ile şekillendirebilmektedirler.

Türkiye'de her ne kadar günah vergisi ismiyle bir vergi bulunmasa da dolaylı vergiler içerisinde yer alan KDV ve özellikle ÖTV günah vergilerinin amacını taşıyan vergilerdir. Negatif dışsallığı bulunan, birey ve toplum sağlığına zararlı olan ve ÖTV Kanunu'na ekli 4

listede yer alan mallardan özellikle *III sayılı listenin (A) ve (B) cetvellerinde sıralanan mallar günah vergilerinin konusunu oluşturmaktadır*. Bu mallar özellikle tütün ve tütün ürünleri, alkol içeren ürünlerden oluşmaktadır.

AB ülkelerinde özel tüketim vergileri daha çok çevrenin korunması, sağlık gibi sosyal faydalarla alınırken, Türkiye’de, talebi yüksek olan ihtiyaç mallarına da konulan vergilerden anlaşılacağı üzere, daha çok, geliri vergileme amacıyla alınmaktadır (Yıldırım, 2015:250).

Çalışmanın bu bölümünde özel tüketim vergilerinden elde edilen gelirlerin yıllar itibarıyla Türkiye Merkezi Bütçe Gelirleri içerisindeki yüzdeleri, Türkiye’deki alkollü içkiler üzerinden alınan ÖTV oranı ve tutarları, Türkiye’de sigara üzerinden alınan ÖTV oran ve tutarları ve sigara ve alkollü içki iç satış miktarları verilip; bir günah vergisi olan ÖTV ile zararlı mallar kapsamında olan tütün ve tütün ürünlerinin, alkol ve alkol ürünlerinin kullanımları ilişkilendirilerek değerlendirilecektir.

Türkiye’de özel tüketim vergilerinden elde edilen hâsılatın, genel bütçe vergi gelirleri içerisindeki payı oldukça yüksektir. Tablo 11’de, özel tüketim vergilerinden elde edilen gelirlerin Türkiye Merkezi Bütçe Gelirleri (2013-2023) içerisindeki yüzdeleri yıllara oranla görülebilir.

Tablo 3.11 ÖTV’den Elde Edilen Gelirlerin Türkiye Merkezi Bütçe Gelirleri (2013-2023) İçerisindeki Yüzdeleri

	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021	2022	2023
Özel Tüketim Vergisi	21.90	21.41	21,94	21,72	21,94	17,66	16,81	20,15	14,65	14,99	17,81
- petrol ve doğalgaz ürünleri	11.58	10.72	10.53	10,16	10,09	7,33	6,98	6,71	2,23	2,74	3,32
- motorlu taşıtlar	2,71	3.02	3.53	3,40	3,50	2,29	1,57	4,53	4,73	5,97	8,47
-alkollü içkiler	1.33	1.39	1.41	1,42	1,59	1,64	1,69	1,60	1,61	1,56	1,32
-tütün mamülleri	5.47	5.42	5.59	5,81	5,93	5,64	5,75	6,00	4,80	3,62	3,39
-kolalı gazozlar	0.07	0.07	0.07	0,07	0,06	0,11	0,11	0,13	0,19	0,15	0,16
-dayanıklı tüketim ve diğer mallar	0,74	0.79	0.81	0,86	0,77	0,65	0,71	1,18	1,09	0,95	1,15

Kaynak: Hazine ve Maliye Bakanlığı Muhasebat Genel Müdürlüğü (2024). Merkezi Yönetim Bütçe İstatistikleri, <https://muhasebat.hmb.gov.tr/merkezi-yonetim-butce-istatistikleri> (31.05.2024).

Tablo 3.11’e göre;

- Özel Tüketim Vergilerinin bütçe gelirleri içerisindeki payı, 2013 yılından 2018 yılına kadar istikrarlı bir seyir izleyerek %21 dolaylarında olmuştur. 2017 ve 2018 yıllarında payı azalmış olsa da 2020 yılında tekrar eski düzeyine yaklaşmış, ancak 2021 ve 2022 yıllarında ciddi oranda düşüş yaşadıktan sonra 2023 yılına gelindiğinde, oran tekrar yükselerek, 2018 yılındaki orana yaklaşmıştır.

- 2013 yılında bütçe gelirleri içerisindeki payı %11 seviyelerinde olan petrol ve doğalgaz ürünleri üzerinden alınan ÖTV, 2022 yılına kadar sürekli düşmüş ve 2022 yılında az da olsa yükselmiştir. Bu yükselişi 2023 yılında da devam ettirse de son 10 yıldaki en düşük oranlarda seyretmektedir. Oysa petrol ve doğalgaz ürünlerinin çevreyi kirlettiği düşünüldüğünde, negatif dışsallığa neden olan birey ve toplum sağlığına zararlı bu ürünler üzerinden alınan ÖTV'nin oransal olarak fazla olması gerekmektedir.
- Motorlu taşıtlar üzerinden alınan ÖTV'nin bütçe gelirleri içerisindeki payı, 2020 yılından itibaren giderek artmıştır. Motorlu taşıtların da çevreyi ve doğayı kirlettiği göz önünde bulundurulduğunda, oransal olarak motorlu taşıtlar üzerinden alınan ÖTV'deki bu artış, verginin sosyal amacına hizmet ettiği yönünde değerlendirilebilir.
- Alkollü içkiler üzerinden alınan ÖTV'nin ise son 10 yılda bütçe gelirleri içindeki payında çok ciddi bir değişiklik olmamıştır.
- Tütün mamullerinden elde edilen ÖTV gelirlerinin merkezi bütçe gelirleri içerisindeki payı, %3,39 ile %6 arasında değişmektedir.
- Kolalı gazozlar üzerinden alınan ÖTV'nin merkezi bütçe gelirleri içindeki payı ise son 10 yılda iki kattan fazla artarak %0,07 seviyesinden % 0,16 seviyesine gelmiştir.
- Dayanıklı tüketim mallarından alınan ÖTV'nin ise son 10 yılda merkezi bütçe gelirleri içindeki payı iki katına yakın artış göstermiştir. Fakat dayanıklı tüketim mallarının bireye, topluma ve çevreye zararının, tütün ve tütün mamullerinin, alkol ve alkol mamullerinin verdiği zarardan daha az olduğu ve dahi bu ürünlerin ihtiyaç malları olduğu; söz konusu mallardan ÖTV alınmasının, verginin sosyal amacıyla değil de gelir sağlama amacıyla alındığını göstermektedir.

Tablo 3.12 Türkiye’deki Alkollü İçkiler Üzerinden Alınan ÖTV Oranı ve Tutarları (2013- 2024)

Yıllar	Malttan üretilen biralar		Köpüklü Şarap		Vermut ve diğer taze üzüm şarapları		Rakı	
	Nispi (%)	Maktu (TL)	Nispi (%)	Maktu (TL)	Nispi (%)	Maktu (TL)	Nispi (%)	Maktu (TL)
2013	63	0,64	0	24,39	0	33,46	0	81,01
2014	63	0,77	0	28,20	0	38,69	0	93,67
2015	63	0,8966	0	32,7229	0	44,8965	0	113,6338
2016	63	1,1691	0	38,8303	0	58,6046	0	148,3335
2017	63	1,2605	0	41,8668	0	63,1874	0	159,9331
2018	63	1,5592	0	51,7935	0	78,1692	0	213,0168
2019	63	1,9125	0	63,5302	0	95,8827	0	261,2875
2020	63	2,0442	0	67,9074	0	102,4890	0	279,2902
2021	63	2,3933	0	79,5059	0	119,9941	0	326,9929
2022	63	4,4096	0	146,4895	0	221,0891	0	602,4843
2023	63	6,1915	0	205,6908	0	310,4386	0	845,9684
2024	63	7,7771	0	258,3682	0	389,9419	0	1.062,6209

Kaynak: Gelir İdaresi Başkanlığı (2024). Özel Tüketim Vergisi Oran ve Tutarları, <https://www.gib.gov.tr/yarim-ve-kaynaklar/yararli-bilgiler/ozel-tuketim-vergisi-tutarlari-ve-oranlari> (31.05.2024).

Tablo 3.12’ye göre;

- Biradan alınan nispi oranda herhangi bir değişiklik olmamıştır. Ancak maktu oran 2013 yılına nispeten 2024 yılında yaklaşık olarak %1100 oranında artış göstermiştir.
- Köpüklü şarap, vermut ve diğer taze üzüm şarapları ve rakıdan, nispi olarak vergi alınmamaktadır. Bu ürünlerden alınan maktu vergiler ise yıllar itibariyle artış göstermiştir. Sırasıyla malttan üretilen biralar, köpüklü şarap, vermut ve diğer taze üzüm şarapları ve rakıya ilişkin maktu vergiler 2013 yılına nispeten 2024 yılında yaklaşık olarak %1100, %958, %1065 ve %1200 oranında artış göstermiştir.

Tablo 3.13: Türkiye’de Sigara Üzerinden Alınan ÖTV Oran ve Tutarları (2013-2024)

Yıllar	Nispi Vergi Oranı (%)	Asgari Maktu Vergi Tutarı (TL)	Maktu Vergi Tutarı (TL)
2013	65,25	0,1613	0,0922
2014	65,25	0,1971	0,1366
2015	65,25	0,2103	0,1968
2016	65,25	0,2280	0,3246
2017	65,25	0,2429	0,3246
2018	63,00	0,2800	0,4200
2019	67,00	0,3899	0,4539
2020	63,00	0,4883	0,4851
2021	63,00	0,4883	0,4851
2022	63,00	0,7916	0,7865
2023	63,00	1,1114	1,1043
2024	57,00	1,4249	4,8058

Kaynak: Gelir İdaresi Başkanlığı (2024).

- Türkiye’de son 10 yılda sigara üzerinden alınan ÖTV oran ve tutarlarını gösteren tablo-3.13’e göre; nispi vergi oranları ilk olarak 2018 yılında düşmüş, 2019 yılında yükselmiş ve takip eden yılda tekrar 2018 yılındaki seviyesine gelerek 2024 yılına kadar bu oran üzerinden vergi alınmıştır. 2024 yılında ise nispi vergi oranı tekrar düşerek %57,00 seviyelerine gelmiştir.
- Asgari maktu vergi tutarı 2013 yılına nispeten yaklaşık olarak %780; maktu vergi tutarı ise yaklaşık %5000 oranında artmıştır.

Tablo 3.14: Yıllar İtibarıyla Sigara ve Alkollü İçki İç Satış Miktarları (2013-2023).

Yıllar	Sigara (Milyar Adet)	Bira (Litre)	Köpüklü Şarap (Litre)	Köpüksüz Şarap (Litre)	Rakı (Litre)
2013	91,66	878.912.869	641.885	62.240.038	42.336.790
2014	94,68	943.199.212	627.896	62.858.199	40.267.282
2015	103,21	908.197.848	413.440	63.626.641	39.201.309
2016	105,49	900.341.561	488.622	51.293.001	35.447.822
2017	106,22	915.104.416	1.127.797	66.427.742	37.316.029
2018	118,54	965.401.865	1.347.929	77.197.699	35.934.117
2019	119,75	884.910.874	1.634.407	74.838.070	27.763.381
2020	117,91	874.210.912	1.098.617	68.068.248	30.379.327
2021	125,11	943.575.646	2.787.448	83.393.734	37.472.399
2022	116,75	1.039.919.364	3.600.821	80.899.897	38.510.052
2023	137,38	1.133.281.230	3.691.079	68.876.418	41.884.555

Kaynak: Tarım ve Orman Bakanlığı Tütün ve Alkol Dairesi Başkanlığı (2024). Sigara ve Alkollü İçki İç Satış Miktarları, <https://www.tarimorman.gov.tr/TADAB/Menu/22/Tutun-Ve-Tutun-Mamulleri-Daire-Baskanligi> (31.05.2024).

Tablo 3.14'te ÖTV'nin III sayılı listesinde yer alan sigara, bira, köpüklü şarap, köpüksüz şarap ve rakı satışlarına yer verilmiştir. Tabloda yer alan bilgiler şu şekilde özetlenebilir;

- 2013 yılından 2020 yılına kadar sigara tüketimi her yıl artmış, 2020 ve 2022 yıllarında bir önceki yıla nispeten azalmış ve 2023 yılında ise son 10 yılın en yüksek seviyesine ulaşmıştır. Sigara tüketimi 2013 yılına kıyasla 2023 yılında yaklaşık %50 oranında artmıştır.
- Bira, köpüklü şarap ve köpüksüz şarap tüketimi yıllar içerisinde dalgalı bir seyir çizse de 2013 yılına nispeten 2023 yılında bira tüketimi yaklaşık %30, köpüklü şarap tüketimi yaklaşık %500 ve köpüksüz şarap tüketimi yaklaşık %10 artmıştır. Rakı tüketimi 2019 yılında ciddi bir düşüş yaşasa da genel olarak çok dalgalı olmayıp sayılan 5 kalem içerisinde 2013 yılına nispeten 2023 yılında tüketimi azalan tek mal çeşididir.

3.3. Dünya Ülkeleri ve Türkiye'de Uygulanan Günah Vergilerinin Karşılaştırılmalı Analizi

Devletin ekonomik alanda üstlenmiş olduğu görevler yıllar içerisinde artarken bu görevleri yerine getirebilmek için ihtiyaç duyduğu mali kaynaklar ise aynı ölçüde artmamaktadır. Bu yüzden yeni mali kaynaklar bulmak her siyasi otoritenin öncelik verdiği konulardan birisi olmuştur. Türkiye gibi geçmişte ciddi borç yükü ile karşı karşıya kalan ülkeler için ise vergiler daha da önemli bir hal almaktadır (Tosun vd., 2017:64).

Amerika Birleşik Devletleri'ndeki federal ve eyalet hükümetleri, gelir toplamak için birincil araçlar olarak gelir ve bordro vergilerini kullanmaktadır. Dünyanın geri kalanında ise genel satış vergileri, katma değer vergileri ve benzin, alkol, tütün ürünleri, ateşli silahlar, hava

yolculuğu, telefon iletişimi gibi vergilerden oluşan tüketimin vergilendirilmesine gelir ve bordro vergilerinden daha fazla başvurulmaktadır (Hines, 2007:49).

Tablo 3.15 Dünya Ülkelerinde 2022 Yılı Alkollü İçeceklerde Hektolitreye Başına Alınan ÖTV

Ülkeler	Biranın Vergilendirilmesi			Şarabın Vergilendirilmesi			Bira ve Şarap Dışındaki Alkollü İçeceklerin Vergilendirilmesi		
	Para Birimi	Ulusal Para Birimi	Dolar	Para Birimi	Ulusal Para Birimi	Dolar	Para Birimi	Ulusal Para Birimi	Dolar
ABD	USD	~*	-	USD	37,00	37,00	USD	905,00	905,00
İngiltere	GBP	19,08	26,14	GBP	297,57	407,63	GBP	2874,00	3936,99
İtalya	EUR	7,35	8,65	EUR	0,00	0,00	EUR	1035,52	1218,26
Fransa	EUR	7,70	9,06	EUR	3,92	4,61	EUR	1806,28	2125,04
Japonya	-	-	-	JPY	9000,00	82,00	JPY	-	-
Danimarka	DKK	48,74	7,75	DKK	1126,00	179,01	DKK	15000,00	2384,74
Meksika	MXN	%26,50	-	MXN	%26.5- %30	-	MXN	%53	-
Türkiye	TRY	352,77	6,19	TRY	1734,57	196,00	TRY	48198,75	5446,19

Kaynak: OECD Vergi Veri Tabanı verileri kullanılarak yazar tarafından hazırlanmıştır (03.06.2024).

Tablo 3.15 incelendiğinde; 2022 yılında seçili ülkelerden oluşan tabloda, birada dolar bazlı olarak hektolitreye başına en fazla alkol vergisi alan ülke İngiltere olup son sırada Türkiye yer almaktadır. Şarapta ise yine İngiltere, dolar bazlı olarak hektolitreye başına en fazla vergiyi alan ülke olurken, İtalya’da hiç vergi alınmamaktadır. Bira ve Şarap dışındaki alkollü içeceklerde ise Türkiye en fazla vergiyi alan ülke olurken en az alan ülkenin ABD olduğu görülmektedir.

Tablo 3.16 Dünya Ülkelerinde 2022 Yılı 1000 Sigara Başına Alınan ÖTV

Ülkeler	Para Birimi	1000 Sigara Başına Özel Tüketim Vergisi		Tüketim Değeri Üzerinden
		Ulusal Para Birimi	Dolar	% Perakende Satış Fiyatı
ABD	USD	132,00	132,00	-
İngiltere	GBP	262,90	360,14	16,50
İtalya	EUR	22,09	25,99	59,80
Fransa	EUR	63,60	74,82	55,00
Danimarka	DKK	1935,40	307,69	1,00
Japonya	JPY	15244,00	138,90	0,00
Meksika	MXN	548,40	27,05	41,01
Türkiye	TRY	715,00	80,79	63,00

Kaynak: OECD Vergi Veri Tabanı verileri kullanılarak yazar tarafından hazırlanmıştır (03.06.2024).

Tablo 3.16 incelendiğinde 1000 sigara başına dolar bazında en çok vergiyi İngiltere almakta, İngiltere'yi ise Danimarka takip etmektedir. 1000 sigara başına dolar bazında en az vergiyi alan ülke ise İtalya'dır.

Tablo 3.17 Dünya Ülkelerinde 2022 Yılı Toplam, Litre/kişi (15 yaş ve üzeri) Alkol Tüketimi

Ülkeler	Toplam, Litre/kişi (15 yaş ve üzeri)
ABD	9,500
İngiltere	10,00
İtalya	7,700
Fransa	10,500
Danimarka	10,400
Japonya	6,600
Meksika	5,100
Türkiye	1,400

Kaynak: OECD Data (2024). Alcohol Consumption, <https://data.oecd.org/healthrisk/alcohol-consumption.htm> verileri kullanılarak yazar tarafından hazırlanmıştır (03.06.2024).

Dünya ülkeleri arasında 2022 yılında toplam, Litre/kişi (15 yaş ve üzeri) alkol tüketimi en fazla olan ülke Fransa'dır. Türkiye ise seçili ülkeler arasında açık ara en az alkol kullanan ülke konumundadır. Türkiye'de alkol üzerinden dolar cinsinden oldukça yüksek bir vergi alınmasının alkol tüketiminin bu denli az olmasında bir etkisi olduğu düşünülmemesinin yanı sıra bu kadar az alkol tüketilen bir toplumda oldukça yüksek bir vergi alınması verginin sosyal amacından ziyade mali amaca göre alındığının göstergesidir. Ayrıca tabloda yer almamakla beraber 2022 yılında Toplam, Litre/kişi (15 yaş ve üzeri) alkol tüketimi 0,100 ile en az konumda olan Endonezya da incelemeye dahil edildiğinde alkol tüketiminin vergilerden ziyade toplumsal yapı, dini yasaklarla daha fazla ilişkili olduğu değerlendirilmektedir.

Tablo 3.18 Dünya Ülkelerinde 2022 Yılı veya En Yeni Tarihli Toplam, 15+ Yaşındaki Nüfusun Sigara Kullanma Yüzdeleri

Ülkeler	Toplam, 15+ yaşındaki nüfusun %'si
ABD	8,8 (2021 yılı)
İngiltere	12,7 (2021 yılı)
İtalya	19,1 (2021 yılı)
Fransa	25,3 (2021 yılı)
Danimarka	13,9 (2021 yılı)
Japonya	16,7 (2019 yılı)
Meksika	8,6 (2021 yılı)
Türkiye	28,00 (2019 yılı)

Kaynak: OECD Data (2024). Daily smokers, <https://data.oecd.org/healthrisk/daily-smokers.htm#indicator-chart> verileri kullanılarak yazar tarafından hazırlanmıştır (03.06.2024).

Dünya ülkeleri arasında Türkiye en güncel veriler dahilinde ve seçili ülkeler arasında açık ara en fazla sigara kullanan ülke konumundadır. Sigaradan oldukça yüksek bir vergi alınıyor olması sigara tüketiminin önüne geçilemediğini göstermektedir. Zira Meksika'da Türkiye'ye kıyasla 1000 sigara başına daha düşük bir vergi alınırken tüketim miktarı Türkiye'ye kıyasla daha azdır. Sigara tüketiminin salt vergi oranıyla ilişkilendirilmesinin doğru olmadığı değerlendirilmektedir.

Tablo 3.19 Dünya Ülkelerinde 2022 Yılı veya En Yeni Tarihli Aşırı Kilolu veya Obez 15+ Yaşındaki Nüfusun Yüzdesi

Ülkeler	Aşırı Kilolu veya Obez 15+ yaşındaki nüfusun %'si
ABD	67,50
İngiltere	63,80
İtalya	46,20
Fransa	45,30
Danimarka	52,6
Japonya	27,2
Meksika	68,10
Türkiye	56,1

Kaynak: OECD Data (2024). Overweight or obese population, <https://data.oecd.org/healthrisk/overweight-or-obese-population.htm#indicator-chart> verileri kullanılarak yazar tarafından hazırlanmıştır (03.06.2024).

Tablo 3.19 incelendiğinde seçili ülkeler arasında nüfusuna oranlandığında en yüksek aşırı kilolu veya obez bireylerin Meksika'da olduğu, akabinde ABD ve İngiltere şeklinde sıralandığı görülmektedir. En düşük kilolu veya obez bireylerin ise %27,2 ile Japonya olduğu görülmektedir.

SONUÇ ve TARTIŞMALAR

Geçmiş tarihlerde daha çok dinin yasak ettiği eylemleri engellemek için başvuru alan günah vergileri günümüzde daha ziyade negatif dışsallığı olup bağımlılığa neden olan sigara, alkol ve fastfood gibi zararlı ürünlerin tüketiminin engellenmesi amacıyla alınmaktadır. Her ne kadar günah vergileri, vergilerin sosyal amacına uygun olarak birey ve toplum sağlığı gözetilerek alınma amacı taşıyorsa da her geçen gün kamu harcamalarının finansmanını sağlamak için başvuru alan, verginin mali amacının öncülendiği bir araç haline dönüşmektedir.

Vergileri artırmak suretiyle malların fiyatlarının yükseltilip tüketicilere hissettirilmeden alınan günah vergileri yapısı gereği bir tür harcama vergisi olup mali anestezieye uygundur. Bunun yanında paternalist devlet anlayışının bir gereği olarak bir babanın evlatlarını onların iyiliğini kendilerinden daha fazla düşündüğü fikrine dayalı “Baba Devlet” anlayışının toplumlarca genel kabul görmüş olması, günah vergilerine karşı direnci en aza indirip olabilecek en az tepkiyle karşılanmaktadır. Günah vergilerinin mali anestezieye uygun olması ve baba devlet fikrinin toplumlarca genel kabul görmüş olması durumlarının bir araya gelmesi devletlerin bu tür vergilere başvurma konusunda kolaylık sağlamaktadır.

Paternalist devlet anlayışı, bireylerin kendileri için iyi ve doğru olanı seçemeyeceği durumlarda onlar adına karar alabilecek bir mekanizmanın olması gerektiği, devletin yurttaşları adına en doğru olan kararı verebilecek mekanizma olduğu, bireylerin yanlış davranışlarını düzelterek zararlı malların tüketimini azaltabileceği, sağlık ve güvenlik harcamaları gibi devletlerin sosyal maliyetlerini azaltacağı, devletlerin bireylerin rasyonel olmayan davranışlarını rasyonel bir hale getireceği gibi gerekçelerle savunulur. Öte taraftan bireylerin kendi kararlarını almaksızın onlar adına kararlar alınmasını doğru bulmayan diğer bir görüş yanlılarına göre devletlerin birey kararlarını vergi, ceza ve yasal prosedürlerle etkileyip onları kendi çıkarları doğrultusunda yönlendirmenin doğru olmadığını; yurttaşlar üzerinde bir baba tahakkümü kurmanın vatandaşları her zaman bir çocuk gibi güdülecek bireylere dönüştürüp kendi kararlarını alamaz hale getireceğini belirtmektedirler.

Paternalizmin temelinde toplumsal sosyal fayda yer almaktadır. Bu temel doğrultusunda başvuru alan vergiler ise verginin sosyal amacını yansıtmaktadır. Paternalizm gereği başvuru alan günah vergilerinin sosyal amacı ise birey ve toplum sağlığına zararlı ürünlerin tüketiminin azaltılmasıdır. Bu tür ürünler bağımlılık yapan ve talep esnekliği düşük olan mallar olmasından kaynaklı bu mallar üzerine yeni vergiler koymak veya var olan vergileri artırmak tüketimi kısmamakta hatta tüketicileri devlet tarafından kontrol edilmeyen, içeriği bilinmeyen ve vergilendirilmeyen kaçak ürünleri kullanmaya yönlendirmektedir. Böylesi bir durum verginin hem mali hem de sosyal amacıyla çelişmektedir. Zira bağımlı oldukları ürünün fiyatı artması neticesinde tüketiciler kaçak ve kontrolü olmayan ürünleri kullanmaya yönelmekte ve bu durum verginin sosyal amacı olan tüketimi kısma amacının gerçekleşmediğini göstermektedir. Öte taraftan kaçak ürünlerden bir vergi geliri elde etmeyen devletler verginin mali amacını da gerçekleştirememiş olmaktadır.

Yapılan çalışmalar bütün ve bütün ürünleri, alkol ve alkol ürünleri gibi bağımlılık yapan malların daha çok alt gelir gruplarınca tüketildiğini göstermektedir. Orta ve üst gelir grubundaki bireyler ise bu tür ürünleri ya hiç kullanmamakta ya da çok az miktarda kullanmaktadır. Dolayısıyla orta ve üst gelir grubunda olan tüketiciler günah mallarına bütçelerinden çok fazla bir pay ayırmadıkları gibi pay ayırıyorsa da bu oran bütçeleri göz önüne alındığında alt gelir

gruplarındaki bireylere kıyasla çok daha azdır. Vergiler artırılmak suretiyle bu tür ürünlerin fiyatlarında meydana gelen bir artıştan yine daha çok tüketen grup olan düşük gelirli bireyler olacaktır. Bu durum ise vergi adaleti ile bağdaşmamaktadır. Öyle ki, günah vergilerinin temelini oluşturan Özel Tüketim Vergileri ve Katma Değer Vergileri bir çeşit dolaylı vergidir. ÖTV ve KDV her ne kadar temelde zararlı alışkanlıkların önüne geçmek için alınma amacı taşısa da nihayetinde bu vergilerin ödeyicilerinin daha çok alt gelir grubunda olan insanlar olması, günah vergilerinin eleştirildiği durumlardan birisidir.

Günah vergilerine başvurulmada siyasi direncin nispeten az olması, onları geliri artırmak için son derecede çekici bir araç haline getirmiştir. Böylesi bir durum hükümetlerce toplumsal olarak hoş görülmeyen herhangi bir eylemin vergilendirilmesinin önünü açmaktadır. Alışlagelmiş olmayan yeni günah vergilerinin sisteme dahil edilmesi ise geleneksel olarak günah vergilerini desteklemek için öne sürülen halk sağlığı gerekçeleri ile örtüşmeyebilir. Nitekim hükümetler her finansal ihtiyaç doğduğunda bu tür vergilerin tüketiciler tarafından daha az tepki ile karşılanıyor oluşunu kullanarak günah mallarının kapsamını keyfince genişletip verginin sosyal amacından ziyade mali amacıyla hareket edebilir.

Günah vergileri temelde iyi niyetli bir amaç taşıyor olsa da bazı durumlarda muhatabına, düşük gelir gruplarının vergi adaletine uygun olmayan biçimde vergilendirilmesi durumunda olduğu gibi, haksız bir uygulamaya dönüşebilmektedir. Görece az sigara veya alkol kullanan birisi sigara veya alkol tüketimine bağlı kaza, hastalık ve ölüm riskiyle daha fazla, sigara veya alkol kullanan bireylere kıyasla daha az karşı karşıyadır. Buna karşın sigara ve alkol ürünleri üzerine bir vergi getirmek suretiyle fiyatlarının artırılması, daha az tüketen bireylerin de daha fazla tüketen bireylerin de tüketim alışkanlıklarını çok değiştirmeyecektir. Daha az tüketen bireyler bu tür ürünler için bütçelerinde fazla yer ayırmamakta, daha fazla tüketen bireyler ise bağımlı olmalarından kaynaklı fiyattan bağımsız tüketim alışkanlıklarını sürdürmektedirler. Bu durumda daha fazla alkol veya sigara tüketen bireyin yıllar içerisinde karşı karşıya kalacağı sağlık sorunlarının finansmanını sağlayacak olan devlet, bu finansmanı görece daha az sigara ve alkol kullanan bireylere sunacağı kamusal hizmetten kısarak gerçekleştirecektir.

Bağımlılık yapan malların olumsuz etkileri sadece bireyi değil toplumu da etkilediğinden bu tür ürünlerin tüketimin engellenmesi, hiç değilse azaltılması elzem olmakla beraber yapılan çalışmalar ve nicel göstergeler bu mecburiyetin sadece bu tür ürünlerin fiyatını artırarak gerçekleşmediğini göstermektedir.

Seçili dünya ülkelerinden Amerika Birleşik Devletleri'nin hem kamu gelirleri içerisindeki vergi gelirleri hem de tütün ve alkol üzerinden alınan vergiler yıllar itibarıyla artarken tütün ve tütün ürünleri, alkol ve alkol ürünleri tüketim miktarında azalma gerçekleşmemiştir. Seçili ülkeler içerisinde en yüksek alkol kullanan ülkelerden birisi konumunda olan ABD'nin 2022 yılındaki nüfusunun %67,50'si aşırı kilolu veya obezdir. Seçili ülkeler arasında dolar bazında en yüksek alkol vergisi ödeyen İngiltere ise yine seçili ülkeler arasında en fazla alkol kullanan ilk üç ülkeden birisidir. Öte taraftan sigaradan %16,5 düzeyinde vergi alan İngiltere'nin 2021 yılındaki 15 yaş üstü nüfusunun %12,7'si sigara kullanırken, sigaradan %59,80 oranında vergi ile İngiltere'den çok daha fazla vergi alan İtalya'da ise 2021 yılındaki 15 yaş üstü nüfusunun %19,1'i sigara kullanmaktadır. İtalya'da İngiltere'ye kıyasla sigara üzerinden alınan vergi çok daha yüksekken, tüketim o oranda az olmadığı gibi çok daha fazladır. Benzer şekilde İngiltere'de alkollü içeceklerden çok yüksek oranda vergi alınırken tüketim o nispette düşük olmamasının yanı sıra seçili ülkeler içerisinde en yüksek alkol

kullanan ülkelerden birisi konumundadır. İtalya seçili ülkeler arasında alkollü içeceklerden diğer ülkelere oranla görece az vergi alırken tüketim miktarları ise o denli düşük değildir.

Türkiye’de ise doğrudan ismi günah vergileri olan bir vergi bulunmamaktadır. Bununla beraber KDV ve ÖTV günah vergilerinin sosyal amacını taşıyan vergiler olarak uygulanmaktadır. Özellikle Özel Tüketim Vergisi Kanunu’na ekli 4 listeden III sayılı listede yer alan (A) ve (B) cetvellerindeki ürünler günah vergilerinin konusunu oluşturmaktadır. Bu ürünlerden farklı oranlarda ÖTV ve KDV alınarak tüketimin kısılması amaçlanmıştır. Özel Tüketim Vergisi; petrol ve doğalgaz ürünleri, motorlu taşıtlar, alkollü içkiler, tütün mamulleri, kolalı gazozlar ve dayanıklı tüketim ve diğer mallar üzerinden alınmaktadır. Bu sayılan ürünler içerisinde çevreyi kirleten petrol ve doğalgaz ürünleri ve motorlu taşıtlar üzerinden ÖTV alınması, kişi ve toplum sağlığına zararlı olan alkollü içkiler, tütün mamulleri ve kolalı gazozlar üzerinden ÖTV alınması, verginin sosyal amacının bir gereği olup günah vergisinin amacına uygundur. Dayanıklı tüketim malları ise hane halkının zorunlu tüketimlerinden birisi olup üzerinden ÖTV alınması günah vergilerinin amacıyla örtüşmemektedir.

Türkiye’de yıllar itibariyle üzerinden ÖTV alınan kalemlerin merkezi bütçe gelirleri içerisindeki payı incelendiğinde; petrol ve doğalgaz ürünleri ile tütün mamullerinin çok ciddi oranlarda düştüğü, dayanıklı tüketim mallarının ise arttığı görülmektedir. Böylesi bir durumda günah vergilerinin uzun vadeli etkinliğinden söz etmek mümkün değildir. Zira dayanıklı tüketim malları bir günah malı olmayıp birey ve toplum sağlığı gerekçesiyle değil kamuya gelir sağlama amacıyla alınmaktadır.

Türkiye’de sigara üzerinden hem maktu hem nispi bir vergi alınmakta ve seçili ülkeler arasında sigaradan en yüksek vergi alan ülke konumunda bulunmaktadır. Sigaradan alınan verginin bu denli yüksek olmasına karşın yıllar itibariyle Türkiye’de sigara tüketimi çok ciddi anlamda artmıştır. Alkollü içeceklerden de çok yüksek oranda vergiler alınsa da alkollü içecekler tüketimi de yıllar itibariyle artmıştır. Yine de seçili ülkeler arasında en az alkol tüketen ülke açık bir farkla Türkiye’dir.

Türkiye’de hem sigara üzerinden hem de alkollü içecek üzerinden çok yüksek vergiler alınırken tüketimi yıllar itibariyle artmış, fakat toplam tüketim miktarına bakıldığında sigarada seçili ülkeler içerisinde ilk sırada yer alırken alkollü içekte son sırada yer aldığı görülmektedir. Bu durum diğer Müslüman yoğunluklu ülkelere de bakıldığında Endonezya OECD üyesi ülkeler arasında en az alkollü içecek tüketen ülke olurken, Türkiye, Endonezya’dan hemen sonra gelmektedir. Alkolün Müslümanlıkta günah kabul edilmiş olması fiyattan bağımsız tüketim alışkanlıklarını şekillendirmekte; Müslüman yoğun ülkelerde alkollü ürün tüketimi az olmaktadır.

Günah vergilerinin birey ve toplum sağlığına zararlı ürünlerin tüketimini kısmada etkin olabileceğini kabul ederek tek başına yeterli olmadığı, başkaca politikalarla desteklenmesi gerektiği konusundaki görüş ve önerilerimiz şu şekilde sıralanabilir;

- Zararlı tüketim alışkanlığı olan kişilerin alışkanlıklarını vergileri artırıp tüketilen malın fiyatını yükselterek engelleme amacıyla elde edilen gelirler yine benzeri bir amaca hizmet etmek için kullanılmalıdır. Bu doğrultuda tütün ve tütün ürünlerinin, alkol ve alkol ürünlerinin satışından elde edilen gelirler, sigara bırakma merkezleri gibi kurumların ihtiyaçlarını karşılamada, Yeşilay gibi sivil toplum kuruluşlarının ihtiyaçlarının karşılanmasında kullanılmalıdır. Ayrıca, tütün ve tütün ürünlerinin, alkol ve alkol ürünlerinin yol açtığı hastalıkların tedavilerinde kullanılmalı, çeşitli reklam ve

bilgilendirme faaliyetleri yürütülmeli, bağımlılık yapıcı ve zararlı ürünleri kullanmayan özellikle çocuk ve genç yaştaki bireylerin bu tür ürünleri kullanmaya özenmesinin önüne geçilecek çeşitli aktiviteler planlanmalıdır.

- Düşük gelirli bireylerin vergi yükünü azaltacak vergi politikaları geliştirilmelidir.
- Dolaylı ve doğrudan vergi ayırımında vergi gelirlerinin daha adil olan doğrudan vergiler aracılığıyla gerçekleşmesi sağlanmalıdır.
- Verginin mali amacının sosyal amacının önüne geçerek her finansman ihtiyacında günah mallarına yeni vergiler getirilerek veya var olan vergilerin oranlarını artırarak bu tür ürünleri kullanan bireyler daha kalitesiz ve kontrolü olmayan kaçak ürünlere yönlendirilmemelidir.
- Kaçak ürünlerde denetimler sıklaştırılmalı, tüketicinin yasal olmayan mecralardan alışveriş yapmasının önüne geçilecek politikalar geliştirilmelidir.
- Esasen günah malı olmayan ve hane halkı tarafından kullanılması zorunlu ürünler günah vergileri kapsamından çıkarılmalıdır.
- Ürünlerin içerikleri açık, anlaşılır ve doğru bir şekilde ürün ambalajlarında yer almalı, tüketiciler ürün içeriğini kolayca öğrenebilmelidir.
- Özellikle obeziteye neden olan şekerle tatlandırılmış içeceklerin ve fastfood ürünlerin sağlıklı ikameleri sosyal devlet ilkesi gereği daha alınabilir bir fiyattan sunulmalıdır.
- Besleyici değeri olmayan ve obeziteye neden olan ürünlerden obezite vergisi, şeker vergisi gibi isimler altında vergiler alınması bu tür ürünlerin fiyatını artıracak ve devlet teşvikleriyle daha ulaşılabilir bir fiyattan satılan sağlıklı ürünlerin nispi fiyatı daha da azalacağı için tüketicinin tercihi sağlıklı ürünlere evrilmelidir.
- Türkiye’de ve dünyada günah vergileri amacına tam olarak hizmet etmemekte ve dolayısıyla tam bir başarı sağlanamamaktadır. Bu nedenle hem Türkiye’de hem de dünyada vergilerin yeniden planlanması gerekmektedir.

Devletlerin sadece günah vergilerine başvurarak kişi ve toplum sağlığına zararlı ürünlerin tüketimini kısmakta başarılı olamayacakları öngörülmekte ve hatta kişilerin artan fiyatların etkisiyle, kullanmış oldukları ürünlerin kalitesiz muadillerine yönecekleri değerlendirilmektedir. Devletler kendisini oluşturan yurttaşlarının sağlıklarını onların yaşam biçimlerine müdahil olmadan düşünüp konjonktüre göre en uygun politikayı yürüterek zararlı ürün tüketimini tamamen engelleyemese de azaltması gerekmektedir. Vergiler, kamunun mali araçlarından sadece birisi olup bu araç çeşitli yasal prosedürlerle ve birey temelli uygulamalarla desteklenerek olumlu sonuçlara ulaşılacaktır.

KAYNAKÇA

- Adalıoğlu, S. (2021). “Türkiye’de Uygulanan Vergi Politikalarının Tarihsel Gelişimi ve Kurumsal İktisat Çerçevesinde Eleştirisi”. *Mali Çözüm*, 31(167), 135-166.
- Aguilar, A., Gutiérrez, E., & Seira, E. (2021). “The Effectiveness of Sin Food Taxes: Evidence From Mexico”. *Journal of Health Economics*, 1-18.
- Akar, S. (2013). “Vergi Gelirlerinin Esnekliği ve İstikrarı: Merkezi Bütçe Sınıflandırmasına Dayalı Ampirik Bir Analiz”. *Maliye Dergisi*, 165, 27-37
- Akar, S. (2014). “Türkiye’de Sağlık Harcamaları, Sağlık Harcamalarının Nisbi Fiyatı ve Ekonomik Büyüme Arasındaki İlişkinin İncelenmesi”. *Yönetim ve Ekonomi Dergisi*, 21(1), 311-322.
- Akbay, C. ve Kafas, A. (2017). “Kahramanmaraş İl Merkezinde Tüketicilerin Sigara ve Maraş Otu Kullanımını Etkileyen Faktörlerin Analizi”. *KSÜ Doğa Bilimleri Dergisi*, 20(3), 276-282.
- Akbelen, Z., Aydın, Z. B. ve Resber, H. (2022). “Obezite Vergisinin Kabul Edilebilirliğine İlişkin Faktörlerin Lojistik Regresyon Analizi ile Belirlenmesi”. *Business and Economics Research Journal*, 13(4), 671-685.
- Akbulut, İ. (2015). “Devlet, Unsurları ve Kişiliği”. *Türk Dünyası Araştırmaları*, 111(219):159-178.
- Akdoğan, A. (2011). *Kamu Maliyesi*. Gazi Kitapevi, Ankara.
- Akkaya, Ş. ve Aktuğ, M. (2021). “Teorik Temelleri ve Gelişimi Bakımından Özel Tüketim Vergilerinin Analizi”. *Maliye Çalışmaları Dergisi*, (65), 1-23.
- Aktan, C. C. (2016). “İdeal Bir Siyasal Yönetim Arayışı ve Anayasal Demokrasi. “*Hukuk ve İktisat Araştırmaları Dergisi*”, 8(2), 1-20.
- Aktan, C. C. (2011). “Eski Devlet Anlayışına Karşı Yeni Devlet Anlayışı”. *Sosyal ve Beşeri Bilimler Dergisi*, 3(2), 189-206.
- Aktan, C. C. ve Özkıvrak, Ö. (2008). *Sosyal Refah Devleti*. Okutan Yayınları, İstanbul.
- Aktan, C. C. (2021). “Patolojik Paternalizm (Paternal Devlet ve İyiniyetli İyilikseverlik Despotizmi Üzerine)”. C.C. Aktan (Ed.). *Paternalizm*. SOBİAD Hukuk ve İktisat Araştırmaları Merkezi Yayınları, İzmir, 68-103.
- Aktan, C. C. (2021). “Patolojik Paternalizm: Paternal Devlet ve İyiniyetli İyilikseverlik Despotizmi Üzerine”. *Emek ve Toplum*, 10(27), 172-200.
- Aktan, C. C. ve Bahçe, A. B. (2015). “Kamu Tercihi ve Oyun Teorisi Perspektiflerinden Alturizmin (Hayırseverliğin / Yardımseverliğin) Eleştirisi”. *Hukuk ve İktisat Araştırmaları Dergisi*, 7(2), 25-56.
- Aktaş, M. T., ve Kaya, İ. T. (2023). “Sürdürülebilirlik ve Çevre Dostu Davranış: Yeşil Dürtme Uygulamaları Üzerine Bir İnceleme”. *İklim ve Enerji Krizi Kıskaçında İktisadi Kalkınma (pp.1-180)*, İstanbul: Efe Akademi Yayınları.

- Aktuğ, M. ve Polat, S. (2016). “Günah Vergileri ABD ve Türkiye’deki Mevcut Durumun Karşılaştırılması”. *Asos Congress 2016 Elazığ Bildiri Kitabı*.
- Alm, J. (1996). “What is an Optimal Tax System?”, *National Tax Journal*, 49(1),117-133.
- Allcott, H, Lockwood, B. B. ve Taubinsky, D. (2019). “Regressive Sin Taxes, with an Application to the Optimal Soda Tax”. *The Quarterly Journal of Economics*, 134(3), 1557-1626.
- Altıntaş, K. ve Mercan, B. (2021). “Birey Tercihlerinin Yönlendirilmesinde Liberteryen Paternalizm Anlayışı”. C.C. Aktan (Ed.). *Paternalizm*. SOBİAT Hukuk ve İktisat Araştırmaları Merkezi Yayınları, İzmir, 170-181.
- Anckar, C. (2020). “Constitutional Monarchies and Semi-Constitutional Monarchies: A Global Historical Study, 1800–2017”. *Contemporary Politics*, 1-18.
- Archard, D. (1990). “Paternalism Defined”. *Analysis*, 50(1), 36–42.
- Arisoy, İ., ve Ünlükaplan, İ. (2011). “Katma Değer Vergisi, Enflasyon Oranı ve Kamu Harcamaları Arasındaki İlişkilerin Dinamik Analizi”. *Sosyoekonomi*, 16(16), 94-112.
- Armağan, R., ve Dikmen, S. (2015). İskandinav Ülkeleri Vergi Sistemleri ve Gelirlerinin Karşılaştırılmalı Bir Analizi”. *Afyon Kocatepe Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 17(2), 67-81.
- Arneson, R. J. (1980). “Mill Versus Paternalism”. *Ethics*, 90(4), 470–489.
- Arıcı, A. Bolat, B. G. ve Artan, T. (2021). “Sosyal Hizmet Uygulamalarında En Sık Karşılaşılan Etik İkiilemler: Gizlilik-Raporlama ve Özerklik-Paternalizm”. *Ufkun Ötesi Bilim Dergisi*, 21(2), 317-337.
- Arslan, C. B. (2013). “Avrupa Birliği ve Türkiye’de Akaryakıt Vergileri”. *Vergi Raporu*, 170, 37-45.
- Avcı, O. ve Demirci, Z. (2017). “Türkiye’de Günah Vergisi Olarak ÖTV III Sayılı Listenin İncelenmesi”. A. Gerçek (ed), Ö. Çetinkaya (ed), Maliye Araştırmaları, Ekin Yayın Dağıtım, Bursa.
- Ay, H. M., ve Talaşlı, E. (2008). “Ülkelerin Ekonomik Gelişmişlik Seviyeleri ve Vergi Yapıları Arasındaki İlişki”. *Maliye Dergisi*, 154, 135-155.
- Aydın, İ. (2021). “Paternalizm Kavramı, Öğeleri ve Türleri”. C.C. Aktan (Ed.). *Paternalizm*. SOBİAT Hukuk ve İktisat Araştırmaları Merkezi Yayınları: İzmir, 7-31.
- Aydın, İ. (2017). *Yönetimde Paternalizm*. Prof.Dr. Mahmut Tezcan’a Armağan. Aytül Kasapoğlu, Ayşe Çakır İlhan, Zuhul Güler (Eds.). Ankara: Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Yayınları: 224. S., 152-167.
- Aydın, İ. (2021). “Paternalizm Kavramı, Öğeleri ve Türleri”. C.C. Aktan (Ed.). *Paternalizm*. SOBİAT Hukuk ve İktisat Araştırmaları Merkezi Yayınları: İzmir, 7-31.
- Ay, H. ve Uçar, Ö. (2015). “Devletin Gelişim Süreci”. *Dokuz Eylül Üniversitesi İşletme Fakültesi Dergisi*, 16(2), 195-206.

- Aydemir, C. ve Güneş, H. H. (2006). “Merkantilizmin Ortaya Çıkışı”. *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, 5(15), 1-23.
- Ayrançöl, Z. ve Yelman, E. (2017). “Türk Vergi Sisteminde Yer Alan Günah Vergilerinin Ekonomik ve Sosyal Etkileri”. *International Congress on Management Economics Business*, 276: 284.
- Ayubi, N. (1992). “Withered Socialism or Whether Socialism? The Radical Arab States as Populist-Corporatist Regimes”, *Third World Quarterly*, 13(1): 89-105
- Bal, H. (2014). “Pozitif Özgürlük’ün Zorunlu Paternalizmi”. *Electronic Turkish Studies*, 9(1) 63-75.
- Ayyıldız, Y. ve Demili, Y. (2015). “Obezite Vergisine İlişkin Halkın Düşünceleri: Türkiye’de bir Alan Araştırması”. *Business and Economics Research Journal* 6(2), 59-78.
- Balçık, P. Y. Taşkaya, S. ve Şahin, B. (2014). “Sağlık Okur-Yazarlığı”. *TAF Preventive Medicine Bulletin*, 2014:13(4).
- Başol, E. ve Işık, A. (2015). “Türkiye’de Sağlık Politikalarında Güncel Gelişmeler: Sağlıkta Dönüşüm Programından Günümüze Bazı Değerlendirme ve Öneriler”. *International Anatolia Academic Online Journal Social Sciences Journal*, 2(2), 1-26.
- Bate, R., Kallen, C., ve Mathur, A. (2017). “The Perverse Effect of Sin Taxes: The Rise of Illicit White Cigarettes”. *American Enterprise Institute*, 1-25.
- Bella, E. D., Gandullia, L., Leporatti, L., ve Montefiori, M. (2019). “The Incidence of Sin Taxes: Evidence from Italy”. A. Bianco, P. Conigliaro, ve M. Gnaldi (Ed), *Italian Studies on Quality of Life* (s. 127-143).
- Berg, N. (2018). “Decentralization Mislaide: on New Paternalism and Skepticism Toward Experts”. *Review of Behavioral Economics*, 5(3-4), 361-387.
- Beşel, F. (2015). “Vergileme Amaçları ve İlkeleri Açısından Zekat”. *International Congress on Islamic Economics and Finance*, 51-56
- Beşer, B. H., ve Aşkan, H. (2019). “Türkiye’de Sigara Bağımlılığını Azaltmada Sigara Vergilerinin Etkisi”. *Strategic Public Management Journal*, 5(9), 65-78.
- Bhattacharya, A. (2020). Who Pays the Tab? The Distributional Effects of UK Alcohol Taxes.
- Biber, A. E. (2008). “Değişen Devlet Anlayışı, Müdahalecilik ve Piyasa Ekonomisi”. *Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 16(1), 56-69.
- Birks, D. (2018). “How Wrong is Paternalism”. *Journal of Moral Philosophy*, 15, 136-163.
- Blum, J. D. (2012). “Sin Tax, Forgiveness and Public Health Governance”. *Public Health Law and Policy eJournal*, 1-13.
- Briggs, A. (1961). “The Welfare State in Historical Perspective”. *European Journal of Sociology*, 2(2):221-258.
- Briggs, A., Mytton, O., Madden, D., O’Shea, D., Rayner, M., ve Scarborough, P. (2013). “The Potential Impact On Obesity Of A 10% Tax On Sugar-Sweetened Beverages In Ireland, An Effect Assessment Modelling Study”. *BMC Public Health*, 13, 860- 860.

- Buchanan, A. (1978). "Medical Paternalism". *Philosophy & Public Affairs*, 7(4), 370–390.
- Buchanan, A. (2002). "Political Legitimacy and Democracy". *Ethics*, 112(4), 689- 719.
- Borcan, O. Olsson, O. ve Putterman, L. (2014). "State History and Economic Development: Evidence from Six Millennia", *University of Gothenburg School of Bussiness, Economics and Law*, 1-32.
- Burnham, P. (1994). "The Organisational View of the State". *Politics*, 14(1), 1-7.
- Bureau, B. (2011). "Distributional Effects Of A Carbon Tax On Car Fuels In France". *Energy Economics*, 33, 121-130.
- Buyrukoğlu, S. ve Çetintaş, Ö. (2023). "Erdemsiz Malların Tüketiminin Önlenmesinde Özel Tüketim Vergisinin Etkisi: Tütün ve Tütün Mamulleri Örneği". *International Journal of Current Social Science*, 2(2): 78-85.
- Buyrukoğlu, S. Bozdoğan, D. ve Köktaş, A. M. (2016). "Paternalist Devlet Anlayışının Bir Gereği Olarak Günah Vergileri: Türkiye Örneği", *Niğde Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 9(3): 15-31.
- Butler, E. (2018). "Klasik Liberalizm: Bir El Kitabı" (A. Akçiçek, Çev.). Ankara: Liberte Yayınları.
- Canbay, T. (2017). "Bir Günah Vergisi Olarak Türkiye’de Sigaranın Vergilendirilmesinin Vergi Kaybı Açısından Değerlendirilmesi". *International Journal of New Trends in Social Sciences*, 1(1): 1-10.
- Capacci, S., Allais, O., Bonnet, C., ve Mazzocchi, M. (2019). "The Impact of the French Soda Tax on Prices and Purchases". An ex post evaluation, 1-22.
- Carter, R. (1976). "Justifying Paternalism ". *Canadian Journal of Philosophy*, 7, 133 – 145.
- Chaloupka, F. J., Yurekli, A., ve Fong, G.T. (2012). "Tobacco Taxes as a Tobacco Control Strategy". *Tobacco Control*, 21(2), 172–180.
- Cheng, C. ve Chu, H. (2017). "Optimal Policies For Sin Goods and Health Care: Tax or Subsidy?". *International Tax and Public Finance*, 25(2): 1-20.
- Cnossen, S. (2022). "Excise Taxation To Preserve Health and to Protect the Environment: A Review". *Canadian Tax*, 159-184.
- Cornell, N. (2015). "A Third Theory of Paternalism". *Michigan Law Review*, 113(8), 1295–1336.
- Crain, W., Deaton, T., Holcombe, R., ve Tollison, R. (1977). "Rational Choice and the Taxation of Sin". *Journal of Public Economics*, 8, 239-245.
- Çakmaklı, C., Demiralp, S., Yeşiltaş, S., ve Yıldırım, M. A. (2018). "Tütün Ürünlerine Uygulanan Dolaylı Vergilerin Enflasyona Etkileri". *Koç University-TUSİAD Economic Research Forum Working Paper Series*.
- Çalışkan Akçetin, N. ve Akçetin, E. (2013). "Liberalizmin Dönüşümü". *Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi*, 1(2): 15-26.

- Çam, Y. ve Beydemir, M. (2021). “Mali Anestezi Teorisi Bağlamında Türk Vergi Sisteminin Analizi”. *Vergi Sorunları Dergisi*, 391, 110-125.
- Çelik, Z. (2012). “Neoliberalizmin Kısa Tarihi”. *İdealkent*, 7, 187-193.
- Çapar, M. (2004). “Özel Tüketim Vergisi ve Türkiye Uygulaması”. *Sayıştay Dergisi*, (52), 121-134.
- Çelikkaya, A., (2011), “Bazı Ürünlerden (Alkollü İçecekler-Madeni Yağlar ve Tütün Mamulleri) Alınan Özel Tüketim Vergisinin Ülke Bazında Karşılaştırmalı Analizi”, *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 29, 49-64.
- Çetin, M., ve Özkan, E. (2018). “Türkiye’de Vergi-Tüketim İlişkisi: Alkol ve Tütün Ürünlerine Yönelik Bir Saha Araştırması”. *Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 21(40), 271-288.
- Çetinoğlu, N. (1986). “Cumhuriyet Kavramı ve Atatürk’ün Cumhuriyet Anlayışı”. *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, 19(56), 803-813.
- Çiçek, U. ve Uğur, K. (2019). “Avrupa Birliği Ülkelerinde Dolaylı-Dolaysız Vergilerin Yapısı”. *Burdur Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Oğuzhan Sosyal Bilimler Dergisi*, 1(2):77-96.
- David Cashin ve Takashi Unayama; “Measuring Intertemporal Substitution in Consumption: Evidence from a VAT Increase in Japan”. *The Review of Economics and Statistics*, 98 (2): 285–297.
- Davut, L. (1997). “Tüketici Davranışları ve Rasyonellik”. *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, 52(1): 169-179.
- Daniels, D. (2016). “On Monarchy”. *Critical Review of International Social and Political Philosophy*, 1-22.
- Demir, İ. C. ve Gülten, Y. (2013). “Maliye Politikasının Sosyal Amacı: Vergi Yükünün Adaletli ve Dengeli Dağılımı Üzerine Türkiye Geneli Anket Çalışması” *CBÜ Sosyal Bilimler Dergisi*, 11(1), 269-286
- Demir Avcı, Y. (2016). “Kişisel Sağlık Sorumluluğu”. *TAF Preventive Medicine Bulletin*, 15(3), 259-266.
- Demir, A. ve Koç, M. (2022). “Neoliberalizm Çerçevesinde Eşitsizlik”, *Uluslararası Bilişim, Teknoloji ve Felsefe Dergisi*, 5(9):43-52.
- Didinmez, İ. (2021). “Yoksulluk ile Mücadelede Vergi Politikalarının Rolü”. *Kırklareli Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 10(2), 292-312.
- Dordovic, J. (1956). “Socialism and Law”. *The Indian Journal of Political Science*, 17(3) :281–290.
- Dökmen, G., Pekkaya, M. ve Saymaz, N. (2019). “Sigara Bağımlılığı ve Devletin Sigara Tüketimi ile Mücadele Yöntemleri Arasındaki İlişki”. *Maliye Dergisi*, 176, 599-623.
- Duman, M. Z. (2015). “Küreselleşme, Sermaye ve Devlet İlişkisi Üzerine Sosyolojik Bir Çözümleme”. *Hak İş Uluslararası Emek Ve Toplum Dergisi*, 3(5):8-29.

- Dumenil, G. ve Levy, D. (2001). "Costs and Benefits of Neoliberalism. A Class Analysis". *Review of International Political Economy*, 8(4): 578-607.
- Durdu, Z. (2009). "Modern Devletin Dönüşümünde Bir Ara Dönem: Sosyal Refah Devleti". *Muğla Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, (22), 37-50.
- Dworkin, G. (1972). "Paternalism". *The Monist*, 56(1), 64–84.
- Dworkin, G. (2005). "Moral Paternalism". *Law and Philosophy*, 24(3), 305–319.
- Elder, R., Lawrence, B., Ferguson, A., Naimi, T., Brewer, R., Chattopadhyay, S., Toomey, T., ve Fielding, J. (2010). "The Effectiveness of Tax Policy Interventions for Reducing Excessive Alcohol Consumption and Related Harms". *American Journal of Preventive Medicine*, 38(2=, 217-229.
- Ercoşkun, S. ve Kovancılar, B. (2023). "Nordik Ülkelerinde Karbon Vergisi Uygulamalarının Değerlendirilmesi". *Yönetim ve Ekonomi*, 30(3), 611-631.
- Erdoğan, M. (2021). "Bireysel Özerklik ve Liberalizm". *SOBIAD: Hukuk ve İktisat Araştırmaları Merkezi*, 191.
- Erdut, Z. (2004). "Liberal Ekonomi Politikaları ve Sosyal Politika". *Çalışma ve Toplum*, 2(2), 11-37.
- Eroğlu, A. ve Egeli, H. (2018). "Günah Vergilerinin Şiddet Olayları Üzerindeki Etkisi". *Optimum Ekonomi ve Yönetim Bilimleri Dergisi*, 5(1), 69-80.
- Ersöz, H. Y. (2005). "Sosyal Politika-Refah Devleti Yerel Yönetimler İlişkisi". *İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Mecmuası*, 55(1), 759-775.
- Ersöz, H. ve Uzgören, E. (2023). "Günah Vergisinin Alkol Tüketimi Üzerindeki Etkisi: Türkiye Örneği". *Sosyal Bilimler Dergisi*, 10(64), 1-14
- Escario, J. J., & Molina, J. A. (2004). "Will a Special Tax on Tobacco Reduce Lung Cancer Mortality? Evidence for EU Countries". *Applied Economics*, 36(15), 1717–1722.
- Eşki Uğuz, H. ve Çalışkan, S. (2022). "Neoliberalizm ve Sosyal Politika: Ahlaki ve Politik Değerlerden Yoksun Bir Anlatının Eleştirisi". *Kamu Yönetimi ve Politikaları Dergisi*, 3(2), 11-27.
- Fateh-Moghad, B. ve Gutmann, T. (2014). "Governing [through] Autonomy. The Moral and Legal Limits of "Soft Paternalism" ". *Ethic Theory Moral Prac*, 17, 383-397.
- Fehérváry, K. (2009). "Goods and States: The Political Logic of State-Socialist Material Culture". *Comparative Studies in Society and History*, 51(2), 426–459.
- Feinberg, J. (1971). "Legal Paternalism". *Canadian Journal of Philosophy*, 1, 105 – 124.
- Fichera, E., Mora, T., López-Valcárcel, B., ve Roche, D. (2021). "How Do Consumers Respond To "Sin Taxes"? New Evidence From A Tax On Sugary Drinks". *Social Science and Medicine*, 274, 1-11.
- Fletcher, J., Frisvold, D., ve Tefft, N. (2010). "Can Soft Drink Taxes Reduce Population Weight?" *Contemporary Economic Policy*, 28(1): 23–35.

- Jacob, M., Michaely, R., & Müller, M. (2018). "Consumption Taxes and Corporate Investment". *Forthcoming in: Review of Financial Studies*, 1-48.
- Fotion, N. (1979). "Paternalism". *Ethics*, 89(2), 191-198.
- Freeman, D. G. (2000). "Alternative Panel Estimates of Alcohol Demand, Taxation, and the Business Cycle". *Southern Economic Journal*, 67(2):325-44.
- Gambetti, Z. (2007). "Linç Girişimleri, Neoliberalizm ve Güvenlik Devleti". *Toplum ve Bilim*, 109: 7-34.
- Gehrsitz, M., Saffer, H., ve Grossman, M. (2020). "The Effect of Changes in Alcohol Tax Differentials on Alcohol Consumption". *NBER Working Paper Series*, 1-53.
- Gelir İdaresi Başkanlığı (2024). Özel Tüketim Vergisi Oran ve Tutarları, <https://www.gib.gov.tr/yardim-ve-kaynaklar/yararli-bilgiler/ozel-tuketim-vergisi-tutarlari-ve-oranlari> (31.05.2024).
- Gerger, G. Ç. ve Gerçek, A. (2016). Elektronik Ticaretin Vergilendirilmesi Açısından Katma Değer Vergisinin Uygulama Sorunlarının Değerlendirilmesi". *International Journal of Public Finance*, 1(1): 49-62.
- Gergerlioğlu, U. (2014). "Tütünli Ürün ve Alkollü İçecek Vergilerinin Tutumlar Üzerindeki Etkilerinin Eğitim Faktörü Perspektifinde Ampirik Analizi (İstanbul İli Örneği)". *Istanbul University Econometrics and Statistics e-Journal*, (21), 47-68.
- Gergerlioğlu, U. (2015). "Bireysel Psikolojik Unsurlar Bağlamında Özel Tüketim Vergilerinin Değerlendirilmesi". *International Anatolia Academic Online Journal Social Sciences Journal*, 3(1), 19-28.
- Gergerlioğlu, U. (2016). "Bazı OECD ülkeleri Bağlamında Obezite Vergilerinin Değerlendirilmesi". *Ekonomik ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 12(2), 149-166.
- Gerring, J. Wig, T. Veenendaal, W. Witzel, D. Teorell J. ve Kikuta, K. (2020). "Why Monarchy? The Rise and Demise of a Regime Type". *Comparative Political Studies*, 54(3-4): 1-38.
- Gilley, B. (2006). "The Meaning and Measure of State Legitimacy: Results for 72 Countries". *European Journal of Political Research*, 45, 499-525.
- Goodin, R. E. (1993). "Democracy, Preferences and Paternalism". *Policy Sciences*, 26(3), 229-247.
- Göde, B. (2022). "Mali Anestezi ve Mali Aldanma Bağlamında Kamu Harcamalarının Finansmanının Vergi Bileşenleri Açısından Analizi". *Tarsus Üniversitesi Uygulamalı Bilimler Fakültesi Dergisi*, 2(1), 42-55.
- Gökbunar, R. ve Kovancılar, A. (1998). "Sosyal Refah Devleti ve Değişim". *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 3(3): 251-266.
- Gökler, R. ve Koçak, R. (2008). "Uyuşturucu ve Madde Bağımlılığı". *Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi*, 3(1), 89-104.
- Gözler, K. (2020). *Devletin Genel Teorisi*. Ekin Basın Yayın Dağıtım, Bursa.

- Gözler, K. (1999). “Hukuk Açısından Monarşi ve Cumhuriyet Kavramlarının Tanımı Sorunu”. *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, 54(01): 52-62.
- Gözlü, A. ve Yılmazcan, D. (2020). “Paternalizm ve Antik Roma’da Baba Figürü”. *Çankırı Karatekin Üniversitesi Karatekin Edebiyat Fakültesi Dergisi*, 8(2), 232-244.
- Green, R. (2011). “The Ethics of Sin Taxes”. *Public Health Nursing*, 28(1), 68-77.
- Grogger, J. (2015). Soda Taxes And The Prices of Sodas And Other Drinks: Evidence From Mexico”. *American Journal of Agricultural Economics*, 99, 481–498.
- Guler, N., Güler, G., Ulusoy, H., ve Bekar, M. (2009). “Lise Öğrencileri Arasında Sigara, Alkol Kullanımı ve İntihar Düşüncesi Sıklığı”. *Cumhuriyet Medical Journal*, 31(4), 340-345.
- Gülay, E., ve Özen, A. (2016). “İşsizlik ile Sigara Üzerinden Alınan Vergiler Arasındaki İlişki: Türkiye Analizi”. *Yönetim ve Ekonomi Dergisi*, 23(2), 373-387.
- Gümüş, İ. (2018). “Tarihsel Perspektifte Refah Devleti: Doğuş, Yükseliş ve Yeniden Yapılanma Süreci. *Journal of Political Administrative and Local Studies*, 1(1), 33-66.
- Gün Çıngı, T. (2021). “Siyasal Teorilerin Sosyal Politika Anlayışlarına Karşılaştırmalı Bir Bakış”. *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 69, 415-432.
- Güner, Z. (2006). “Atatürk, Cumhuriyet ve Demokrasi”. *Zonguldak Karaelmas Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 2(3): 41-51.
- Gürçan, N. (2021). “Türk Yönetim Kültüründe Patriarkanın Liderlik Tanımına Girme Çabasının Paternalist Liderlik Davranışları Üzerinden Okunması”. *Turkish Business Journal*, 2(4), 44-55.
- Güven, E., Tevfik, A. T., ve Ebru, R. (2020). “Sağlık Ekonomisi Kapsamında Sağlık Harcamaları ve Sağlık Hizmetlerinin Finansmanı: Bir Uygulama”. *Haliç Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 3(1), 63-81.
- Grand, S. R. (2023). “How Monarchies End”. *Atlantic Council*, 1-16.
- Gray, C. B. (1999). *Philosophy of Law: An Encyclopedia*, Garland Pub. Co, 632-635.
- Haavio, M., & Kotakorpi, K. (2011). “The Political Economy of Sin Taxes”. *European Economic Review*, 55(4), 575-594.
- Hanna, J. (2012). “Paternalism and the Ill-Informed Agent”. *The Journal of Ethics*, 16(4), 421–439.
- Hanna, J. (2015). “Libertarian Paternalism, Manipulation, and the Shaping of Preferences”. *Social Theory and Practice*, 41(4), 618–643.
- Hannikainen, I., Cabral, G. , Machery, E. and Struchiner; (2017). A Deterministic Worldview Promotes Approval of State Paternalism, *Journal of Experimental Social Psychology*, 70 , 251–259.

- Hausman, D. (2017). "Behavioural Economics and Paternalism". *Economics and Philosophy*, 53-66.
- Hazine ve Maliye Bakanlığı Muhasebat Genel Müdürlüğü (2024). Merkezi Yönetim Bütçe İstatistikleri, <https://muhasebat.hmb.gov.tr/merkezi-yonetim-butce-istatistikleri> (31.05.2024).
- Hershey, P. T. (1985). "A Definition for Paternalism". *The Journal of Medicine and Philosophy: A Forum for Bioethics and Philosophy of Medicine*, 10(2): 171-182.
- Hines, J. (2007). "Taxing Consumption and Other Sins". *Journal of Economic Perspectives*, 21, 49-68.
- Hoffer, A. J., Shughart, W. F., ve Thomas, M. D. (2014). "Sin Taxes and Sin Industry: Revenue, Paternalism, and Political Interest". *The Independent Review*, 19(1), 47-64.
- Hospers, J. (1980). "Libertarianism and Legal Paternalism". *Journal of Libertarian Studies*, 4(3), 255-265.
- Hotunluoğlu, H. ve Tekeli, R. (2007). "Karbon Vergisinin Ekonomik Analizi ve Etkileri: Karbon Vergisinin Emisyon Azaltıcı Etkisi Var mı?" *Sosyoekonomi*, 107-126
- Husak, D. N. (1981). "Paternalism and Autonomy". *Philosophy & Public Affairs*, 10(1): 27-46.
- İlhan, G. (2007). "Avrupa Birliği Özel Tüketim Vergisi Uyumlaştırması ve Türk Vergi Sisteminin Uyumunu". *İnsan Bilimleri Dergisi*, 4(2), 1-23.
- Jackson, J. D., ve Saba, R. P. (1997). "Some Limits on Taxing Sin: Cigarette Taxation and Health Care Finance". *Southern Economic Journal*, 63(3), 761-775.
- Javadinasab, H., Asl, I. M., Moghaddam, A. V. ve Najafi, Behzad. (2019). "Comparing selected countries using sin tax policy in sustainable health financing: Implications for developing countries". *Health Plan Management*, 35(1), 1-11. Eser adı
- Jiménez-Ruiz, J., Miera, B., Reynales-Shigematsu, L., Waters, H., ve Hernández-Ávila, M. (2008). "The Impact Of Taxation On Tobacco Consumption In Mexico". *Tobacco Control*, 17, 105-110.
- Johnson, C. M., ve Meier, K. J. (1990). "The Wages of Sin: Taxing America's Legal Vices". *Western Political Quarterly*, 43(3), 577-595.
- Jones, A., ve Mazzi, M. G. (1996). "Tobacco Consumption And Taxation In Italy: An Application of the QUAIDS model". *Applied Economics*, 28, 595-603.
- Julia, C., Méjean, C., Vicari, F., Péneau, S., ve Hercberg, S. (2015). "Public Perception And Characteristics Related To Acceptance Of The Sugar-Sweetened Beverage Taxation Launched In France in 2012". *Public Health Nutrition*, 18, 2679- 2688.
- Kaplan, E. A., ve Erul, R. D. (2021). "Sigara Tüketimi ve Vergiler: Logit Model Çerçevesinde Bir Analiz". *Türk Yönetim ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi*, 2(2). 89-100.

- Kara, T. (2019). “Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemi: Siyasal ve Bürokratik Dönüşüm”. *Karadeniz Sosyal ve Beşerî Bilimler Dergisi*, 3(2), 218-234.
- Karakoç, G. (2003). “Özel Tüketim Vergisinin Vergi Sistemimizdeki Yeri ve Önemi”. *Vergi Raporu Dergisi*, (64), 109.
- Kates, M. M., ve Hayward, H. (2018). “Equity in Sugar-Sweetened Beverage Taxes: Who Pays for Obesity Control?” *Harvard Public Health Review*, 15, 1–4.
- Kavaklı Demir, E. ve Çelikay, F. (2020). “Paternalist Anlayış Perspektifinden Erdemsiz Mallar ve Kamu Müdahalesi: Ampirik Bir Değerlendirme”. *Sosyal Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, 20(39), 53-69.
- Kayalıdere, G. ve Mastar Özcan, P. (2019). “Erdemsiz Malların Vergilendirilmesi: Türkiye’de Özel Tüketim Vergisi’nin Etkinliği Açısından Bir Değerlendirme”. *II. International Conference on Empirical Economics and Social Sciences*, 541.
- Kayan, A. (2000). “Verginin Tarihsel Gelişimi ve Sebep Olduğu Bazı Önemli Olaylar” *Maliye Dergisi*, 80-87
- Kirchgässner, G. (2015). “Soft Paternalism, Merit Goods, and Normative Individualism”. *European Journal of Law and Economics*, 43, 125-152.
- Kosonen, T., Sami Jysma, S. ve Savolainen, R. (2024). “Studying a Sin Tax Scheme with Multiple Reforms Lessons for Consumption Taxation”. *VATT Institute for Economic Research Helsinki*, 81S. 1-77
- Koç, Ö. E. ve Koç, N. (2020). “Alkol Tüketimi ve Alkol Üzerinden Alınan Özel Tüketim Vergisi İlişkisinin İncelenmesi”. *Yönetim ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi*, 18(3): 212-226.
- Kolçak, M. (2013). “Dış Ticaret Vergilerinin Türkiye Ekonomisine Etkileri”. *Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 27(4), 188-209.
- Kotakorpi, K. (2008). “The Incidence of Sin Taxes”. *Economics Letters*, 98, 95-99.
- Köksal, O. (2014). “Bir Kültürel Liderlik Paradoksu: Paternalizm”. *Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 8(15), 101-122.
- Köktaş A. M. ve Gölçek, A. G. (2016). “Geçmişten Günümüze Türkiye’de Vergi Algısı”. *Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 386-396.
- Kurashvili, B. P. (1990). “Models of Socialism”. *Soviet Sociology*, 29:4, 32-52.
- Kushi, S. (2014). “The Effects of the Cigarette Excise Tax on State Smoking Rates”, *Healthcare Costs, and Beyond*, 2-49.
- Kurşun, A. ve Rakıcı, C. (2016). “Sosyal Refah Devletinin Tarihi Süreci ve Günümüz Bazı Refah Devletlerinin Değerlendirilmesi”. *Uluslararası Ekonomi ve Yenilik Dergisi*, 2 (2): 135-156.

- Kutlu, A. (1999). "Atatürk, Cumhuriyet ve Milli Kimlik". *Erdem*, 11(33): 833-838.
- Kutlu, A. (2023). "Cumhuriyet ve Kavramsal Komşuları Monarşi, Devlet ve Demokrasi: Benzerlikler ve Farklılıklar Üzerine Bir Değerlendirme". *Cumhuriyet Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 24(3):469-482.
- Küçüköğlu, M. , Taş, H. Y. ve Ercan, H. (2018). Türkiye’de Sosyal Devlet Anlayışı İçerisinde Transfer Harcamalarının Önemi ve Yeri”. *Hak İş Uluslararası Emek ve Toplum Dergisi*, 7(19), 446-467.
- Levy, D. T., Cummings, K. M.ve Hyland, A. (2000). "Increasing Taxes as a Strategy to Reduce Cigarette Use and Deaths: Results of a Simulation Model". *Preventive Medicine*, 31(3), 279 286.
- Lhachimi, S., Pega, F., Heise, T., Fenton, C., Gartlehner, G., Griebler, U., Sommer, I., Bombana, M., ve Katikireddi, S. (2016). "Taxation of The Fat Content of Foods For Reducing Their Consumption And Preventing Obesity or Other Adverse Health Outcomes". *The Cochrane Database of Systematic Reviews*, 1-63.
- Lessnoff, M. (1979). "Capitalism, Socialism and Democracy". *Political Studies*, 27(4): 594-602.
- Li, J. (2002). "State Fragmentation: Toward a Theoretical Understanding of the Territorial Power of the State". *Sociological Theory*, 20(2) :139-156.
- Liu, F. (2018). "Sin Taxes: Have Governments Gone Too Far in Their Efforts to Monetize Morality?". *Boston College Law Review*, 59(2): 763-790.
- Lockwood, B., ve Taubinsky, D. (2017). "Regressive Sin Taxes". *Comparative Political Economy: Fiscal Policy eJournal* ,1-64.
- Lomasky, L. E. (2007). "İki Liberalizm Anlayışı", *Liberal Düşünce Dergisi*, 12(45), s. 27-58
- Lubik, T., ve Rhodes, K. (2019). "A Closer Look at Japan's Rising Consumption Tax". *Richmond Fed Economic Brief*, 1-5.
- Lorenzi, P. (2004). "Sin Taxes". *Social Science and Public Policy*, 41(3), 59-65.
- Lyon, A. B., & Schwab, R. M (1995). "Consumption Taxes in a Life-Cycle Framework: Are Sin TaxesRegressive?" *The Review of Economics and Statistics*,77(3), 389-406.
- Macunluoğlu, Ö. U., ve Ünür, E. (2024). "Vergi Politikalarının Siyasal Söylemde Kullanımı: Alkollü İçecek Vergisine Twitter Üzerinden Verilen Tepkiler". *Abant Sosyal Bilimler Dergisi*, 24(1), 152-166.
- Maddox, G. (1993). "Republic or Democracy". *Australian Journal of Political Science* 28(4), 9-26.
- Madi, İ. (2015). "Homo Economicus’un Doyumsuzluk-Açgözlülük Aksiyomunun Semavi Dinler Perspektifinden Değerlendirmesi. *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, 14(53), 145-162.

- Mahal, A. (2000). "What Works in Alcohol Policy? Evidence from Rural India". *Economic and Political Weekly*, 35(45), 3959–3968.
- Mahowald, M. B. (1980). "Against Paternalism: A Developmental View". *Philosophy Research Archives*, 6, 340-357.
- Manyema, M., Veerman, L. J., Chola, L., Tugendhaft, A., Sartorius, B., Labadarios, D. ve Hofman, K. J. (2014). "The Potential Impact of a 20% Tax on Sugar-Sweetened Beverages on Obesity in South African Adults: A Mathematical Model". *Plos One*, 9(8), 1-10.
- Marneffe, P. (2006). "Avoiding Paternalism". *Philosophy & Public Affairs*, 34(1), 68–94.
- Megally, R., ve Al-Jawaldeh, A. (2020). "Impact Of Sin Taxes on Consumption Volumes of Sweetened Beverages And Soft Drinks In Saudi Arabia". *F1000Research*, 9, 1117. 1-11.
- Mercan, B. ve Altıntaş, K. (2019). "Kamunun Dürtme (Nudge) Politikaları: Liberteryen Paternalizm Yaklaşımı". *İktisat ve Toplum*, 107, 13-19
- Michalowski, R. J. (1995). "Between Citizens and the Socialist State: The Negotiation of Legal Practice in Socialist Cuba." *Law & Society Review*, 29(1), 65–101.
- Miracolo, A., Sophiea, M., Mills, M., ve Kanavos, P. (2021). "Sin taxes and Their Effect on Consumption, Revenue Generation and Health Improvement: A Systematic Literature Review in Latin America". *Health Policy and Planning*, 36(5), 790-810.
- Moran, M. (2002). "Review Article: Understanding the Regulatory State". *British Journal of Political Science*, 32(2)3, 91-413.
- Morse, R. E. (2009). "Resisting the Path of Least Resistance: Why the Texas "Pole Tax" and the New Class of Modern Sin Taxes are Bad Policy". *Boston College Third World Law Journal*, 189-221.
- Munir, S., Waheed, K. Z., ve Shakeel, M. (2022). "Efficacy of Sin Tax and Recommendations for Implementation of Tobacco Tax Regimen in Pakistan". *Journal Home Page*. 4(2), 232-242.
- Nakhimovsky, S. S., Feigl, A. B., Avila, C., O'Sullivan, G. Macgregor-Skinner, E.ve Spranca, M. (2016). "Taxes on Sugar-Sweetened Beverages to Reduce Overweight and Obesity in MiddleIncome Countries: A Systematic Review". *Plos One*, 11(9), 1-22.
- Nişancı, D. ve Güner, S. (2022). "Cumhuriyet Demokrasi İkilemi: Özdeş Kavramlar mı Farklı Kavramlar mı Sorusuna Hukuk Penceresinden Cevap Arayışı". *Kırıkkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 12(2), 423-440.
- Nugra, I., Fajardo, J., & Astudillo, F. (2018). "Special Consumption Tax: Its Evolution and Impact on the Financial Statements of the Automotive Sector". *Journal of Legal, Ethical and Regulatory Issues*, 21(1), 1-17.
- Nunez, L. (1964). "Emile Durkheim: The State and Democracy". *Journal for the Scientific Study of Religion*, 3(2), 255-260.

- O'Donoghue, T. ve Rabin, M. (2006). "Optimal Sin Taxes". *Journal of Public Economics*, 90, 1825–1849.
- OECD(2024).https://www.oecdilibrary.org/sites/152def2den/1/3/3/index.html?itemId=/content/publication/152def2den&_csp_=c74456d46ecc7b2f6fd3352bb00363ec&itemIGO=oecd&itemContentType=book#section1e32615 (Erişim, 28.05.2024).
- OECD (2024). Tax on Goods and Services, <https://data.oecd.org/tax/tax-revenue.htm> (01.06.2024).
- OECD Data (2024). Alcohol Consumption, <https://data.oecd.org/healthrisk/alcohol-consumption.htm> (03.06.2024).
- OECD Data (2024). Daily Sokers, <https://data.oecd.org/healthrisk/daily-smokers.htm#indicator-chart> (03.06.2024)
- OECD Data (2024). Overweight or Obese Population, <https://data.oecd.org/healthrisk/overweight-or-obese-population.htm#indicator-chart> (03.06.2024).
- Ogus, A. (2010). "The Paradoxes of Legal Paternalism and How to Resolve Them". *Legal Studies*, 30(1), 61–73.
- Oliinyk, V. (2020). "Republican Form of Government: Features of Its Mixed Form In Ukraine". *International Scientific Conference*, 44-47.
- Onozuka, D., Nishimura, K., ve Hagihara, A. (2019). "Impact Of The Consumption Tax Rate Increase On Out-Of-Hospital Cardiac Arrest In Japan: An Interrupted Time Series Analysis". *BMJ Open*, 9, 1-6.
- Organ, İ. ve Çiftçi, T. E. (2013). "Karbon Vergisi", *Niğde Üniversitesi İİBF Dergisi*, 2013, 6(1), 81-95.
- Ormanoğlu, H. D. (2018). "Modern Devletin Bir Unsuru Olarak Egemenlik ve Uluslararası Ceza Mahkemesi". *İnönü Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 9(1), 245-274.
- Orhun, O. ve Şimşek, O. (2021). "Neoliberal Küreselleşme, Değişen Sosyal Politikalar ve Yoksulluk Sorunsalı Üzerine Bir Tartışma". *Uluslararası Toplum Araştırmaları Dergisi*, 18(41), 3755-3777.
- Orkunoğlu Şahin, I. F., ve Yereli, A. B. (2018). "Mükelleflerin Vergiye Direnme Yöntemleri ve Türkiye'de Günah Vergilerindeki Artışların Değerlendirilmesi". *Sosyoekonomi*, 26(35), 169-193.
- Ökmen, M. (1998). "Liberalizm ve Yerel Yönetimler", *Öneri Dergisi*, 2(10), 71-79.
- Ökten, S. (2023). "Dürtme Teorisi Çerçevesinde Türk Yükseköğretiminde Göç Eğitimi: Politika, Müfredat ve Kurumsal Gelişim". *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırma Dergisi*, 12(3), 1546-1575
- Öncel, M. (1973). "Katma Değer Vergisi". *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 29(3), 289-312.

- Önder, Z. (2002). "The Economics of Tobacco in Turkey: New Evidence and Demand Estimates", *World Bank, Economics of Tobacco Discussion Papers*, 2, 2002.
- Önderman, M. (2011). "Toplumsal Simya ve Demokrasi: Türk Toplumunda Emsallik Tasarımları". *Journal of Istanbul University Law Faculty*, 60(1-2), 63-133.
- Önkan, Ö. (2018). "Günah Vergileri Açısından Avrupa Birliği Ülkelerinin Gıda Ürünlerinde İndirilmiş Katma Değer Vergisi Oranlarının Değerlendirilmesi". *Journal of Strategic Research in Social Science*, 8 (2), 149-166.
- Ören, E. (2015). "Neoliberal Yönetimsellik, Çalışma İlişkileri ve Girişimci Özne". *Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, Cilt: 29(1): 155-169.
- Öz, E. ve Vural, T. (2005). "Ekonomisi ve Vergi Sistemiyle Japonya". *Maliye Dergisi*, 149, 105-123.
- Öz, E., Eşgünoğlu, M., ve Sevinç, C. (2017). Türkiye ve Seçilmiş AB Ülkelerinde Uluslararası Ticaret Üzerinden Alınan Vergilerin Karşılaştırmalı Analizi". *International Conference on Scientific Cooperation for the Future in the Economics and Administrative Sciences*, 188-194.
- Özbay, C. (2010). "Neoliberalizm ve Erkekliğin Halleri", *Yeni Sol, Yeni Sağ*, 101-132.
- Özbek, K. (2021). "Türkiye’de Günah Vergileri ve Özel Tüketim Vergileri Uygulaması". *Uluslararası Sosyal Siyasal ve Mali Araştırmalar Dergisi*, 1(1), 41-52.
- Özdemir, Ş. (2022). "Liberter Paternalizm (Özgürlükçü Babacılık) ve Devlet Politikaları". *Toplumsal Politika Dergisi*, 3(1), 38-51
- Özer, M. A. ve Kartal, M. (2023) "Devletin Kökenine Yönelik İrade ve Olgu Kuramlarına Dair Değerlendirmeler", *Stratejik ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 7(1), 163-184.
- Özkan, E. ve Güzel, S. (2018). "Türkiye’de Özel Tüketim Vergisinin Obezite ile Mücadelede Kullanılabilirliği". *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 22, 693-705.
- Özkanc Andıç, N. (2023). "Optimal Vergileme Açısından Özel Tüketim Vergilerine İlişkin Bir Değerlendirme". *International Journal of Management and Social Researches Uluslararası Yönetim ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 10(19), 33-43.
- Partyka, O., Pajewska, M., Krysińska-Pisarek, M., Domosławska-Żylińska, K., Bulira-Pawelczyk, J. ve Czerw, A. (2019). "Sin Tax as a Public Health Tool – Strengths and Weaknesses of This Economic Solution". *Przegląd Epidemiologiczny*, 73 4, 567-575.
- Pehlivanoğlu, F., ve Akkuş, M. S. (2022). "Türkiye’de Sigara Tüketimi Üzerinde Fiyatların, Nüfusun ve İşsizliğin Etkileri: 1990-2019 Dönemi". *Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 24(2), 538-552.
- Perkins, R. H. (2014). "Salience and Sin: Designing Taxes in the New Sin Era". *Brigham Young University Law Review*, 2014(1), 145-184.
- Petkantchin, V. (2013). "Nutrition Takes: The Costs of Denmark’s Fat Tax". *IEM’s Economic Note*, 1-4.
- Polat, Ş. (2007). "Cumhuriyet Olgusunun Tarihsel Gelişimi". *Askerî Tarih Araştırmaları Dergisi*, 9, 97-118.

- Powell, L., ve Chaloupka, F. (2009). "Food Prices and Obesity: Evidence and Policy Implications For Taxes And Subsidies". *The Milbank Quarterly*, 87(1), 229-259.
- Rao, N., ve Wang, Y. (2022). "Who Pays Sin Taxes? Understanding the Overlapping Burdens of Corrective Taxes (J. MIRON, Ed.)". *The Journal of Economic Perspectives*, 33(3).
- Reamer, F. G. (1983). "The Concept of Paternalism in Social Work". *Social Service Review*, 57(2), 254-271.
- Rimashevskaya, N. ve Shatalin, S. (1977). "The Structure of Personal and Social Consumption in Socialist Countries". *Problems of Economic Transition*, 20, 46-68.
- Ross, B. ve Ross, G. (1994). "Socialism's Past, New Social Democracy, and Socialism's Futures". *Social Science History*, 18(3), 439-469.
- Rovira, P., Kilian, C., Neufeld, M., Rumgay, H., Soerjomataram, I., Ferreira-Borges, C., Shield, K., Sornpaisarn, B. ve Rehm, J. (2020). "Fewer Cancer Cases in 4 Countries of the WHO European Region in 2018 Through Increased Alcohol Excise Taxation: A Modelling Study". *European Addiction Research*, 27, 189-197.
- Samırkaş Komşu, M. ve Akboz, A. (2019). "İnternet Alışverişlerinde Tüketici Davranışları: Rasyonel ve İrrasyonel Davranış". *Turizm Ekonomi ve İşletme Araştırmaları Dergisi*, 1(1), 15-30.
- Sandalcı, U., ve Sandalcı, İ. (2017). "OECD Ülkelerinde Ekonomik Büyüme ve Vergi Gelirleri Arasındaki İlişkinin Ampirik Analizi: 1990-2014." *Aksaray Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 9 (1) 51-62.
- Sandalcı, U. ve Sandalcı, İ. (2018). "Türkiye’de Günah Vergileri Kapsamında Özel Tüketim Vergisi Uygulaması ve Etkinliği". *Uluslararası Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, 4(4), 1-14.
- Sandalcı, U ve Sandalcı, İ. (2021). "Mali Anestezinin Ölçülmesi Üzerine Bir Alan Araştırması". *Uluslararası Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, 7(3), 109-132.
- Sandalcı, U. ve Tuncer, G. (2018). "Obezite Vergisi Teorisine İlişkin Bir İnceleme". *Finans Ekonomi ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 3(4), 742-764.
- Sandalcı, U. ve Tuncer, G. (2019). "Obezite Vergisinin Kabul Edilebilirliğini Belirleyen Faktörlerin Analizine Yönelik Bir Uygulama", *Manas Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 8(3): 2594 2634.
- Sankowski, E. (1985). "Paternalism and Social Policy". *American Philosophical Quarterly*, 22(1), 1-12.
- Sarda, B., Debras, C., Chazelas, E., Péneau, S., Bodo, Y., Hercberg, S., Touvier, M., ve Julia, C. (2022). "Public Perception Of The Tax On Sweetened Beverages In France". *Public Health Nutrition*, 25, 3240-3251.
- Saruç, N. T., Sagbas, İ. ve Ayas, I. (2015). "Obezite ile Mücadelede Kamu Politikalarının Algılanan Etkinliği ve Mali Sosyolojinin Önemi". 30. *Ulusal Maliye Sempozyumu Bildirileri (Antalya, 2015)*.
- Savaşan, F. (2022). *Kamu Ekonomisi*, Ekin Basım Yayın Dağıtım, Bursa.

- Saygılı, A. (2010). "Modern Devlet'in Çıplak Sureti". *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 59(1), 61-97.
- Saygınsoy, Özgen, Ayda A. Yürekli, John de Bayer "Cigarette Demand, Taxation, and The Poor: A Case Study Of Bulgaria", *Health, Nutrition And Population Discussion Paper*, 2002.
- Saylık, A. (2021). "Paternalist Devlet, Özgürlükler ve Etik Sorunlar". C.C. Aktan (Ed.). *Paternalizm*. SOBİAT Hukuk ve İktisat Araştırmaları Merkezi Yayınları: İzmir, 127-144.
- Sezgin, D. (2013). "Sağlık okuryazarlığını anlamak". *İletişim Dergisi*, 73-92.
- Sezgin, B. S., ve Işık, S. (2022). "Obezite ile Mücadelede Şekerli İçecek Vergilerinin Kullanımı Üzerine Bir Analiz". *TroyAcademy*, 7(3), 455-483.
- Scoccia, D. (1990). "Paternalism and Respect for Autonomy". *Ethics*, 100(2), 318-334.
- Scoccia, D. (2008). "In Defense of Hard Paternalism". *Law and Philosophy*, 27(4), 351-381.
- Sheehan, J. (2003). "What it Means to be a State: States and Violence in Twentieth-Century Europe". *Journal of Modern European History*, 11, 1- 23.
- Sheikh, S., Poursadeghian, M., Rohaninasab, M., Vatani, J., Pirposhteh, E. A., Ahmadi-Mazhin, S., Sahlabad, A. S., Eshaghzadeh, M., Nayer, A. H. D. ve Khammar, A. (2023). "The Incidence of Lung Cancer and Smoking in Iran, Turkey, England, and the USA: A Comparative Study". *Iranian Rehabilitation Journal*, 21(2), 231-238.
- Schmacker, R., ve Smed, S. (2020). "Sin Taxes and Self-Control". *HEN: Public Health (Topic)*, 1-61.
- Schnellenbach, J. (2016). "A Constitutional Economics Perspective on Soft Paternalism". *Macroeconomics: Employment* 69(1)135-156.,
- Shoemaker, R. (1966). "Democracy and Republic as Understood in Late Eighteenth-Century America". *American Speech*, 41(2)8, 3-95.
- Singh, C. (1982). "The Ideological Roots of Legal Paternalism in India". *Journal of the Indian Law Institute*, 24(1), 84-101.
- Starkey, D. (2005). "Does Monarchy Matter" *Arts and Humanities in Higher Education*, 4(2), 215-224.
- Snowdon, C. (2012). "The Wages of Sin Taxes", Adam Smith Institute.
- Snowdon, C. (2018). "Of Course Sin Taxes are Regressive ". *Institute of Economic Affairs Current Controversies*, 1-28.
- Son, C. H., & Topyan, K. (2011). "The Effect Of Alcoholic Beverage Excise Tax On Alcohol-Attributable Injury Mortalities". *The European Journal of Health Economics*, 12(2), 103-113.
- Sugarman, J. (2015). "Neoliberalism and Psychological Ethics". *Journal of Theoretical and Philosophical Psychology*, 35(2), 103-116.

- Summan, A., Stacey, N., Birckmayer, J., Blecher, E., Chaloupka, F., ve Laxminarayan, R. (2020). "The Potential Global Gains In Health and Revenue From Increased Taxation of Tobacco, Alcohol and Sugar-Sweetened Beverages: A Modelling Analysis". *BMJ Global Health*, 1-12.
- Sunstein, C. R. ve Thaler, R. H. (2003). "Libertarian Paternalism Is Not an Oxymoron". *The University of Chicago Law Review*, 70(4), 1159-1202
- Suveren, Y. (2014). "Türkiye’de Sağ-Muhafazakâr Siyasetçilerin Devleti Algılama Yordamları Üzerine Bir Değerlendirme". *Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 14(4), 139-151.
- Süleymanoğlu, R. (2016). "Keynesçi Refah Devleti’nin Gelişimi, Dönüşümü ve Sosyal Hizmet Bağlamında Değerlendirilmesi". *İstanbul Sabahattin Zaim Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 4(8-9), 271-301.
- Steiner, F. (2016). "Nation, State, and Nation-State", *Human Ecology*, 125-142.
- Şaşmaz, M. Ü. ve Yayla, Y. E. (2019). "Verginin Makroekonomik Etkilerinin Değerlendirilmesine Yönelik Bir Literatür İncelemesi". *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 41, 317-328.
- Şen, A., & Bingöl, N. (2018). "Sağlık Harcamaları ve Ekonomik Büyüme İlişkisi: Türkiye Örneği". *Akademik Yaklaşımlar Dergisi*, 9(1), 89-106.
- Tabar, Ç. ve Karaş, G. (2021). "Vergilerin Demokrasi Üzerindeki Etkisi: OECD Ülkeleri Örneği", *International Journal of Social Inquiry*, 14(1), 255-275.
- Talbot, L. ve Pienaar, S. (2012). "Fat Tax As An Alternative Tax In South Africa", *International Business and Economics Research Journal*, 11(12), 1281-1288.
- Tarım ve Orman Bakanlığı Tütün ve Alkol Dairesi Başkanlığı (2024). Sigara ve Alkollü İçki İç Satış Miktarları, <https://www.tarimorman.gov.tr/TADAB/Menu/22/Tutun-Ve-Tutun-Mamulleri-Daire-Baskanligi> (31.05.2024).
- Tax Policy Center (2024). State and Local Alcohol Tax Revenue, <https://www.taxpolicycenter.org/statistics/state-and-local-alcohol-tax-revenue> (01.06.2024).
- Taylar, Y. (2012). "Vergi Teorisi Açısından Özel Tüketim Vergileri ve Türk Özel Tüketim Vergisi Uygulaması", *Dokuz Eylül Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 12, 435-467.
- Tayyar, A. ve Çetin, B. (2013). "Liberal İktisadi Düşüncede Devlet", *Cumhuriyet Üniversitesi Journal of Economics & Administrative Sciences (JEAS)*, 14(1), 107-120.
- TDK, Güncel Türkçe Sözlük.
- Temiz, D. (2010). "Sigara Tüketimini Etkileyen Faktörler Üzerine Bir Uygulama: Türkiye Örneği", *Ekonomi Bilimleri Dergisi*, 2(1), 45-53.
- Thaler, R. H., ve Sunstein, C. R. (2003). "Libertarian Paternalism". *The American Economic Review*, 93(2), 175-179.
- Thornton, M. (2003). "Harm Reduction and Sin Taxes: Why Gary Becker is Wrong", *Mises Institute Working Papers*.

- Titus, C. H. (1931). "A Nomenclature in Political Science", *American Political Science Review*, 25(1), 45-60.
- Torun, F. (2021). "Tütün Mamulleri ve Alkollü İçkilerden Alınan Özel Tüketim Vergisinde Müteselsil Sorumluluk Uygulaması", *Türkiye Adalet Akademisi Dergisi*, 12(48), 379-414.
- Torun, T. ve Ekinci, F. (2014). "Sigara ve Benzer Nitelikli Alışkanlıklar Yaratan Ürünlerin Tüketiminin Azaltılmasına Yönelik Sosyal Pazarlama Uygulamalarında Vergilerin Etkinliği", *Sakarya İktisat Dergisi*, 3(2), 19-39.
- Tosun, C., Uçar, O., Bağdadioğlu, N., ve Yereli, A. B. (2017). "Türkiye, AB ve OECD Ülkelerindeki Akaryakıt Vergilerine Dair Mukayeseli Bir Değerlendirme". *Vergi Sorunları*, 351, 63-77.
- Turan, D. ve Yurdakul, A. (2009). "Zararlı Alışkanlığı Önlemeye Yönelik Bir Araç Olarak Günah Vergileri ve Etkinliği", *Ekonomi Bilimleri Dergisi* 1(2), 1-13.
- Tümerkan Albayrak, E. ve Birinci, M. (2017). "Sosyal Devlet Modelleri: Sosyal Demokrat Model, İsveç-Norveç Örneği", *Journal of Social Work*, 1(1), 64-100.
- Uğur, A. (2020). "Erdemli Bir Mal Olarak Kan ve Kök Hücre Bağışı Yapan Gerçek Kişilere Vergi İndirimi Sağlanması". *Alanya Akademik Bakış Dergisi*, 4(2)3, 69-380.
- Uğur, A. Akbaş, Y. K., ve Şentürk, M. (2012). "Özel Tüketim Vergisi Oranlarındaki Artış Cari Açığa Çözüm Olabilir Mi?". *Journal of Yasar University*, 26(7), 4572-4588.
- Uğur, A., ve Kızılkaya, A. (2022). "Türkiye’de Kolalı Gazoz İçeceklerindeki Vergi ile Sigara ve Tütün Ürünlerindeki Verginin Karşılaştırılmasına Yönelik Ampirik Bir Çalışma". *Ekonomi İşletme Siyaset ve Uluslararası İlişkiler Dergisi*, 8(1), 38-58.
- Uğur, A. ve Kömürcüler, E. (2015). "Türkiye’de Sigaranın Vergilendirilmesinin Etkinliği". *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 20(4), 327-346.
- Uğur, A. A., Akdemir, E., ve Gürsel, E. (2010). "Sigara ve Alkol Üzerindeki Dolaylı Vergilerin Sağlık Harcamaları Üzerindeki Etkisi". *Ekonomi Bilimleri Dergisi*, 2(1), 1-14.
- Ulusoy, İ. (2020). "Gelirler Politikası Aracı Olarak Türkiye’de Özel Tüketim Vergisinin Vergi Gelirlerindeki Yeri". *Çukurova Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 24(2), 269-283.
- Urbina, D. A., ve Ruiz-Villaverde, A. (2019). "A Critical Review of Homo Economicus From Five Approaches". *American Journal of Economics and Sociology*, 78(1), 63-93.
- Valdes, E.G. (1990). "On Justifying Legal Paternalism". *Ratio Juris*, 3, 173-184.
- Wada, R., Chaloupka, F., Powell, L., ve Jernigan, D. (2017). "Employment Impacts of Alcohol Taxes". *Preventive medicine*, 1-20.
- Wagenaar, A., Salois, M., ve Komro, K. (2009). Effects of Beverage Alcohol Price and Tax Levels on Drinking: A Meta-analysis of 1003 Estimates From 112 Studies". *Addiction*, 104(2), 1-39.

- Wang, J., Marsiliani, L. ve Renström T. (2020). “Optimal Sin Taxes in The Presence of Income Taxes and Health Care”. *Economics Letters* 186, 1-4.
- Wikler, D. I. (1978). “Persuasion and Coercion for Health: Ethical Issues in Government Efforts to Change Life-Styles. The Milbank Memorial Fund Quarterly”. *Health and Society*, 56(3), 303–338.
- Willoughby, W. (1918). “The Juristic Conception of the State”. *American Political Science Review*, 12(2), 192-208.
- Wright, R. G. (2016). “Legal Paternalism and the Eclipse of Principle”. *Indiana University Robert H. McKinney School of Law Research*, 1-58.
- Wolfe, C. (1994). “Liberalism and Paternalism: A Critique of Ronald Dworkin”. *The Review of Politics*, 56(4), 615–639.
- Yaraşır Tülümce, S. ve Özpençe, Ö. (2014). “Türkiye’de Özel Tüketim Vergisi ve Cari Açık Arasındaki İlişkinin Analizi”. *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi (elektronik)*.13(49), 280-291.
- Yaşa, A. G. (2018). “Liberal Bir Perspektiften Sosyal Refah Devleti”. *Uluslararası Toplumsal Bilimler Dergisi*, 2(2), 146-164.
- Yeşiltaş, A. ve Gül, İ. (2021). “Bir Sağlık Uygulama Politikası Olarak Obezite Vergisine İlişkin Toplumun Görüşleri”. *Sağlık ve Toplum*, 31(1), 149-158.
- Yıldırım, A. E. (2015). “Avrupa Birliği ve Türk Vergi Sistemlerinde Özel Tüketim Vergisi”. *Gazi Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 19, 219-252.
- Yıldırım, M. (2020). “Verginin Mali Amacı Açısından Türkiye’de 1990-2018 Yılları Arası Dönemde Vergi Gayretinin İncelenmesi”. *Vergi Raporu*, 196-214
- Yıldırım, S. ve Akyol, S. (2022). “Covid-19 Aşısına Maliye Teorisinden Bakmak: Erdemli Mallar Bağlamında Bir İnceleme”. *Politik Ekonomik Kuram*, 6(2), 473-499.
- Yıldız, H. (2006). “Avrupa Birliği Vergi Politikası ve Vergi Uyumlaştırma Çalışmaları”. *Erzincan Binali Yıldırım Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 10, 549-69.
- Young, D. J., ve A, B, Kwapisz. (2002). “Alcohol Taxes and Beverage Prices”. *National Tax Journal* , 55(1), 57-73.
- Yüçetürk, G. (2015). “Ülkemizde ve Dünyada Birey ve Toplum Sağlığına Zararlı Ürünlerin Vergilendirilmesi ve Günah Vergisi Kavramı”. *Vergi Raporu*, 1901, 14-122.
- Zabunoğlu, Y. K. (1973). “*Kamu Hukukuna Giriş*”. Sevinç Matbaası, Ankara.
- Zamir, E. (1998). “The Efficiency of Paternalism.” *Virginia Law Review*, 84(2), 229–286.
- Zeiss, J., Carlson, L. ve Ball, A. D. (2019). “Uncalculated First-Party Externalities Given a Beverage Tax”. *Social Science Quarterly*. 100(3)7, 36-748.
- Zimring, F. E. ve Nelson, W. (1995). “Cigarette Taxes as Cigarette Policy”. *Tobacco Control*, 4, 25–33.

KANUNLAR, GENEL TEBLİĞLER, CUMHURBAŞKANLIĞI KARARLARI

10/1/1961 tarih ve 10703 sayılı Resmî Gazete; *213 sayılı Vergi Usul Kanunu*.

12/6/2002 tarih ve 24783 sayılı Resmî Gazete; *4760 sayılı Özel Tüketim Vergisi Kanunu*.

08 Ağustos 2015 tarih ve 29439 sayılı Resmî Gazete: Özel Tüketim Vergisi (III) Sayılı Liste Uygulama Genel Tebliği.

20 Ağustos 2015 tarih ve 29451 sayılı Resmî Gazete: Özel Tüketim Vergisi (IV) Sayılı Liste Uygulama Genel Tebliği.

4760 Sayılı ÖTV Kanununa Ekli (III) Sayılı Listenin (B) Cetvelinde Yer Alan Bazı Mallara Uygulanan ÖTV Oranları, Asgari Maktu ve Maktu Vergi Tutarlarının Yeniden Belirlenmesi ile Mezkûr Kanunun 12'nci Maddesinin (3) Numaralı Fıkrası Hükmünün Bu Mallarda 2024 Yılı Ocak-Haziran Dönemi İçin Uygulanmaması Hakkında 28.12.23023 tarih ve 8001 sayılı Cumhurbaşkanlığı Kararı.

02 Kasım 1984 tarih ve 18563 sayılı Resmi Gazete; 3065 sayılı Katma Değer Vergisi Kanunu.

10 Temmuz 2023 tarih ve 32241 sayılı Resmi Gazete; 7346 sayılı Cumhurbaşkanlığı Kararı.

ÖZGEÇMİŞ

Adı ve SOYADI	Ebubekir GÜLTEKİN
EĞİTİM DURUMU	
Mezun Olduğu Lise	Abdullah Mürşide Özünenek Anadolu Lisesi
Lisans Diploması	Gazi Üniversitesi / Kamu Yönetimi
Yabancı Dil / Diller	İngilizce
İŞ DENEYİMİ	
Çalıştığı Kurumlar	Sosyal Güvenlik Kurumu / Sosyal Güvenlik Denetmeni

